

BÜTÜN CEPHELERİYLE
İRAN
MESELESİ

BURHAN
BOZGEYİK

Institut kurde de Paris

TWR 1828

Institut kurde de Paris

Cumhuriyet

Institut kurde de Paris

LIV. TUR. 1828
27/01/2017
520-BOZ. IRA

BÜTÜN CEPHELERİYLE

İRAN MESELESİ

Burhan BOZGEYİK

GAYEMİZ VATAN SATHINI
BİR MEKTEP YAPMAKTIR

YAY : 206-900/1 (Tarih)

Yeni Asya Yayınevi
Prof. Kâzım İsmail Gürkan Cad. No: 6
Tel: 20 70 72

Cağaloğlu, İstanbul

Dizgi : Ayyıldız Matbaası

Baskı : Er - Tu Matbaası

İstanbul — 1981

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	11
GİRİŞ	15

I. B Ö L Ü M

BİLİNEN TARİHİNDEN İSLÂMİYETİN YAYILIŞINA KADAR İRAN

Bugünkü sınırlarına kavuşuncaya kadar	19
Coğrafi hususiyetler	20
Bilinen tarihinden itibaren İran	21
İran'da Medler	21
İran'da Persler	22
İran'da Sasaniler	23
İslâmiyetten önce İran'da dini hayat	23
İran'da Komünizm	24
Veladet-i Nebi esnasında İran	25
İslâma Davet	26
Bizanslılarla İranlılar arasındaki muharebeler	27
Müslümanların İranlılarla ilk teması	30
Hz. Ömer (R.A.) devrinde İranla temas ve İran'ın fethi	33
Kadisiye Savaşı	34
Medayin'in fethi ve diğer fetihler	35
Fetihname ve Halifenin Hutbesi	37
Halife Hz. Osman (R.A.) devrinde İran	38
Hz. Ali (R.A.) devrinde İran	38
İran'da başlayan karışıklıklar	39

II. B Ö L Ü M

ŞİİLİK MESELESİ VE EHL-İ SÜNNET AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ

Şiilik ve İran	45
Şiilik ne demektir	47
Şiilik ne zaman ve nasıl ortaya çıkmıştır	48
Peygamber Efendimizin işaretleri	49
Şii mezhebinin fırkaları	50
İmamiye fırkası ve görüşleri	51
Şiiliğin ve İmamiyenin hilafet görüşü	52
Dört delil ve Şiilik	53
İmamiyenin diğer görüşleri	58
Hilafet meselesi	59
Şiiilerin Sahabelere bakış tarzları	68
Mehdi-i muntazır meselesi	71
Mevzu hakkında umumi bir hülasa	74

III. B Ö L Ü M

OSMANLI DEVLETİ İLE TEMASA KADAR

İslâmiyetten sonra İran	81
Emeviler devrinde İran	81
Abbâsiler devrinde İran	83
İran'da Müslüman Türkler	85
Gazneliler	86
Büyük Selçuklular	86
İran'da Moğol afeti	88
İran'da Timur hakimiyeti	92
Safevi âilesi	93
Anne katili Şah İsmail	95
Avrupa ve Safevi devleti	96

IV. B Ö L Ü M

OSMANLI-İRAN MÜNASEBETLERİ

İttifakla ihtilafın amansız mücadelesi	101
--	-----

Fitne kazanı Anadolu'da	104
Şah Kulu isyanı	106
Şah İsmail Anadolu'da	107
İslâm birliği için çalışan Padişah	110
Ulemanın fetvaları	112
Fitne kazanı İran	120
Yerli hainler	121
Asi Pir Sultan Abdal	122
Pir Sultan Abdal'ın fikri yapısı	125
İran'a göç	127
İran'a sefer	128
Kanuni'nin mektubu	129
Kanuni'nin İran üzerine diğer seferleri	131
Cezmi romanında İran	134
Tekrar bozulan sulh	135
Genç Osman	138
Sefer-i Hümayunlar	140
Bağdad sefer-i Hümayunu	140
Sultan III. Ahmed devrinde İran ile savaşlar	142
Patrona Halil isyanı ve İran seferi	143
Sultan I. Mahmud devrinde İran ile savaş	143
İran'la Osmanlı devleti arasındaki savaşların sonu	145
Savaşların bedeli	145

V. B Ö L Ü M

PEHLEVİLER DEVRİNE KADAR İRAN

Safevilerden sonra İran'ın durumu	151
Rus-İngiliz çekişmeleri başlıyor	152
Nasirüddin Şah devri	155
Muzafferüddin Şah devri	157
Muhammed Ali Şah devri	157
Ahmed Mirza Şah devri	159
I. Dünya savaşı ve sonrası	160

VI. B Ö L Ü M

PEHLEVİLER DEVRİ

Yirminci asırda dünya ve Pehleviler devri	165
I. Dünya savaşı ve neticeleri	165
Şah Rıza Pehlevi devri	168
Şah Muhammed Rıza Pehlevi devri	171
İran'da ayaklanmalar	173
Komünistler sahnede	175
Musaddık devri	176
Neticesiz darbe ve sonrası	178
Şahlıkta ikinci devre	179
Şahın debdebesi	182
Şah devrinin umumi manzarası	183

VII. B Ö L Ü M

DÜNYADAKİ FİKRİ-SİYASİ HADİSELERE UMUMİ BAKIŞ VE İRAN'DA ŞAHLIĞIN YIKILIŞI

Kutuplaşan dünya	189
Rusya'nın emelleri ve faaliyetleri	190
Varşova paktı	191
Rusya Macaristan'ı nasıl ele geçirdi	192
Çekoslovakya işgali	194
Utanc duvarı	195
Rusya'nın diğer tecavüzleri	195
Afganistan dramı	196
Polonya hadiseleri, yahut Kızıl imparatorluğun sarsılması	197
Bağdat paktı	200
İslâm dünyası, Türkiye ve İran	201
Şah'a karşı ayaklanma	202

VIII. B Ö L Ü M

ŞAHLIKTAN SONRAKİ DEVİR: GÜNÜMÜZDE İRAN

Şahlıktan sonraki devrin öncesi ve sonrası	211
--	-----

İran'da hükümet	215
Selahiyetleri ve şahsiyetiyle Humeyni	216
Devrim komitesi ve faaliyetleri	216
İran'da seçimler ve Anayasa	218
Azerilerin ayaklanması	220
Kürtlerin ayaklanması	222
Elçilik baskını ve gelişmeler	224
İslâmda zimmilerin durumu	227
İran'ın dış politikası	228
İran-İrak savaşı	231
İç ve dış politikada son durum	235
İran'daki devrim nasıl bir devrimdi	239
İran'ı bekleyen sualler	240

IX. B Ö L Ü M

İRAN HADİSELERİNİN DÜNYADA VE YURDUMUZDA AKİSLERİ

Dünyanın dikkati	245
Rusya'nın değerlendirmesi	245
ABD'nin tavrı	246
İslâm âleminin tavrı	247
İslâmiyet ve İran hadiseleri	248
Yurdumuzda akisleri	249
İran'da İslâmın zaferi mi	251
İran İslâm devrimi mi	252
Netice ve son söz	253
İran'da hakim olan Devletler-Hükümdarlar ve İdareciler	257
Kaynaklar	259
İndeks	261

Institut kurde de Paris

ÖNSÖZ

İran, bilhassa son iki yılda dünya eskârı umumiyyesini kendisiyle ciddi şekilde meşgul etmiş ve nazarları üzerine çekmiştir. Öyle ki dünyada cereyan eden çok daha mühim hadiseler bile — Afganistan'ın Rusya tarafından işgali gibi... — İran hadiselerinin yanında ikinci planda kalagelmiştir...

İran'da cereyan eden hadiseler gittikçe beynelmilel mahiyet arzelmeye başlamış ve buna paralel olarak da ehemmiyeti artmıştır.

Bilindiği gibi 1977'de başlayan hâdiseler şiddetini arttırarak gelişmiş, neticede Şah ülkeyi terkederak İran dışına kaçmak zorunda kalmış, yerine harekâtın perde önündeki lideri Humeyni gelerek idareyi ele almıştır...

İran'daki bu değişikliğin ehemmiyeti; dünyada görülen emsâli hareketler gibi sadece bir darbeden ibaret kalmayıp fikri ve siyasî yapısı itibariyle sınırdışına taşmasından veya taşırılmaya çalışılmasından ileri gelmektedir...

İran hâdiseleri yapılan propaganda ve telkinlerle, bir kısım çevrelerce, ısrarla «İslâmî bir Hareket» olarak gösterilmeye çalışılmış, dolayısıyla zihinlerde çeşitli istifhamların meydana gelmesine sebep olunmuştur. İran'da Şahlığın yıkılışı «İslâm Devrimi» olarak tanıtıldığından bütün dünyada, bilhassa Müslüman olmayan ülkelerde İslâmiyet İran'da cereyan eden hâdiselere ve ortaya çıkan yeni duruma göre değerlendirilmeye başlanmıştır...

Yurdumuzda da, İran hâdiselerinin yanlış aksettirildiğini ve yanlış anlayışlara sebebiyet verici neşriyatın yapıldığını ve bu neşriyatın tesirsiz kalmadığını üzülmeye müşahede ettik...

Üzül­dük çün­kü İ­ran­la il­gi­li de­ğer­len­dir­me­lerin hiç­bi­ri, rea­li­te­ler göz önün­de bulun­du­ru­lar­ak ya­pıl­mı­yor; hadi­se­ler derin­le­me­si­ne ve eni­ne boyu­na in­ce­len­mi­yor­du. Sa­de­ce ba­zı şek­li ha­re­ket­ler na­za­ra ve­ri­li­yor ve me­se­le­nin «Na­sıl baş­la­dı­ğı?», «Ne­re­ye va­ra­ca­ğı» ve «per­de ge­ri­si» ara­ştı­rıl­mı­yor­du. De­ğer­len­dir­me­ler umu­mi­yet­le his­si olu­yor ve bu du­rum za­man za­man cid­di fikir ayrılıklarına yol açabiliyordu...

Fikir birliğine her zamankinden daha ziyade muhtaç olduğumuz günlerde bulunuyorduk. Bu durum devam edip gidemezdi, gitmemeliydi... İrandaki huzursuzluk ve karışıklık Yurdumuza sirayet etmemeliydi... Üzerinde çok çeşitli değerlendirmelerin yapıldığı bu mesele, açıkça ortaya konulmalı ve demogojiye sed çekilmeliydi. İşte bu düşünceler bizi «Bütün Cepheleriyle İran Meselesi» adlı bu araştırmayı yapmaya sevk etmiştir.

* * *

İ­ran, bi­zim kapı­kom­şu­mu­z­dur. Bir İslâm ülkesidir. Aynı zamanda petrol üreticisi bir ülkedir... Ve kızıl emperyalizmi dünyaya hakim kulmak isteyen Rusya'nın da kapıkomşusudur. Rusya'nın sıcak denizlere inme ezeli rüyası önündeki mânilerden birisidir!..

İ­ran'ın bi­zim ta­ri­hi­mi­z­de mü­him bir ye­ri va­dır. Ta­rih boyun­ca İ­ran'la münasebetlerimizde hâlâ örnek alınacak pek çok hâdiseler cereyan etmiştir. Araştırmamızda bu mevzulara da hep temas ettik...

İ­ran topraklarında petrolün bol olarak çıkmaya başlamasından sonra dünya için ehemmiyeti daha da artmıştır. Stratejik mevki yanında ekonomik bakımdan bu büyük avantajı pek çok ülkeleri kendisiyle yakından alâkalanmaya mecbur etmiştir. Öyle ki bu alâka zaman zaman sıcak harplere de yol açmış ve «Dünya hakimiyeti» kurmak isteyen «Süper Devletler» tabir edilen güçler İran için çetin mücadelelere girişmişlerdir.

Ayrıca İran'daki ABD elçiliğinin basılarak Amerikalı personelin rehin alınmasıyla, direkt olarak ABD ile yüz yüze ge-

linmiştir. Son olarak Irak - İran harbinin de patlak vermesiyle İran hâdiseleri yukarıda belirttiğimiz fikrî yapısı yanında siyasî yönüyle de dışarıya taşmış; bütün dünyayı kendisiyle alâkadar eder hale gelmiştir.

İran, tarih boyunca da hâdiseleriyle dikkat çekmiş ve yine pek çok ülkeyi yakından alâkadar etmiştir. Bu araştırmamızda yaptığımız gibi İran, tarihî seyri içerisinde incelendiğinde hâdiselerin şaşılacak derecede birbirine benzediği görülecektir. Bihassa İran için tarih tekerriür etmektedir. İran tarihinde beşer için ibretli pek çok hâdiseler vardır...

* * *

«Bütün Cepheleriyle İran Meselesi» araştırmasını yaparken, kendimize Tarih'i temel yaptık. Zaman zaman İran'ın tarihî seyri içerisindeki fikrî yapısına da temas ettik. Bu şekilde araştırmamız şu dokuz bölümden teşekkül etti: 1 — Bilinen tarihten İslâmiyetin yayılışına kadar olan İran tarihi... 2 — Şiîlik meselesi ve ehl-i sünnet açısından şiîliğin değerlendirilmesi... 3 — Osmanlı Devleti ile temasa kadar İran... 4 — Osmanlı - İran münasebetleri... 5 — Pehleviler devrine kadar İran... 6 — Pehleviler devri... 7 — Dünyadaki fikrî ve siyasî hâdiselere umumî bir bakış ve İran'da Şahlığın yıkılışı... 8 — Şahlıktan sonraki devir... 9 — İran hâdiselerinin dünyada ve Yurdumuzdaki akisleri...

* * *

Bu araştırma neticesinde, herkesin kafasını meşgul eden şu suallere de tatmin edici cevaplar ortaya koyduğumuz kanaatindeyim: «İran'daki hâdiseler İslâmî bir şuûrun mahsulü müdür?..», «Nereden kaynaklanmaktadır?..», «Niçin ısrarla «İslâm Devrimi» denilmektedir?..», «İran'daki fikrî yapıyı İslâmî zaviyeden incelediğimizde ortaya ne çıkacaktır?..»

Herşeyden önce, demogojiden uzak ve hasbî olmaya gayret ettik... Ondört asırdan beri çağ gibi büyüyen gelişen İslâmiyet Hicrî XV. Asırda dünyada en gür sadâ olmanın eşiğinde iken, İslâm Âleminin ve Müslümanların, bu sadâyı rencide ede-

cek en ufak harekete tahammülü olamazdı... Bunun için, ne olup bittiğini anlamadan, İran'daki hâdiselere «Çağın Olayı», «İslâm'ın Zaferi», «İslâm Devrimi» diyemezdik. Denilebilir mi?.. Araştırmamızda bu suale de cevap aramaya çalıştık...

Bu çalışmamız meselenin aydınlanması için bir sayda temin edebilirse ve zihinlerdeki, İran'la alâkalı suallere cevap teşkil edebilirse, harcanan vakit ve emeğe acımayacağız.

4 Ocak 1981 / Çağaloğlu
Burhan BOZGEYİK

GİRİŞ

Bilinen tarihinden itibaren İran'ın bütününü gözönünde bulundurduğumuzda; O'na şayet «İRAN» ismi verilmeseydi Türkçe «Keşmekeşlik Ülkesi» mânasına gelen bir isim vermek munasip düşerdi zannedirim...

Sakin bir dönemi yok denecek kadar az olan böyle bir ülkenin eşine tarihte rastlamak zordur...

İslâmiyete kadar mutlak cehâlet ve dalâlet içerisinde boğulup kalan bir ülke... Öyle ki, günümüz komünizminin daha ifrat şeklinin yüzlerce yıl önce İran'da mevcut olduğunu görmekteyiz...

İslâmiyet'in bütün insanlığı ebedî saâdete dâvetine kılıçla cevap vermiş İran... Kılıca kılıç... Ebedî saâdete inananlarla, elleriyle yaktıkları ateşi İlâh kabul edenlerin mücadelesi uzun sürmüş. Ve İran, binlerce şehid bahasına İslâm mülküne dahil edilmiş... Kendi rızasıyla İslâm'a dahil olan yeri nâdirdir İran'ın...

İslâm'la müşerref olan diğer beldelerdeki huzur ve sükûna mukabil, İran'da İslâm'a girmesine rağmen kargaşayı görmekteyiz. İslâm'a tefrika sokmak isteyenlerin ortaya attıkları ve yanlış şekilde tanıtmaya çalıştıkları şîlik hareketleri, İran'da rağbet görmüş... Yayılmış...

Huzur, sükûn, refah, istikrar sanki İran ismine zıtmışçasına, İran'da kılıçlar kınına girmemiş... Çoğu kez İslâm'a çekilmiş bu kılıçlar...

Şah İsmail, İran sınırlarını genişletmek hırsıyla tutuşan Safevî padişahı... Öz annesini acımadan katlettirecek kadar gözü dönmüş bir cânî.. Ve Şah İsmailer...

Osmanlı ile arasındaki günümüzdeki kesin sınır belli olana dek sürüp giden mücadeleler...

Her devirde İslâm arasına tefrika sokmak için çalışmalar... Kin, garaz, düşmanlık.. Tefrikayı körüklemeler...

Son yüzelli yıldır Rusya'nın göz diktiği, zaman zaman da el uzattığı, fiilen işgal ettiği ülke İran...

İran'da ezilen halk, ezen idareciler... Halkın dinî duygularını istismar edenler... O duyguları saltanat için atlama tahtası yapmak için uğraşanlar...

Bir süre içten içe kaynamış İran.. Zamanımızda yeniden alevlendiğini gördük.. İbretle müşahede ettik...

İran'da yeniden kargaşalık... Yeniden dökülen kanlar... Kanlar... Ve şiddetle yapılan propagandalar. «İran'da İslâm'ın saferi»... Hareket, mücerret «İslâm» için miydi İran'da?. Bunu anlamak için İran'ın mazisini ele aldık...

İran'ı tanımaya çalıştık... Hâdiselerin, karışıklığın perde arkasına göz atmaya gayret ettik... Bütün bunlar İran'daki karışıklığa ne derece çözüm getirir?.. Bunu düşünmek bizim vazifemiz değil...

Gayretimiz; son hâdiselerle zihinlerde ortaya çıkan karışıklıklara çözüm bulabilmek içindi... Bu arada İran için endişe duyduğumuzu da başta belirttik...

«Bütün Cepheleriyle İran Meselesi» adını verdiğimiz araştırmamızda kolaylık ve daha iyi anlaşmayı temin için, mevzûu bölümler halinde ele aldık...

İran'ı tanımak ister misiniz?.. Cevabınız «evet!»se buyurun...

I. BÖLÜM

**BİLİNEN TARİHİNDEN İSLÂMİYETİN
YAYILIŞINA KADAR İRAN**

Institut kurde de Paris

BUGÜNKÜ SINIRLARINA KAVUŞUNCAYA KADAR...

Günümüzde İran; Kuzeyde S.S.C.B., Doğuda Afganistan ve Pakistan, batıda Irak ve Türkiye, güneyde ise Basra Körfezi ve Umman denizi ile sınırlıdır... Ve günümüzdeki yüzölçümü; 1.645.000 kilometrekaredir (1).

İran'ın bu sınırlarla çerçevesi ve bu yüzölçümüne kavuşması çok yakın tarihte olmuştur... Daha, 1946'dan önce İran, bugünkü gibi müstakil ve sınırları kesin hatlarıyla belli değildi. Çünkü, kuzey komşusu Rusya henüz topraklarından

çekilmemişti. İleride anlatacağımız gibi, Rusya, ancak 1946'da İran topraklarını terketti... Böylece İran'da yabancı işgali fiilen kalkmış oldu.

Bilinen en eski tarihinden 1946'ya kadar İran, zaman zaman sınırlarını genişletmiş, zaman zaman da tarihten silinme durumuna gelmiştir. Bazan, işgal etmiş, bazan da işgale maruz kalmıştır...

En önemli hususiyeti de, sürekli devam eden karışıklıklar, taht kavgaları ve diğer ülkelerle sürekli yaptığı savaşlardır...

Yakın tarihlere kadar *Farsistan* olarak anılan ülke, 1933 yılından itibaren *İran* adını kullanmaya başlamış ve bu isimle anılır olmuştur...

COĞRAFI HUSUSİYETLER

İran, etrafı dağlarla çevrilmiş büyük bir yayla karakterindedir. 350.000 kilometrekareyi aşan çöl karakterli araziye sahip olan İran'ın kuzeyini örten *Elburz* dağları Hazar denizi kıyılarından kuzey batıya uzanarak Kafkas silsilesi ve Doğu Anadolu dağlarıyla birleşir. Bu dağların doğu uzantıları Afganistan üzerinden *Pamir* yaylasıyla bağlantılıdır. *Elburz*'lar üzerinde başlıca yükseklik 5671 metre ile *Demavend* tepesidir. *Elburz*'ların kuzey batısında *Ardebil*, batısında *Savalan* dağı 4821 metre yüksekliğe ulaşır. İran'da ikinci mühim silsile *Zağros* dağlarıdır. Bu dağlar İran yaylasını batıdan kuşatır ve iç platonu İran körfezinin nemli kıyılarından ayırır. İran körfezi boyunca uzanan dağlar daha da engebelidir ve yükseklikler 4000 metrenin üzerindedir. Bunlar arasında, *Zard kuh*, *Kuhre kukalar* ve *Kuh-i Hazar* sayılabilir.

Akarsuları bakımından İran zengin sayılamaz. Bunlar, İran platosunun dışına akarlar. Kuzeyde Aras nehri, *Kızılözen* ve *Atrek* akarsuları *Hazar Denizi*'ne; batıda *Küçük Zap* ve *Diyale*, *Dicleye*; *Karun* ve *Cerrahi* suları *Şat-ül-Arap*'a; *Zühre* ve *Mand* gibi sular da *İran körfezine* dökülürler. Göller arasında *Urmıye*, *Hamun* ve *Nemek* gölleri sayılabilir (2).

BİLİNER TARİHİNDEN İTİBAREN İRAN

İran hakkında *sıhhatli* malûmatlar M. Ö. 553'ten sonraki devreler hakkında elde edilebilmektedir. Ondan öncesi karanlıktır (3)...

İran'da bilinen tarih, umumiyetle *Elamlar* ile başlamaktadır. Milâttan 3.000 yıl önce İran'ın güneybatısındaki Susiyana yaylasına yerleşmiş olan Elamların kurmuş olduğu krallık, M. Ö. 2750'den, M. Ö. 639 tarihine kadar 2111 yıl devam etmiştir.

Elamlar'ın başşehirleri *Sus* şehriydi. Elamların yerleştiği bölgenin kuzey doğusunda da *Kasitler* oturmaktaydı.

M. Ö. 2000 yıllarında da Kuzey İran'daki yüksek araziye *MEDLER* ve *PERSLER* yerleşmişti.

Kendilerine has bir lisanla *Elamca* konuşan Elamlar, *Ârî* kavimlendendir. Elamlar, batılarındaki Mezopotamya'da kurulmuş olan *Babil* ve *Akat* gibi *Samî* devletlerle zaman zaman harp etmiştir. Elam, bir aralık Akat ülkesine katılmış ise de, (M. Ö. 2229)'da tekrar istiklâline kavuşmuştur.

Elam devletinin tarihi zaman zaman iniş ve çıkışlar çizmiştir. *Babil kralı Nabukodonosor I* (M. Ö. 1124 - 1106) zamanında Elam ülkesi yağma edilmiş ve devlet çok sarsıntı geçirmiştir (4).

Nihayet Elamların kurduğu devlet Asurlarla yaptıkları savaşların sonucunda, M. Ö. 639'da aldığı ağır mağlûbiyet neticesinde sona ermiş ve Asurların hakimiyeti altına girmiştir.

İRAN'DA MED'LER

MED'LER İran'da ilk imparatorluk hânedânını kurmuş olan *Ârîler*'in İran kolundan bir kavimdir. Medler'in kurmuş olduğu imparatorluk M. Ö. 708'de kurulmuş ve M. Ö. 555'te Persler tarafından yıkılıncaya kadar 153 sene devam etmiştir.

Hânedan'ın kurucusu, *Fraort*'un oğlu *Dayakku*'dur. İran dillerinden *MEDCE* konuşan Medler'in başşehri Hagmatana (Hemedan) idi (5).

M.Ö. VII. yüzyılda Kiyaksar başkanlığında toplanan Med'ler gittikçe kuvvetlenerek İran'ın güçlü bir imparatorluğu haline geldiler ve M. Ö. 616'da Asur devletine son verdiler.

İran'da bilinen tarihinden itibaren bir saltanat mücadelesi ve daimî kargaşalığın hâkim olduğunu görmekteyiz...

İRAN'DA PERSLER

Nitekim Kiyaksar'ın yerine Med kralı olan Astiyag devrinde, Pers kralı Kirus II, M. Ö. 555'te Medlere karşı ayaklanarak Med imparatorluğuna son vermiştir. Böylece İran'da kurulan imparatorluk hânedanlarının ikincisi olan Persler iktidara gelmişlerdir.

Persler bugünkü İran'ın kurucuları kabul edilmektedir. Bu telâkki dolayısıyledir ki, yüzlerce yıl sonra, İran'ın devrik şahı Muhammed Rıza Pehlevî, taçlı ve tahtlı iken, «*İran'ın 2500. Kuruluş Yılı*» şenlikleri düzenlemişti.

İran kavimlerinden birisi olan Persler, *Avesta* dili konusurlardı. Başlarındaki hânedâna «*Ahemenidler*» denir. Ataları *Hahamaniş*, ilk Anzan yani Güney İran kralı idi (6).

Persler, önce Ekteban, sonra Elam ülkesinde Sus'u daha sonra da Hemedan'ı başşehir yapmışlardır. Sahtekâr Mazdek'in sapık fikirlerini kabul etmişlerdir.

Medleri yıkan II. Kirus, M. Ö. 547'de Batı Anadolu'ya hükmeden Lidya devleti topraklarını da ele geçirerek, bu devletin hakimiyetine son vermiş, M. Ö. 539'da da Babil imparatorluğuna ait bütün Mezopotamya ve Suriye'yi alarak, bu imparatorluğun da hakimiyetini sarsmıştır. II. Kirus'un yerine geçen oğlu II. Kambiz de Mısır ve Batı Libya'yı Pers imparatorluğuna katmıştır.

Pers imparatorluğu, Makedonyalı İskender'in M.Ö. 331'de Pers imparator'u Dârâ'yı mağlûp ederek imparatorluğu sona erdirmesine kadar 224 yıl devam etmiştir.

Tarihe «*Helenistik Dönem*» olarak geçen İskender dönemi, İskender'in M. Ö. 323'te Babil'de ölümüne kadar devam etmiştir. İskender'in ölümünden sonra İran'da yeniden iç savaşlar başlamış ve birçok yerli devletler kurulmuştur. Bunların içerisinde en mühimi Part imparatorluğudur. Part asıllı *Arsakes*'in kurduğu imparatorluk M. Ö. 176'dan M. S. 226'ya kadar 476 yıl İran'da hakimiyetini devam ettirmiştir (7).

İRAN'DA SÂSÂNİLER

Part imparatorluğu Roma devletinin saldırıları neticesinde büyük ölçüde zayıflamıştı. Bu esnada M. S. 215'te Fars bölgesinde ortaya çıkan Sasanî soyundan *Erdeşir* Sasanîlerin başına geçerek çevredeki küçük imparatorlukları hakimiyeti altına aldı ve M. S. 224 - 651 yılları arasında İran'a hükümlan olan Sasanî imparatorluğunu kurdu (8). Sasanîler'in Bizanslılarla savaşları meşhurdur.

Sasanî imparatoru II. Hüsrev döneminde İran genişlemeye başlamış, bu dönemde İranlılar İstanbul'a, Kadıköy'e kadar gelmişlerdir. Suriye'yi istilâ eden, Kudüs, Şam ve Mısır'ı işgal eden İranlılar böylece Romalılarla karşı karşıya gelmiş oluyorlardı. İranlılar, Roma imparatoru Herakleios'un sefere çıkışına kadar ilerlemesini sürdürmüştür. *Herakleios* 622'de İranlıları bozguna uğratıp, ilerlemelerini durdurmuştur (9).

İslâmiyetten önceki İranlılar en büyük mağlûbiyete, 637'de Kadisiye'de uğradılar. Ve bu mağlûbiyet İran için bir dönüm noktası oldu...

İSLÂMİYETTEN ÖNCE İRAN'DA DİNİ HAYAT

İslâmiyetten önce bütün dünyada olduğu gibi İran'da da insanlar cehâlet ve dalâlet bataklığında yüzmekteydiler. Arap-

ların elleriyle yaptıkları putları İlâh kabul etmelerine mukabil, İranlılar elleriyle yaktıkları ateşin karşısına geçip ibadet etmekte, onu ilâh kabul etmekteydiler...

İranlıların kabul ettikleri Ateşe tapma itikadını Milâttan altı asır kadar önce *Zerdüşt* adındaki bir feylesof ortaya atmıştı. *Zerdüşt*'ün fikrine göre iki ilâh vardı. Biri *Ehrimen*, diğeri, *Hürmüz*... Ehrimen : Kirlilik, karanlık, şerri, Hürmüz de temizlik, aydınlık ve hayrı temsil etmekteydi. Ateş de, temizliği temsil eden Hürmüz'ün mümessili idi. Ateşe tapmak bundan ileri geliyordu.

Arap yarımadasında insanların öz kızlarını diri diri toprağa gömmelerine mukabil, İranlılar öz kızlarıyla, kızkardeşleriyle evlenecek kadar alçalmışlardı...

İRAN'DA KOMÜNİZM

Günümüzdeki komünizm'in ifrat şekline ilk defa İran'da rastlamaktayız. Öyle ki; bu fikre göre, insanlar arasında herşey ortaktır. Hava, su, toprak, ateş, mal ve mülk üzerinde mülkiyet iddia edilemez. Tıpkı bunlar gibi, kadın da müşterek bir mal sayılır. Binaenaleyh nikâh ve aile mefhumu ortadan kaldırılmıştır. Onun için en aşağı halk tabakasına bağlı kimseler bile Hanedan üyelerinin karılarını alıp, istedikleri kadar beraber yaşayabilmektedir. Herhangi bir erkek, kendi anası ve kızkardeşiyle bile evlilik hayatı kurabilir. «Zina» diye bir suç yoktur (10).

Bu sapık ve iğrenç fikirlerin İran'da yayılması için çalışan «Mezdek» adlı sapıktı. İran'da Peygamberliğini ilân etmiş ve herkesi de buna inandırmıştı. Bunu nasıl yapmıştı?..

İran'da peygamberliğini ilân eden Mezdek halk arasında propaganda yaptıktan sonra, daha müessir olabilmek için peygamberliğini (1) İran hükümdarı Kobad'a da kabul ettirmek istemiş ve hükümdarın huzuruna çıkarak Peygamber olduğunu söylemişti... Kobad da bir mucize gösterdiği takdirde ona

inanacağını söylemişti... Hükümdardan bu sözü alan Mezdek, mucize olarak, kutsal ateşle konuşacağını bildirmişti.

Hükümdar ve maiyyeti verilen günde Zerdüş mabedinde, kendilerince İlâh kabul edilen ateş'in etrafında toplanırlar. Mezdek de gelmiştir. Fakat daha önce tedbirini alarak... Bir adamını ateşin yandığı yerin üzerindeki kubbeye çıkarmış ve ona talimatını vermiştir. Mezdek, Hükümdarın huzurunda kutsal ateşle konuşur! Daha doğrusu yukarıda bulunan adamıyla (11)... Fakat Şah Kobad bu dalavereye inanır, bu hilekârın peygamberliğini (!) hemen kabul ediverir...

Mezdek'in şöhreti bundan sonra bütün İran'a yayılır... Ortaya attığı sapık fikirler de... Yukarda bir kısmını saydığımız, sapık fikirlere dayanarak, Kobad kızkardeşiyle evlenmiş; Mezdek de, Kobad'ın karısı olan İran imparatoriçesini kocasından istemişse de, oğlu ve veliahtı Nuşirevan'ın gözyaşları içindeki ricaları yüzünden vazgeçmiştir (12).

İslâmiyetin yolunu şaşırılmış insanlığa bir nûr olarak ortaya çıkışından önce İran'ın hali işte böyleydi... Mezdeizm İran'ın resmî dinî idi (13).

VELADET-İ NEBİ ESNASINDA İRAN

Âlemlere rahmet olarak gönderilen son peygamber'in dünyaya teşriflerinde dünyada bazı fevkalâdelikler görüldü. Anlayanlar için bu hadiseler, Peygamberin doğduğunu insanlığa bildiren, ihtar eden mucizelerdi...

Şanlı Nebî'nin dünyaya teşrifleri esnasında İran'daki «Eyvân-ı Kisra» sarsılmış, Saray'ın ondört dairesi yıkılmıştır.

Yine İran'da «İstahr-âbâd» mevkiinde, mecûsilerin bin seneden beri yanmakta olan ateşleri sönmüştür. «Sâve» gölü yere batıp görünmez olmuştur. «Semâve vadisi»ndeki sular taşmıştır (14).

Bu hâdiseler İranlıları şaşırtmıştı. İran Şahını da... Hele, müneccimbaşı Mûbedân'ın görmüş olduğu rüyadan sonra Şah'ın

şaşkınlığı iyiden iyiye artıvermişti. Çünkü, başmüneccim rüyasında; bir alay sert ve serkeş develer ile, bir bölük arap atlılarının Dicle nehrini geçip Fars içine dağıldığını görmüştü (15).

İSLÂM'A DÂVET

«Oku» emriyle ilk defa Hitâb-ı İlâhiye mazhar olan Peygamber Efendimiz, daha sonra İslâmiyeti tebliğ emrini alınca, önce gizli daha sonra aşikâr olarak İslâm'ı tebliğe başlamıştı. İslâmiyet, âlemsümûl bir dindi... Gaye, beşeriyeti saplandığı bataklıktan çıkarıp ebedî huzura, dünya ve ukbâ saâdetine kavuşturmaktı... Sadece Arabistan yarımadası'ndakileri değil, tüm beşeriyeti... Dünya'nın dört bir tarafına «Hakk'ın» dâvetçileri yayıldılar... Peygamber Efendimiz, o vakit dünyanın en büyük devlet reislerini de İslâm'a dâvet etmişti. Bu vesileyle; Bizans, Habeşistan, Mısır ve İran'a, oradaki devlet reislerine mektuplar göndermiş, onlara İslâmı tebliğ etmişti. Elllerinde, beşeriyetin kurtuluşu için çırpınan son Resûl'ün mektupları olduğu halde sahabeler yola koyulmuşlardı...

İran'a mektubu götürmek için birçok defa Sâsânî imparatorluğunu ziyaret etmiş olması sebebiyle, Abdullah İbn Hüzâfe es-Sehmî seçilmişti. İbn Hüzâfe (R.A.) elinde mektup yola çıkmış ve emâneti yerine ulaştırmış; Mektubu İran kirasına takdim etmiştir (16).

Peygamber Efendimizin İran Kirasına hitaben yazdığı mektupta meâlen şöyle deniliyordu :

«Rahman ve Rahîm olan Allah adı ile...»

Allah'ın kulu ve Resûlü olan Muhammed'den İranlıların büyük Reisi Kısra'ya. Hidâyete ittiba eden ve Allah ve Resûlüne inanan, eşi ve ortağı olmayan Allah'dan başka ilâh olmadığına; Muhammed'in O'nun kulu ve Resûlü olduğunu beyan edenlere selâm olsun! Ben, seni İslâm'a çağırıyorum, zira ben her canlıyı dine dâvet, kâfirlere karşı Allah'ın sözünü yerine getirmek için bütün insanlar nezdinde Allah'ın Resûlüyüm. O

halde, İslâm'ı kabul et ve selâmet bul, şayet reddedersen mecûsî'lerin günahı senindir.» (17)

Mektubu okutan İran Şah'ı Husrev Perviz yakınına kadar gelen ebedî saadet fırsatını bir nasipsizlik örneği göstererek geri tepti. İnsanları her zaman alçaltmış olan enâniyetine mağlûp oldu ve kendi ismi ikinci olarak yazıldı diye, Peygamber Efendimizin mektubunu yırtma gafletinde bulundu... (18).

İran, Şah'ın bu hareketleriyle İslâmiyetle müşerref olma fırsatını bir süre için kaçırmış, Adil halife Hz. Ömer (R.A.) devrine kadar eski yaşayışında devam edegelmiştir.

Peygamber Efendimiz, İran kırsası Perviz'in name-i Nebviyeyi yırttığını öğrenince şöyle beddua etmiştir : «*Yâ Rab! Nasıl mektubumu paraladı ise sen de onu ve onun mülkünü parça parça et.»* ... Ve İran kırsası Perviz, oğlu Şireveyh tarafından hançerle parçalanmıştır...

BİZANSLILARLA İRANLILAR ARASINDAKİ MUHAREBELER

Peygamber Efendimiz devrinde İranlılarla Bizanslılar arasında cereyan eden muharebelerin seyri esnasında ibretli bir hâdise cereyan etmiş ve bu muharebeler üzerine âyet-i kerime bile nazil olmuştur...

Hicretten iki yıl önce Bizanslılarla İranlıların yapmış olduğu muharebede Bizanslılar mağlûp olmuşlardı. Bunun üzerine Mekke'deki müşrikler sevinmiş, müslümanlar üzülmüşlerdi... Müşrikler; *Rumlar sizin gibi kitâbî, ehl-i Fars bizim gibi kitap tanımaz ümmîdirler. Şu halde bizim gibi ümmî olan ehl-i Fars sizin gibi kitâbî olan ehl-i Rum'a nasıl galebe ettilerse, bizimle muharebe ederseniz biz de size galebe ederiz»* diyorlardı. Nazil olan âyet-i kerimede (19) onların bu düşüncelerine cevap veriliyor, bir süre sonra Bizanslıların İranlılara galebe çalacağı müjdeleniyordu. Âyet'in meâli şöyleydi : «*Rum kavmi arz-ı Araba en yakın bir mahalde mağlûp olduktan beş on sene içinde elbette galip olurlar.»*

Bu âyetin nazil olması üzerine Hz. Ebûbekir (R.A.) Ku-reyş'in meclisine gider ve der ki : «Siz ehl-i Fars'ın galebesi-ne memnun oldunuz velâkin bu ferahınızın müddeti gayet azdır. Zira ; yakında ehl-i Rum'un Fars üzerine galebe edece-ğine dair âyet nazil oldu.»

Müşriklerden Übeyy bin Halef, Hazret-i Sıddık'a : «Yalan söyledin» der.

Hz. Ebubekir (R.A.) : «Sensin yalancı, aramızda müba-hase edelim.» demesi üzerine üç sene zarfında Rum askeri Fars üzerine galebe ederse Übeyy b. Halef, Ebubekir Hazretlerine on deve ve eğer Rumlar mağlûp olursa Hz. Ebubekir (R.A.) Übeyy b. Halef'e on deve vermek üzere aralarında anlaşılır.

Peygamber Efendimizin bu anlaşmayı öğrenince Hz. Ebu-bekir (R.A.)'a «âyette geçen «Bid'r sinîne» tabiri üçle dokuz arasına delâlet eder. Sen git müddeti uzat, deveyi çoğalt» bu-yurur. Bunun üzerine Ebubekir Hazretleri gider, müddeti do-kuz seneye ve deveyi de yüze çıkarır. Bu suretle aralarında mukavele yaparlar. Bu mukaveleden yedi sene sonra Rumlar-la İranlılar arasında cereyan eden muharebede Rumlar galip gelirler. Ehl-i kitabın galip gelmesi üzerine mü'minler sevinir. Müşrikler üzürlürler (20).

Bu esnada, Übeyy bin Halef Uhud savaşında aldığı yara-nın tesiriyle Mekke'de ölmüştür. Hz. Ebubekir mukavele ge-reğince yüz deveyi Übeyy bin Halef'in vârislerinden alır, Pey-gamber Efendimizin huzuruna gelir «Ya Resûlellah! Al bunu sadaka et», der. Resûlullah da bu yüz deveyi fakirlere dağı-tır.

İranlılarla Bizanslılar arasında cereyan eden bu vak'a, ay-nı zamanda Kur'an'ın istikbale ait bir mucizesini de göster-mektedir...

Bu vak'a kumarın haram olduğunu beyan eden âyet na-zil olmadan cereyan ettiğinden bu şekilde karşılıklı bahse Re-sûlullah müsaade etmiştir.

GALEBENİN PERDE ARKASI

Âyet-i kerime ile haber verilen Bizanslıların İranlılara galebe sebebi de, İran idarecilerinin içyüzünü göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Hâzîn tefsirinde, Rum sûresinin nüzul sebebi açıklanırken bu galebenin sebebi üzerine de malûmat verilmiştir (21).

Tefsirdeki malûmatlara göre; İranlıların kumandanı Şehriman isimli cesur birisidir. Kardeşi Ferhan'la birlikte İran ordusunu idâre etmektedirler. Bu iki harp sanatında mâhir kardeşin kumandasındaki İran ordusu ilk defasında Bizans ordusunu mağlûp eder... Şehriman, kumandası altındaki orduyla, Bizanslıları devamlı bozguna uğratarak İstanbul önlerine kadar gelir...

Kardeşi Ferhan, zafer sarhoşluğuna kapılmıştır. Maiyyetindekilerle birlikte içki içip kendinden geçtiği bir sırada :

«— Ben kendimi Kısra'nın tahtına oturmuş gibi görüyorum» der... Bu söz Kısra'ya ulaştırılır. Bunun üzerine Kısra Şehriman'a bir mektup yazarak kardeşi Ferhan'ın kafasını derhal kendisine göndermesini ister. Şehriman Kısra'nın bu isteğine mukabil, bir mektupla, bu emri yerine getiremeyeceğini, Ferhan gibi bir kumandanın bulunamayacağını bildirerek kardeşinin affını ister... Kısra ikinci kez gönderdiği mektupla yine Ferhan'ın boynunun vurulmasını ister. Şehriman'ın cevabı yine menfidir.

Bunun üzerine Kısra, bu defa Ferhan'a bir mektup gönderir. Mektupta Şehriman'ı kumandanlıktan azlettiğini, yerine kumandan olarak kendisini tayin ettiğini ve derhal Şehriman'ın boynunu vurdurarak kendisine göndermesini ister... Kısra daha sonra Ferhan'ı rahatlıkla ortadan kaldıracağını hesaplamaktadır.

Ferhan Kısra'dan aldığı mektup üzerine, durumu kardeşine bildirir. Kumandan olduğunu ve emri yerine getireceğini söyler... Şehriman bunun üzerine kardeşine, boynunu vurdurmakta acele etmemesini, söyleyeceklerini dinledikten sonra is-

tediğini yapmasını ister... Ferhan bu teklifi kabul eder. Bunun üzerine Şehriman kardeşine Kisra'dan gelen mektupları göstererek, kendisi öldürmekten kaçındığını söyler. Emri alır almaz hemen boynunu vurdurmaya kalkmasına sitem eder.

Bunun üzerine Ferhan, kumandanlığını tekrar kardeşine devreder. Bu hâdiseden sonra iki kardeş Rum meliki Kayser'e müracaat ederek, askerleriyle birlikte Rum ordusuna katılmayı teklif ederler. Teklifleri memnuniyetle kabul edilir. Bu iki kardeşin katıldığı savaşta Rumlar galip gelir...

MÜSLÜMANLARIN İRANLILARLA İLK TEMASI

İranla ilk temas, ilk halife Hz. Ebubekir (R.A.) devrine rastlar.

Resül-i Ekrem, risâlet vazifesini tamamlamış ve Rabbine kavuşmuştur. Halife seçimi vakit geçirilmeden yapılmış ve «Sıddık» ismine mazhar olmuş, peygamberimizin mağara arkadaşı, Hz. Ebubekir (R.A.) halife seçilmiştir.

Peygamber Efendimizin âhirete irtihali üzerine fitne kazanı kaynamağa başlamış, bazı kabilelerde ayaklanmalar baş göstermişti. Bazı yerlerde de sahte peygamberler türemişti...

Yalancı Peygamberler hariç, ayaklananların hemen hepsinin dayandığı temel sebep tekti... Maddeye esir olanlar, insanlığın huzuru için emrolunmuş zekâtı vermek istemiyorlardı. «*Namaz kılarız, amma zekât veremeyiz*» diyorlardı... Bu durum karşısında ilk halifenin ilk işi Ümmet arasındaki huzursuzluğa mahal bırakmamak ve İslâm düşmanlarının daha fazla kuvvetlenmelerine fırsat vermemek için bunlarla savaşma kararını vermek olmuştu... Zihinlerde tereddüt, «Bunlar — *Biz Müslümanız* — diyorlar. Bunlara karşı nasıl kılıç çekeriz?» Hz. Ömer (R.A.) dahi: «*Kelime-i tevhid getirene nasıl kılıç çekeriz?*» diyordu. Halife kesin hükmü bildirdi: «*Vallahi, Resûlullah'a zekât olarak verdikleri bir dişi oğlağı vermekten imtina ederlerse elim kılıç tuttukça onlarla mukatele ederim*» (22).

Dünyaperestlerin isyanı yanında, her taraftan mürtedlerin, yalancı peygamberlerin ortaya çıktığı haberi geliyordu... İslâmın bekası için gövdedeki kurtlar temizlenmeliydi... Karar verildi, vazife taksimi yapıldı ve İslâm'a âsi olanlara hadleri bildirilmek üzere «Mücâhidin-i İslâm» yola koyuldular.

İşte İranlılarla ilk temas; âsilere hadlerini bildirmek üzere sefere çıkan bu İslâm birlikleriyle İran sınır kuvvetlerinin karşı karşıya gelmeleri üzerine oldu...

SEYFULLAH VAZİFEDE

Halife, âsilere hadlerini bildirmesi ve Irak-ı Arabın fethi için şecaat ve kahramanlığıyla, kumandanlıkta göstermiş olduğu mehâretle ashâb arasında temayüz etmiş bulunan Hz. Halid bin Velid (R.A.)'i vazifelendirmişti.

Irak'taki fetihlerden sonra Hz. Halid (R.A.) ordusuyla, halifeden aldığı bir emir üzerine Irak'tan Hire'ye gelmişti. İslâm ordusu Hufeyr mevkiinde toplanmıştı... Burası İran sınırına çok yakın bir yerdirdi... O bölgenin hudut kumandanı olan, İran devletinin en büyük rütbesine sahip Hürmüz isimli birisiydi... İslâm ordusunun fetihlerini duymuştu... İslâmiyetin çığ gibi büyüdüğünü de haber almaktaydı... «Bunlar gittikçe büyüyorlar, yarın devletimizin amansız bir rakibi olur, en iyisi bunlar daha fazla büyümeden ortadan kaldırmalı» diye düşünür ve bu düşüncesini İran Kisrasına bildirir. Fikir, Kisra tarafından hararetle karşılanır ve Hürmüz'e yardım için asker göndertir...

Halbuki, İslâm, kendisine saldırılmadığı ve birliği bozucu hareketlerde bulunulmadığı takdirde hiç bir zaman saldırganı olmamıştır. İranlılar bundan habersiz oldukları gibi, İslâm ordusunun da İranlılar gibi saldırgan olacağı gafletine düşmüşler ve saldırmak için hazırlığa koyulmuşlardı...

İran ordusu, Hufeyr mevkiinde İslâm ordusuna saldırır... Sayıca kendilerinden çok az olan İslâm ordusuna mağlûp olur...

lar... İran ordusuna kumandanlık eden Hüzmüz, bizzat İslâm ordusu kumandanı Hz. Halid bin Velid (R.A.) tarafından yenilip, öldürülür... (23).

Bu muharebeden sonra İslâm ordusu, gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı, tehlikenin üzerine gitmenin daha münaşip olacağına karar verildiği için, İran topraklarında ilerlemeye başlar... Bu ileri harekâтта, şimdiki Basra şehrinin bulunduğu yerde karargâh kurulur.

İran Şahı Müslümanları tamamen yok etmek gayesiyle Kâren adlı bir kumandanı maiyyetinde büyük bir ordu hazırlatır.

Hazırlanan bu İran ordusuyla Müslümanlar arasındaki savaş, yine Müslümanların lehine tecelli eder ve bu savaşta otuz bin İran askeri kırılır... (24).

Bu iki savaşta da mağlûp olan İranlıların telaş ve endişeleri yanında hırsları da artar. İran devleti Endirezgâr adlı bir kumandanı maiyyetinde mükemmel bir orduyu gönderir İslâm kuvvetlerinin üzerine... İranlılar yenilmekten bıkmadıktan sonra, Müslümanlar yenmekten niçin bıksın... Halid bin Velid ve maiyyetindeki İslâm askerleri İranlıların bu ordusunu da Velece mevkiinde tamamen imha eder (25).

İslâm ordusu daha sonra İranlıların elinde bulunan Hire'yi fetheder... Fetihten kısa bir müddet sonra Halid bin Velid, Dûmetü'l-Cendel'e gittiği bir sırada İranlılar, Hire'yi geri almak emeline düşerler. Müslümanların elindeki, Hire'ye saldırırlar... Neticede perişan olarak, çekilmek mecburiyetinde kalırlar (26).

Halife, Hz. Halid (R.A.)'e bir emirnâme göndererek, maiyyetindeki kuvvetlerin yarısı ile Şam'a gitmesini isteyince, Halid bin Velid (R.A.) İran'da fethettikleri yerleri iyice emniyete alarak Şam'a doğru yola çıkar (27). İranlılarla temasın ilk halife devrindeki kısmı, bu şekilde sona erer.

*HZ. ÖMER (R.A.) DEVRİNDE
İRAN'LA TEMAS VE İRAN'IN FETHİ*

Cennetle müjdelenen on kişiden birisi olan, ilk Müslümanlardan olan, ilk halife Hz. Ebûbekir (R.A.)'ın dâr-ı bekâya irtihali üzerine vasiyyeti ve ashâbın ittifakiyle Hz. Ömer (R.A.) halife seçilir. Bu esnada müslümanların, iki büyük devletle, İran ve Bizans devletleriyle muharebeleri devam etmektedir...

Yermuk vak'asında Doğu Romalılar, büyük bir bozguna uğratılır. Konstantiniyye imparatoru Hırakl'in kolu kanadı kırılmıştı. Şimdi sıra, Müslümanlara karşı tecavüzü durmak bilmeyen İran'a gelmiştir.

Artık İran'a hadleri bildirilmeliydi... Halife Irak başkumandanı Sa'd ibni Ebi Vakkas (R.A.)'ı İran seferine çıkan orduya kumandan tayin eder... Yola çıkılmadan önce Halife, Hz. Sa'd'a (R.A.) «*Düşmanı çok görme, Allah'tan yardım iste, Allah'a mütevekkil ol. Eshâb-ı re'y ve celâdetten birkaç zatı sefâretle gönder. İrânîleri dine dâvet etsinler.*» (28) der. Tebliğ etmek, dâvet etmek... Müslümanların ilk ve esaslı vazifeleri...

Halifenin bu tâlimatı üzerine harekete geçilir ve bir hey'et teşkil edilerek Medâyin'e gönderilir... Heyetin vazifesi, İran Kısrasıyla görüşmek O'nu İslâm'a dâvet etmektir... Ve bu vazifeyi yerine getirirler... İran Kısra'sı Yezdigerd İslâm'a dâvet edilir. Fakat o, ecdâdının Hazret-i Resûl'ün dâvetine takındığı tavrı tekrarlar... Bunun üzerine heyette bulunan Kays ibni Zürare (R.A.); «*Ya cizye, ya kılıç, ikisinden birini ihtiyar et. Yahut Müslüman olup canını kurtar*» (29) der. Kısra şaşırır, o da kendisinden önceki Kısra gibi, enâniyetine mağlûp olur, maiyyetindekilere «*Bu yırtık gömleklilerin sözüne inanıp onların dinine mi gireceğim*» der. Yine madde gözüyle bakılmış ve her zaman olduğu gibi yine aldanılmıştır... Bu defaki aldaniş, mecûsî İran'ın sonunu getirecektir...

Heyet İslâm ordusuna döner ve hâdise anlatılır. İslâm'ı ve İslâm'ın tâbiyyetinde kalarak cizye ödemek kabul edilmeyin-

lar... İran ordusuna kumandanlık eden Hürmüz, bizzat İslâm ordusu kumandanı Hz. Halid bin Velid (R.A.) tarafından yenilip, öldürülür... (23).

Bu muharebeden sonra İslâm ordusu, gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı, tehlikenin üzerine gitmenin daha münaşip olacağına karar verildiği için, İran topraklarında ilerlemeye başlar... Bu ileri harekâta, şimdiki Basra şehrinin bulunduğu yerde karargâh kurulur.

İran Şahı Müslümanları tamamen yok etmek gayesiyle Kâren adlı bir kumandanı maiyyetinde büyük bir ordu hazırlatır.

Hazırlanan bu İran ordusuyla Müslümanlar arasındaki savaş, yine Müslümanların lehine tecelli eder ve bu savaşta otuz bin İran askeri kırılır... (24).

Bu iki savaşta da mağlûp olan İranlılar'ın telaş ve endişeleri yanında hırsları da artar. İran devleti Endirezgâr adlı bir kumandan maiyyetinde mükemmel bir orduyu gönderir İslâm kuvvetlerinin üzerine... İranlılar yenilmekten bıkmadık-tan sonra, Müslümanlar yenmekten niçin bıksın... Halid bin Velid ve maiyyetindeki İslâm askerleri İranlıların bu ordusunu da Velece mevkiinde tamamen imha eder (25).

İslâm ordusu daha sonra İranlıların elinde bulunan Hire'yi fetheder... Fetihden kısa bir müddet sonra Halid bin Velid, Dûmetü'l-Cendel'e gittiği bir sırada İranlılar, Hire'yi geri almak emeline düşerler. Müslümanların elindeki, Hire'ye saldırırlar... Neticede perişan olarak, çekilmek mecburiyetinde kalırlar (26).

Halife, Hz. Halid (R.A.)'e bir emirnâme göndererek, maiyyetindeki kuvvetlerin yarısı ile Şam'a gitmesini isteyince, Halid bin Velid (R.A.) İran'da fethettikleri yerleri iyice emniyete alarak Şam'a doğru yola çıkar (27). İranlılarla temasın ilk halife devrindeki kısmı, bu şekilde sona erer.

*HZ. ÖMER (R.A.) DEVRİNDE
İRAN'LA TEMAS VE İRAN'IN FETHİ*

Cennetle müjdelenen on kişiden birisi olan, ilk Müslümanlardan olan, ilk halife Hz. Ebûbekir (R.A.)'ın dâr-ı bekâya irtihali üzerine vasiyyeti ve ashâbın ittifakiyle Hz. Ömer (R.A.) halife seçilir. Bu esnada müslümanların, iki büyük devletle, İran ve Bizans devletleriyle muharebeleri devam etmektedir...

Yermuk vak'asında Doğu Romalılar, büyük bir bozguna uğratılır. Konstantiniyye imparatoru Hırakl'in kolu kanadı kırılmıştı. Şimdi sıra, Müslümanlara karşı tecavüzü durmak bilmeyen İran'a gelmiştir.

Artık İran'a hadleri bildirilmeliydi... Halife Irak başkumandanı Sa'd ibni Ebi Vakkas (R.A.)'ı İran seferine çıkan orduya kumandan tayin eder... Yola çıkılmadan önce Halife, Hz. Sa'd'a (R.A.) «*Düşmanı çok görme, Allah'tan yardım iste, Allah'a mütevekkil ol. Eshâb-ı re'y ve celâdetten birkaç zatı sefâretle gönder. İrânîleri dine dâvet etsinler.*» (28) der. Tebliğ etmek, dâvet etmek... Müslümanların ilk ve esaslı vazifeleri...

Halifenin bu tâlimatı üzerine harekete geçilir ve bir heyet teşkil edilerek Medâyin'e gönderilir... Heyetin vazifesi, İran Kısrasıyla görüşmek O'nu İslâm'a dâvet etmektir... Ve bu vazifeyi yerine getirirler... İran Kısra'sı Yezdigerd İslâm'a dâvet edilir. Fakat o, ecdâdının Hazret-i Resûl'ün dâvetine takındığı tavrı tekrarlar... Bunun üzerine heyette bulunan Kays ibni Zûrâre (R.A.); «*Ya cizye, ya kılıç, ikisinden birini ihtiyar et. Yahut Müslüman olup canını kurtar*» (29) der. Kısra şaşırır, o da kendisinden önceki Kısra gibi, enâniyetine mağlûp olur, maiyyetindekilere «*Bu yırtık gömleklilerin sözüne inanıp onların dinine mi gireceğim*» der. Yine madde gözüyle bakılmış ve her zaman olduğu gibi yine aldanılmıştır... Bu defaki aldanış, mecûsî İran'ın sonunu getirecektir...

Heyet İslâm ordusuna döner ve hâdise anlatılır. İslâm'ı ve İslâm'ın tâbiyyetinde kalarak cizye ödemek kabul edilmeyin-

ce geriye kılıç kalmıştır... Ateşi ilâh kabul edenlere karşı o çekilir...

KADİSİYE SAVAŞI

İslâm ordusuyla, İran ordusu; İran İmparatorluğunun ehemmiyetli bir hudut şehri olan Kadisiyye önlerinde karşı karşıya gelirler...

İran ordusunun mevcudu 120 bindi. Buna mukabil, İslâm ordusu 34 bin askere sahipti.

İran ordusunda; 30 bin asker, birbirinden ayrılmamaları için zincirlerle yekdiğerine bağlanmışlardı (30). Ayrıca İran ordusunda filler de bulunmaktaydı.

Kılıç, İslâmiyet'in her zaman, en son müracaat ettiği vasiya olmuştur... Muztar kalınmadıkça ona el atılmamıştır... Bu defa da öyle yapılmış ve muharebeden önce, Sa'd bin Ebi Vakkas (R.A.), İranlılara elçi göndermiştir. İlk önce Rebi ibni Amir (R.A.) gider ve İran ordusu kumandanıyla görüşür... İslâm'a dâvet vazifesini yapar ve şöyle der: «*Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Hazretlerinin sünneti şerîfesi üç gündür. Bu müddet zarfında düşün. Ya Dîn-i İslâm'ı ihtiyar et ki, bu takdirde sizi ve arazinizi terkedip gideriz, yahut cizyeyi ihtiyar etki biz, onu da kabul ederiz ve ihtiyac olduğu zaman sizi himaye eyleyiz. Yahut dördüncü günü cenge hazır ol*» (31).

Üçüncü gün, İslâm ordusu kumandanı Sa'd ibni Ebi Vakkas (R.A.), tekrar bir elçi gönderir. Muğire ibni Şûbe (R.A.) İran ordu kumandanının yanına gider. İranlıların gösterişli kıyafetlerine mukabil, Muğire (R.A.)'nin gömleği yırtık idi... Hem, İslâm'ı tebliğle memur Muğire (R.A.) aldığı vazifenin ehemmiyeti ve Müslüman oluşunun verdiği vakarla etraftaki gösterişe aldırış etmemiş, oturacak yer de gösterilmeyince İran ordu kumandanının tahtının yanına oturmuştu... İran kumandanı şaşırmıştır... Enaniyetine dokunur ve İslâm elçisini oturduğu yerden kaldırtırır... Muğire (R.A.)'nin İslâm'a dâ-

vetini de: «*Bu kıyafetteki Arab'ın dinine mi girelim yani*» (32) diye reddeder...

İranlılar sayıca çok olmalarına, fillerine, ~~üzat~~ üzerindeki zırhlara güvenirler... Lâkin aldandıklarını anladıklarında iş iş-ten geçmiştir. Yırtık gömleklî İslâm askerleri kendilerinden sayıca dört misli fazla olan İran ordusunu bozguna uğrattır ve muzaffer olurlar. Bu zaferden sonra İran'ın kapıları İslâm ordusuna açılmış olur. Kadisiyye'de İslâm ordusu binlerce mücâhidi şehid vermiştir.

İranlıların imparatorluk sancağı, Dirafş-i Kâviyân ele geçirilmiştir. Zafer hâtırası olarak parçalanarak, askerlere dağıtılır (33).

637 tarihindeki bu zaferden sonra İran'da İslâm ordusunun zaferleri birbirini takip eder...

MEDAYİN'İN FETHİ VE DİĞER FETHİLER...

Bozguna uğrayan İranlılar, Dicle kenarındaki başşehir Medayin'de toplanmaya ve Müslümanlara karşı çıkmak için hazırlık yapmaya başlamışlardır. Müslümanlar, onlar üzerlerine gelmeden, kendileri İranlıların üzerine gitmeyi münasip görürler... İslâm ordusu İran'ın başşehri Medayin'i kuşatır... Yedi ay süren kuşatmadan ve pek çok çarpışmalardan sonra, Medayin fethedilir. Daha sonra Hilvan fethedilir...

İranlılar Medâyin'den kaçıp Celûla'ya gelerek burada toplanmaya başlamışlardı. İran Kısrası Yezdigerd ise bütün İran'ı dolaşarak, asker toplamaya ve İran halkının Müslümanlara karşı savaşmalarını temin için çalışıyordu. Kısra'nın propaganda-larının tesirinde kalan İranlılar Müslümanlarla savaşmak için her taraftan hareketle Nihavend'de toplanmaya başlamışlardı.

İranlıların tecavüzü İslâm ordusuna ulaşmadan, yerinde, Nihavend'de İranlılarla savaşmaya karar verilir. Muharebe neticesinde Nihavend de İslâm ordusu tarafından fethedilir.

Bu arada, Basra Emiri Ebû Mûsa'l Eş'arî Şirvan'ı sulh ile fethetmiştir (34). Şirvan, İran'ın sulh yoluyla fethedilen ender yerlerinden birisidir...

Daha sonra Hemedan, İsfahan, Kirman, Kazvin, Zencan ve Azerbaycan fethedilmiştir...

HALİFENİN TALİMATIYLA

Halife Hz. Ömer (R.A.) İran'ın fethiyle yakından alâkadar olmakta ve haberciler vasıtasıyla devamlı malûmat elde etmekteydi.

Halife, İslâm askerlerinin topluca hareket etmelerini emretmiş, ilerlemeyi çabuk tutarak, İran içine yayılmaktan nehyetmiştir (35). Yapılan bu nasihatın ne kadar yerinde olduğunu hâdiseler isbat etmiştir. Çünkü İranlılar bir taraftan bağlılıklarını arzederken, bir taraftan da, fırsat bulur bulmaz, isyan etmekte ve Müslümanlara karşı savaşmaktaydılar (36).

İran Kısrası Yezdigerd mağlûbiyeti bir türlü hazmedememişti. Devamlı dolaşarak asker toplamaya çalışıyordu. Bu vesileyle, ilkönce Rey, oradan İsfahan'a, Kirman'a gitmiş, daha sonra da Horasan diyarına giderek Merv şehrinde karargâh kurmuştu (37).

Yezdigerd, Horasan'dan İran'ın diğer bölgelerine de el atıyor ve karıştırıyordu. Bunun üzerine Horasan'ın fethine karar verilir.

Ahnef ibni Kays (R.A.) kumandasındaki İslâm ordusu Horasan'a gelir. Herat ve Belh fethedilir. Yezdigerd Horasan'dan da kaçmaya muvaffak olur. Kısra fırsat bulur bulmaz saldırılmaktan geri kalmıyordu.. Müslümanlar da onu kaçıktıkları yere kadar takip ediyorlardı... Yezdigerd, Ceyhun'u geçerek Fergana'ya gitmiş, oradan İran halkını tahrik etmeye çalışmıştır (38).

FETİHNÂME VE HALİFENİN HUTBESİ

Horasan'ı fetheden Ahnef (R.A.) halifeye bir fetihnâme gönderir. Halife, fetihnâmeyi alınca, bir hutbe okur. Halife fetihnâmeyi aldıktan sonra okuduğu hutbesinde veciz ifâdelerle fetihleri şöyle değerlendirir : «*Mecûs devleti mahv oldu. Bundan sonra bir karış yerlerini geri alamazlar. Cenâb-ı Hak, onların memleketlerini ve mallarını size miras bıraktı. Tâ ki, sizin ne türlü amel edeceğinize nazar buyura. Şimdiki halinizi değiştirmeyiniz. Yoksa o da yerinize sizden hayırlısını getirir. Ben, bu ümmet hakkında hiçbir şeyden korkmam. Ancak sizi dış düşmanlar değil, ancak öz nefsinizin helâke götürmesinden korkarım*» (39).

Peygamber Efendimizin sağlığında mucize olarak verdiği haber tahakkuk etmiş, Sa'd İbn-i Ebi Vakkas (R.A.) İran'ı fethetmiştir...

YA SARIYE! DAĞA!.. DAĞA!..

İran'da fetihler devam eder. Şiraz da fethedilir. Önce itâatini bildirip sonra isyan eden Kirman ahâlisi, tekrar itâat altına alınır.

Bu arada İran'ı fetih için vazifelendirilen birliklerden birisi, İranlılar tarafından kurulan pusuya düşer.

Her taraftan yardım alan İranlılar, artık bu sayıca az İslâm ordusunu tamamen kılıçtan geçireceklerine kanaat getirmiş, o hırsla saldırmaya başlamışlardır. Mevkiin yabancısı olan İslâm ordusu etraflarının çevrilmek üzere olduğundan da habersizdirler. İslâm ordusuna Sâriye İbni Senîmi'd-Düeli (R.A.) kumanda etmekte idi. Sariye (R.A.), durumun gittikçe aleyhlerine döndüğünü ve İranlıların gittikçe çoğaldıklarını görmekteydi... İslâm askerlerinin en önünde kahramanca çarpışmaktaydı.

Sâriye (R.A.)'nin kumanda ettiği bu İslâm ordusunun İranlılarla muharebesi esnasında, Hz. Ömer (R.A.) Medine-i

Münevvere'de minber üzerinde hutbe okumaktaydı. Aniden, hutbe okuduğu sırada «Yâ Sâriye! El-Cebel, el-cebel», yani ey Sâriye! dağa, dağa diye nida eder. O'nun sesini Sâriye ve arkadaşları işiterek arka taraflarındaki dağa sığınmışlar, böylece düşman çemberine düşmekten kurtulmuşlardı. Yalnız bir cepheden saldırmak mecburiyetinde kalan İranlılar bozulmuş ve İslâm ordusu galip ve muzaffer olmuştur (40).

ŞEHİD KANIYLA SULANAN İRAN TOPRAKLARI

Böylece İran, Halife Hz. Ömer (R.A.) devrinde tamamen fethedilmiştir.

Binlerce şehid bahasına fethedilmiştir İran toprakları. Öyleki, İranlılar; — bazı yerler müstesna — hemen bütün İran'da Müslümanlara karşı savaşmışlar, kendi rızalarıyla teslim etmemişlerdir... Saldıran devamlı kendileri oldukları gibi, mağlûp olan da devamlı kendileri olmuştur.

HALİFE HZ. OSMAN (R.A.) DEVRİNDE İRAN

Hız. Ömer (R.A.)'ın vefatından sonra İran'ın henüz fethedilmemiş bölgelerinde Müslümanlara karşı ayaklanmalar görülmeye başlandı.

Halife, Basra Valisi Abdullah bin Amir'i karışıklıkları bastırmakla vazifelendirdi. Amir (R.A.) da Horasan'ın fethedilmemiş yerlerini de fethetti (41).

Halife Osman (R.A.) devri bitmeden, Mukran ile Kabil müstesna, Belh'e kadar bütün bölgeler, Müslümanlar tarafından fethedildi (42).

HZ. ALİ (R.A.) DEVRİNDE İRAN

Hız. Ali (R.A.)'ın hilâfeti esnasında İran'da bazı karışıklıklar ortaya çıkar.

Harcıclardan İmran İbni Fudayli'l-Bürçümi etrafına topladığı adamlarıyla Sicistan'a gitmiş ve orada karışıklık çıkar-

maya, bazı beldeleri zaptetmeye başlamıştı. Halife bunlar üzerine ordu gönderdi. Asiler mağlûp ve perişan oldular (43).

İRAN'DA BAŞLAYAN KARIŞIKLIKLAR

İran topraklarında, henüz şehitlerin kanları kurumadan karışıklıkların başladığı görülür...

Hilâfet meselesini ortaya atarak İslâm'a darbe vurmak isteyenler, çalışmalarını İran topraklarında sürdürmek istemiş ve burada kendileri için müsait bir zemin bulmuşlardır.

İslâm'a tefrika sokmaktan menfaat umanlar, (çoğu zaman yanlış şekillerde ortaya çıkarılan) şîlik meselesini ortaya atmışlardır. Halife Hz. Osman (R.A.) devrinden itibaren emâreleri görülen, Abdullah ibni Sebe isimli Yahudi dönmesinin geliştirdiği Şîlik, en fazla İran'da rağbet görmüş ve yayılmıştır...

Şîliğin İran'da yayılmasını Bediüzzaman şöyle izah eder: «*Hazret-i Ömer (R.A.) eliyle İran milliyeti ceriha aldığı için, intikamlarını hubb-u Ali (Ali sevgisi) suretinde göstermişler...*» (44)

İran'da gelişip, yayılan şîlik, günümüze gelinceye kadar her devrede İslâm âlemi ve Müslümanlar için mesele olmuştur... İran'ın bundan sonra inceleyeceğimiz tarihindeki hâdiselerde şîliğe sık sık rastlayacağımızdan, günümüzde, Şah'ın ülkeyi terkedip Humeyni'nin idarenin başına geçmesiyle İran'da ortaya çıkan yeni durumda da şîlik önemli rol oynadığından, hâdiseleri değerlendirmeye açıklık getirmesi için bundan sonraki bölümde Şîlik meselesini ele almayı münasip gördük...

I. BÖLÜME AİT NOTLAR

- (1) Meydan Larousse, c. 6, s. 372.
- (2) Tarihte Türk-İran İlişkileri, Arif Koçak, 1976, Ankara.
- (3) Meydan Larousse, c. 6, s. 372.
- (4) Türk-İran İlişkileri, s. 5.
- (5) Büyük Türkiye Tarihi, Yılmaz Öztuna, c. 1, s. 288.
- (6) a.g.e.
- (7) Türk-İran İlişkileri, s. 10
- (8) a.g.e.
- (9) Meydan Larousse, c. 6, s. 372
- (10) Tarihi Hakikatler, İsmail Hami Danişmend, 1979, İstanbul, c. 2, s. 346
- (11) a.g.e.
- (12) a.g.e., s. 347
- (13) İslâm Peygamberi, Muhammed Hamidullah, 1972, İstanbul, s. 23
- (14) Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa, Ahmed Cevdet Paşa, 1966, İstanbul, c. 1, s. 53
- (15) a.g.e.
- (16) İslâm Peygamberi, s. 264
- (17) a.g.e., s. 268
- (18) a.g.e., s. 264
- (19) Rum Suresi, 2-3
- (20) Hülasat'ül Beyân Fî Tefsir'il Kur'an, Mehmed Vehbi, 1968; İstanbul, c. II, s. 4244-4245
- (21) Mecmûatü'n Minettefâsir (Bezzâvî, Neseî, Hâzin, İbn-i Abbas tefsirlerinin bir araya toplandığı eser) Beyrut, c. 5, s. 31-32
- (22) Kısas-ı Enbiya, Tevarih-i Hulefa, c. I
- (23) a.g.e., c. I, s. 312
- (24) a.g.e., s. 313
- (25) a.g.e.

- (26) a.g.e., s. 319
- (27) a.g.e., s. 319
- (27) a.g.e.
- (28) a.g.e., s. 349
- (29) a.g.e., s. 350
- (30) Kısas-ı Enbiya Tevarih-i Hulefa, c. 1, s. 353
- (31) a.g.e., s. 353
- (32) a.g.e., s. 356
- (33) İslâm Ansiklopedisi, c. 6, s. 58
- (34) Kısas-ı Enbiya, c. 1, s. 401
- (35) a.g.e., s. 407
- (36) a.g.e.
- (37) a.g.e., s. 407
- (38) a.g.e., s. 408
- (39) a.g.e., s. 409
- (40) a.g.e., s. 410
- (41) İslâm Ansiklopedisi, c. 5/II, s. 1016
- (42) a.g.e.
- (43) Kısas-ı Enbiya, c. 1, s. 525
- (44) Lem'alar, Bediüzzaman Said Nursi, 1976, İstanbul, s. 21

Institut kurde de Paris

II. BÖLÜM

**ŞİİLİK MESELESİ VE EHL-i SÜNNET
AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ**

Şiîliğin fikrî cephesi; asırlar boyu ehl-i sünnet âlimlerince yapılagelen ilmi izahlar ışığında, müslümanlar için tehlike olmaktan çıkmıştır aslında. Fakat zaman zaman yine değişik kılıklara bürünerek ortaya çıkmış ve bâriz vasıflarından olan, İslâma tefrika sokmaya muvaffak olmuştur.

Şiîliğin en dikkat çekici tarafı, siyasî hüviyetidir. İnsanların manevî duygularını kendi saltanatları için basamak yapmak isteyenler, bu isteklerini tahakkuk ettirmek için en münasip zemini şiîlik görüşlerinde bulmuşlardır. Dervişlik postundan saltanat tahtına atlayanlar, şiîliği âlet olarak kullanmışlardır. Bu şekilde bir saltanat kuranların en bâriz vasfı, ilk önce İslâm ülkelerine ve Müslümanlara el uzatmak olmuştur. Çoğu defa Müslümanlara karşı kılıç çekmişler ve binlerce Müslümanı katletmekten çekinmemişlerdir. İslâm âlemi bu gibi saltanat hırslıları yüzünden ve şiîliği hakim görüş kabul ettirmek için uğraşan hârislerden çok çekmiş, tefrika ve kargaşa hançeri şiîlik eliyle İslâm'ın kalbine saplanmıştır...

Günümüzde de İran'daki son gelişmelerden sonra Şah'ın gitmesi için yapılan gösterilere dinî bir şekil verilmek için çalışılmış ve Şah gittikten sonra İran'da lider olarak, dinî bir vasfı olan Humeyni takdim edilmiştir. Humeyni liderliğindeki yeni idarenin icraatlarından olan, hazırlanan Anayasa'da Şiîlik yine İran'da resmî mezhep olarak kabul edilmiştir. Yüzlerce yıldır kabul edildiği gibi...

Bizim için mühim olan, İran'daki hareketlere şiîliğin tarihî seyri ve son şiî lideri Humeyni'nin fikirleri ve görüşleri nazara alınmadan, bu fikirlerin İslâmî açıdan değerlendirilmesi yapılmadan kayıtsız şartsız «İslâmî bir hareket» isminin verilmesi ve bu isim altında İslâm âlemine ve dünyaya tanıtılmaya çalışılmasıdır...

Her zaman olduğu gibi günümüzde de, hisleriyle hareket edenler, meselenin öncesine, derinliğine nazar etmekten çekinenler, şuurlu bir şekilde yapılan propaganda ve telkinlere kendilerini kaptırmış gözükmektedirler.

İran'daki hadiselerin cazibesine kendilerini kaptıranlar sayıca ne kadar az olurlarsa olsunlar, mühim olan o hareketleri kayıtsız şartsız tasvip edenlerin bulunmuş olmasıdır. Kanaatimizce, mesele, biraz araştırılmak suretiyle ortaya konulduğunda hareketleri daha iyi ve hakiki yüzüyle anlamak mümkün olacaktır.

Bu vesileyle, bu bölümde şiilik meselesini ele almış bulunuyoruz. Nasıl ortaya çıktı? Belli başlı görüşleri nelerdir? İslâm büyüklerine karşı tavırları nelerdir? İleri sürdükleri görüşlerin İslâmî açıdan değerlendirilmesi nasıldır? Bu hususlar üzerinde hülâsa olarak da olsa duracağız...

İslâm âlemine dinî lider olarak takdim edilen Humeynî'nin görüşlerini; ehl-i sünnet mensuplarının nazarlarına, takdim edip, akıl ve iz'anlarına havale edeceğiz...

ŞİİLİK NE DEMEKTİR?

Şiî lûgat mânâsiyle; taraftar, yardımcı demektir. İstılahata; Hz. Ali (R.A.) ve ehl-i beytine dostluk gösteren, sadece onların halife olabileceğini kabul edenlere bu isim verilmiştir (1)..

İslâm âlimlerince şiilik şu şekilde tarif edilmiştir: «*Şia lafzı ile alelhusus Emir'il mü'minin'e (R.A.) dost olmak ve Resul aleyhisselâmdan sonra araya fasıla girmeden onun imam olduğuna inanmak ve ondan önce hilâfet makamına geçenlerin imametini nefy etmek addedilir. Bu yönü ile Hz. Ali (R.A.) metbu olup, kendisinden evvel hilâfete geçen herhangi birine tâbi değildir.*» (2).

Başka bir tarife göre: «*Kim Hz. Ali (R.A.) hakkında, O, Resûlullah (S.A.S.)'den sonra insanların en efdalidir. İmamete de en layık olan O, ve ondan sonra evladlarıdır, şeklinde düşünenlere katılırsa işte o şiidir.*» (3).

Bu tarifler çerçevesinde kalan şiilik mutedil kabul edilmiştir. Şiilik daha sonra birbirinden farklı pek çok fırkalara ayrılmış, hatta bazıları İslâmiyetten tamamen uzaklaşmışlar-

dır. Şiflik iddia eden bazıları da İslâm'a, sırf onu bozmak için girmişlerdir. Dolayısıyla onlar için İslâm'ın ayakta durması değil, temelinden yıkılması önemlidir (4).

ŞİİLİK NE ZAMAN VE NASIL ORTAYA ÇIKMIŞTIR?..

Şiflik ilk defa bir realite olarak, Hz. Osman (R.A.) zamanında ortaya çıkmış ve Hz. Ali (R.A.) devrinde yayılmaya başlamıştır (5).

Şiflik, Yahudi Abdullah İbni Sebe'nin ortaya attığı fikirlerle gelişmiştir (6).

İslâm âlemini birbirine düşürmek için büyük bir gayret gösteren Yahudi dönmesi ibni Sebe'nin fikirleri, maalesef İran gibi İslâm diyarlarında rağbet görmüştür.

İbni Sebe şöyle diyordu : «*Bin tane peygamber ve her peygamberin de bir vasisi vardır. Ali b. Ebi Talib de Muhammed'in vasisidir. (S.A.V.) nebilerin sonuncusu, Ali ise vasilerin sonuncusudur.*» (7). Bu fikirleri ileri süren İbni Sebe daha ileri giderek : «*Osman (R.A.), hilâfeti hakkı olmayarak ele geçirmiştir. Resulullah'ın (S.A.V.) vasisi ise, işte meydandadır. O halde ey insanlar bu iş için kalkınız, harekete geçiniz. O'nun emirlerini kötü olarak tamınız.*» (8) diyordu. Yahudi dönmesi ibni Sebe söyledikleriyle de kalmadı. Her tarafa ajanlar sevketti. Bu desisler, Hz. Osman (R.A.)'ın şehid edilmesini netice verdi (9). Meleklerin bile kendisinden hayâ duyduğu, Hülefa-i Râşidin'in üçüncüsünün şehâdetinden sonra fitne durmadı. Halife Hz. Ali (R.A.) devrinde devam etti. Ve fitneler o tarihten beri İslâm âleminde zaman zaman halâ ortaya çıkmaktadır.

Şiflik, bazı İslâm diyarında alâka gördü. İran bunlardan birisidir. İran'da şifliğin yayılması çeşitli şekillerde izah edilmiştir. Şifliğin Müslümanlar, husûsan İranlılar tarafından alâkayla karşılanmasını Bediüzzaman Hazretleri şöyle izah etmektedir : «*Pek çok muhtelif milletlerin İslâmiyete girmeleriyle birbirine zıd ve muhalif çok cereyanlar ve efkâr karıştı. Bâhusus*

bazılarının gurur-u millîleri, Hazret-i Ömer'in (R.A.) darbele-riyle dehşetli yaralandığından, seciyyeten intikama fırsat bek-lerlerdi. Çünkü: Onların hem eski dini iptal edilmiş, hem me-dar-ı şerefi olan eski hükûmeti ve saltanatı tahrip edilmiş. İn-tikamını, bilerek veya bilmeyerek hâkimiyet-i İslâmiyeden al-mağa hissene taraftar bir suret almış. Onun için, Yahudi gibi zeki ve dessay bir kısım münafıklar, o hâlet-i içtimâiyeden is-tifade ettiler denilmiş.» (10).

İslâma zıt menfi milliyetçiliğin ve ırkçılığın tezahürü bu şekilde, en müşahhas misaliyle İran'da görülmektedir. İslâm gibi bir nimetin kadrini bilmeyip, İslâm şerefiyle iktifa etme-yip, kırılan gururlarının intikamını almak için menfî milliyet-çilik yoluna sapmışlar ve şîilikte bu muhalefet hislerini tatmin eden bir hassa bulduklarından ona dört elle sarılmışlardır. Bu hareketleriyle ileride de göreceğimiz gibi, tarih boyunca başla-rını taştan taşa çalmaktan kurtaramamışlardır...

Şîi mezhebinin aslı ve İran'da taraftar bulması üzerine ba-zı Avrupalı âlimlerce de çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Bun-lardan Prof. Douzy'e göre şîi mezhebinin aslı; «İran'ın kendi görüş ve inanışlarını kaybedişi karşısında ortaya koyduğu bir garabetten ve inanışlarını devam ettirmenin özleminden ibaret-tir.» (11).

PEYGAMBER EFENDİMİZİN İŞARETLERİ

Mücerred mânâsıyla Hz. Ali (R.A.)'a taraftarlık ve mu-habbet mânâsına gelen Şîiliğin ve Hz. Ali (R.A.)'a adâvet eden Haricilerin ortaya çıkacağını, Peygamber Efendimiz yıllar ön-ceden haber vermiştir. Sahih hadis kitaplarında geçen bu ri-vayetler, Bediüzzaman'ın eserlerinden olan Mektubat'ta şu şe-kilde geçmektedir: «*Peygamber efendimiz, nakl-i sahîh-i kat'î ile İmam-ı Ali'ye (R.A.) demiş: «Sende Hz. İsa (A.S.) gibi iki kısım insan helâkete gider. Birisi, ifrat-ı muhabbet; diğeri, ifrat-ı adâvetle. Hazret-i İsa'ya; Nasranî, muhabbetinden hadd-i*

meşru'dan tecâvüz ile, hâsâ «İbnullah» dediler. Yahudi, adâvetinden çok tecâvüz ettiler; nübüvetini ve kemâlini inkâr ettiler. Senin hakkında da; bir kısım hadd-i meşru'dan tecâvüz edecek, muhabbetinden helâkete gidecektir.» (12).

İslâma tefrika düşürmek isteyenlerin ortaya atıp yaydıkları şîlik görüşleri böylece en masum şekliyle, başlangıçta Hz. Ali (R.A.) muhabbetiyle ortaya çıkmış ve gittikçe ehl-i sünnetten uzaklaşarak gelmiştir.

Şimdi, şîliğin başlıca görüşleri ve bu görüşlerin ehl-i sünnet açısından değerlendirmesi bahsine geçebiliriz.

Şİİ MEZHEBİNİN FIRKALARI

Şîi mezhebi ortaya çıktığı andan itibaren, kendi arasında da çeşitli fırkalara ayrılmıştır. Başlıcaları; Sebeiye, Gurâbiye, Keysâniye, Zeydiye, İmamiye, İsmailiye, Hâkimiye, Nusayriye (13).

Bu fırkalardan bazıları, Hz. Ali (R.A.)'ı takdis ederek İslâmiyetten dışarı çıkmışlardır. İbni Sebe tarafından ortaya atılan ve Hz. Ali (R.A.)'a ulûhiyet sıfatı veren «Sebeiye» fırkası ile Hz. Ali (R.A.)'ı Peygamber sayan «Gurabiyye» fırkaları böyledir (14).

Bu iki fırka da, Hz. Ali (R.A.) zamanında ortaya çıkmış olup Hz. Ali (R.A.) bunların küfre düştüklerini söylemiş ve fitnelerinin yayılmalarına mani olmak, bu görüşleri ortadan kaldırmak için çalışmıştır (15).

Biz burada sadece mevzuumuzla alâkadar olduğu için, «İsnâşeriyye» adı da verilen, İmâmiye'yi ele alacağız. Çünkü, günümüzde İran'da resmî mezhep olarak kabul edilen şîliğin İmâmiyye koludur. Şîi lider Humeyni de İmâmiyye fırkasına mensuptur. Yazmış olduğu eserde de bu fırkanın esaslarını ortaya koymuştur.

İMAMİYYE FIRKASI VE GÖRÜŞLERİ

Bu fırkaya göre imamet, sadece Hz. Fatıma (R.A.)'nın oğlu Hz. Hüseyin (R.A.) soyundan gelenlere münhasırdır ve imamet, sadece oniki kişiye hastır. Bu imamlara *vasiy* de denilir. Çünkü bunların her biri kendinden sonra gelecek imamı tavsiye ederek tayin etmiştir (16).

Bu fırkaya göre imamet, Allah tarafından verilen bir makamdır. Her peygamber, dinin korunması için, Allahın emriyle, dinin hükümleriyle hükmedecek birini bildirmiştir. Hz. Muhammed (S.A.V.) Allah'ın emriye Hz. Ali'yi imam olarak bildirmiştir (17).

Humeyni bu görüşleri eserinde şöyle belirtmektedir :

«Hz. Resûl'ün (S.A.) Ümmet üzerinde velâyeti hâiz olduğu, kendilerinden sonra velâyetin Emir-ül mü'minîn'e (A.S.) intikal ettiği, O'ndan sonra da imamlara (A.S.) biri diğerinin ardından gelmek üzere tevdi edildiğinde tereddüde mahal yoktur.» (18).

İmamiyye mensupları ancak Peygamberlerin sahip oldukları, günahsız olma, her türlü hatâdan uzak bulunma mânasına gelen İSMET sıfatını İmamlar için de kullanırlar.

Bunlara göre imam, yeryüzünde Allah'ın nurudur. Hak ve batılı bilmenin tek vasıtasıdır. İmam yaratılış ve tasarrufları itibariyle diğer insanlardan üstündür. O hem kanun koruyucusu hem de kanunu infaz eden kimsedir. Yaptığından mesul değildir. Hayır ve şer ona göre tayin edilir. Onun yaptığı herşey hayırdır. Nehyettiği de şerdir. Allah'a ve Resûlüne inanmayan bir kâfire iyi işlerinin faydası olmadığı gibi, imama inananların namaz, oruç, zekat ve hacı da bir işe yaramaz (19).

Açıkça görüldüğü gibi, imâmet, «İsnâaşeriyye» fırkasına göre imanın şartlarına dahil edilmiştir. İmamlara İsmet sıfatını vererek, Allah tarafından tayin edildiklerine inandıkları gibi, imamlara inananlara da kâfir gözüyle bakılmaktadır.

Humeyni, imamlar hakkındaki bu ifratkâr görüşleri şöyle ifade etmektedir : «Rivâyetlere göre, Resûl-i Ekrem (S.A.V.)

ve imamlar bu âlemden önce, arşın gölgesinde nurlar idiler. Doğmadan önce diğer insanlardan ayrı idiler ve bu açıdan üstünlükleri vardı. Allah'ın istediği kadar da makamları vardı.» (20).

Bunlar, daha da ileri giderek imamların da vahye muhatap olduklarını ileri sürmektedirler. Derler ki; «*Resullere ve Nebilere vahy geldiği gibi, imamlar da vahye muhatap olurlar. Aralarındaki fark ise; Resul vahy meleğini hem görür hem işitir. Nebî, çok kere vahy meleğini görür fakat birşey işitmez. Bazan sözü işitir, meleği görmez. İmam, meleğin şahsını görmez, ama sözünü duyar.» (21).*

İmamlar sınırsız selâhiyet sahibi olarak tanınırlar, imamiye kanun koyma ve teşri' noktasından imamın otoritesi için şu görüşü ileri sürer: Gerçekten imam, kanun yapma konusunda tam bir yetkiye sahiptir. Aynı zamanda onun bütün dedikleri şeriattandır. Bu sebepten ondan şeriata aykırı şeylerin sâdır olmasına imkân ve ihtimal yoktur (22).

Bu görüşler yanında, nazarlarımız Hz. Ömer (R.A.) dönemine çevrilmektedir kendiliğinden. Elindeki kılıcı halifeye göstererek: «— *Ya Ömer! şeriata muhalif hareket edersen seni bununla doğrulturuz!*» diyen sahabiyi ve bu sözler karşısında, memnûniyetini ve bu şuûra sahip Müslümanların halifesi olduğu için Allah'a hamd ve şükürünü izhar eden halifeyi görmekteyiz...

ŞİİLİĞİN VE İMAMİYENİN HİLAFET GÖRÜŞÜ

Şiiliğin ve İmamiyenin belli başlı vasıflarından birisi de hilâfet üzerine düşünceleridir.

Bunlara göre, «*hilâfete Hz. Ali, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'dan daha layık idi... Ve Hz. Peygamber bu hususu; yani kendinden sonra kimin halife olacağını beyan buyurmuştu.» (23). Hatta, «Halifelüğün tayini Allah tarafından yapılmış ve Resûlullah'a bildirmiştir.» Peygamber Efendimiz bir halife tayin etmemiş olduğunu kabul etmek, peygamberlik va-*

zifesini tamamlamadığını kabul etmek demektir... Onun için Resul-i Ekrem Halife tayin etmiştir ve bu tayin ettiği halife de Hz. Ali (R.A.)dır. Diğer halifeler, halifelik makamını işgal etmişlerdir. Asıl hak, Hz. Ali (R.A.)'ın iken zorla halifeliği elinden almışlardır...

Bu mesele üzerine, Humeynî şunları söylemektedir :

«Biz velâyete inanıyoruz ve inanıyoruz ki, Peygamber-i Ekrem'in halife tayin etmesi gerekirdi, tayin etmiştir de» (24).

Yine devamla; «Peygamber-i Ekrem (S.A.V.) halife tayin etmezse, risalet vazifesi tamamlanmış olmaz.» (25).

Yine Humeyni'ye göre, Resûlullah'ın tayin ettiği halife Hz. Ali (R.A.)'dır... Bu fikri de «Hadis-i Şerif'in velâyeti fakihe delâlet ettiğinde tereddüde mahal yoktur. Çünkü hilâfet, bütün şuinundadır ve «Allah'ın halifelerime rahmet et!» cümlesi, «Ali halifemdir» cümlesinden geri kalan bir anlamda değildir.» (26) cümleleriyle ifade etmektedir.

İleride göreceğimiz gibi İmamiye fırkası da dahil umum şifler, hilâfet meselesinde hissî davranarak tarihî ve ilmî hakikatlere muhalif olarak davranmakta, çoğu kez de tevil ve cerbeze yoluna başvurmaktadırlar. Böyle olunca da Hz. Ali. (R. A.)'ın Allah tarafından halife olarak tayin edildiğini, diğer halifelerin (hâşa) hakları olmadan hilâfet makamına geçtiğini iddia etmekten çekinmemişlerdir... Bu şekil müfrit görüşe misal olarak Humeyni'nin şu sözlerine bakalım : «... Ümmet arasında ihtilâf doğması ihtimali bulunduğundan, Yüce Allah vahy yolu ile Resûl-i Ekrem'i derhal ve orada, çölün ortasında hilâfet konusunu tebliğ etmeye memur etti. Resûl-i Ekrem de (S. A.V.) Hazret-i Emirül-mü'minin'i hilafete tayin etti. Damadı olduğu, yahut birçok hizmet ifa etmiş bulunduğu için değil, İlahî hükmün me'muru ve tabî'i, İlahî buyruğun icracısı olduğu için» (27).

DÖRT DELİL VE ŞİİLİK

Ehl-i sünnetçe, «Edille-i Erbaa» (dört delil) olarak kabul edilen, Kitap, Sünnet, İcma ve Kıyas hususunda da Şifler, ehl-i

sünnet âlimlerinin ortaya koymuş oldukları, Kur'an-ı Kerim ve Hadislerin ışığındaki izahlara ve kuvvetli delillere de itiraz etmişler, tamâmen zayıf sebeplerle, sırf muhalefet olsun diye kendilerince bir takım—tevellere dayanan—görüşler ileri sürmüşlerdir...

İslâmiyeti anlamada ve İslâm'ın prensiplerine göre, içtimâî ve ferdî hayatın tanziminde ehl-i sünnet âlimleri dört delili kabul etmiş ve bu delillerle amel etmişlerdir. Bu deliller de, Kitap (Kur'an), Sünnet, İcma ve Kıyas'tır. Bunlar ve bunlar karşısında şîhlerin tavırları şöyle olmuştur.

● *Kur'an-ı Kerim ve Şiîlik :*

Ehl-i sünnete göre, Kur'an-ı Kerim ilm-i beyan, belagat ve meâniyi bilen; fıkıh ve sünnete tam vakıf olan, ve şeriatın mak-sad-ı aslisine vukufu bulunan âlimlerce tefsir edilebilir. Şiîlere (İmamiyye fırkasına) göre; insanların akılları, kitaptaki her hükmün aslını kavrayamaz ve onu ancak On iki imamın aklı kavrar; On iki imam, Kur'an-ı Kerim'in anahtarlarını teşkil ederler. İnsanlar, Kur'an-ı Kerim'in mânâ kapılarından ancak bu anahtarlar vasıtasıyla girebilirler (28).

● *Sünnet üzerine ihtilaflar :*

Bilindiği gibi sünnet, Peygamber Efendimizin sözleri, hareketleri ve yapılan bazı hareketler karşısında susmak suretiyle o hareketleri tasdik etmesidir. Sâhabe-i Kiram, Peygamber Efendimizin sünnetlerini kendilerinden sonrakilere öğretmek, onlar da daha sonraki nesillere öğretmek suretiyle, bu hususta büyük titizlik gösterilmiş ve sünnet-i Resûlullah günümüze kadar gelmiştir... Peygamber Efendimizin devrinde ezberlenen ve hatta yazılı olarak kaydedilen hadis-i şerifler, daha sonra kitaplarda, sıhhatli hadis mecmualarında toplanmıştır... Tamâmen Kur'an'ın ahlâkıyla ahlâklanmış olan Resûl-i zîşan Efendimiz, ashâbı Kirama ders verdiği beşeriyeti dünya ve ukbâ saâdetine ka-

vuşturacak düsturları İslâm ülemâsının büyük cehd ve gayretleriyle, Saadet Asrından günümüze kadar ter ü taze olarak gelmiştir...

Ehl-i sünnet âlimleri, hadisleri; Sahih, hasen, zayıf vs... diye sınıflara ayırmışlardır. Peygamber Efendimizin olduğuna ittifak edilmiş hadislerle amel etmeyi de İslâmın temel prensiplerinden kabul etmişlerdir... Ehl-i sünnet âlimlerince ölçü; hadis-i şerif'in sıhhat durumudur.

İmamiyye mezhebine bağlı olan şii'ler, sadece imamların kabul ettikleri hadisleri sünnet olarak kabul etmekte ve hadislerin ancak kendi imamları vasıtasıyla rivayet edilebileceğini, sünnîlerin rivayet ettiği hadislerin belirli şartları haiz olduğu takdirde kabul edilebileceğini ileri sürmektedirler (29). Bu şii'lerin birkaç tane hadis mecmuaları vardır. Bunları Ali b. Ebî Talib yoluyla Hz. Peygamber'e nisbet ederler (30).

Ölçü, Kur'an ve Hadis'in gösterdiği, ashâbın tâbî olduğu ve ittifak ettiği prensipler olmayınca, böyle hissî davranılmaktadır. Nitekim, büyük hadis râvilerinden Ebu Hureyre (R.A.)'a ileride göreceğimiz gibi şii'ler dil uzatmakta ve onun rivayet ettiği sahih hadisleri kabul etmekten kaçınmaktadırlar...

Şii'lerin bu tavrı yüzünden, Peygamber Efendimizden asılsız hadis rivayetleri çoğalmıştır. Bu durumdan endişeye düşen İslâm büyükleri, bu uydurmaları çürütmek için gerçek hadisleri toplayarak kitap haline getirmişler ve gerekli tedbiri almışlardır. Bu yüzden Ömer bin Abdülaziz, kendi zamanında sahih hadislerin yazılmasını emretmiştir... O'nun gerçek hadislerin derlenerek yazılmasındaki ikinci bir maksadı da şer'î hükümlerin doğru olarak tatbikini sağlamaktı (31)...

● *İcma üzerine ihtilaflar :*

İslâm'da aslî delillerin üçüncüsü olarak kabul edilen İcma'nın mânası; bir şer'î ve fer'î hükümde, bir asırda yaşayan bütün İslâm müctehidlerinin ittifak etmeleri demektir (32).

Ehl-i.sünnet, sahâbînin icmânını ve diğer asırlardaki İslâm ülemâsının icmânını, hüccet olarak kabul etmek husûsunda ittifak etmişlerdir.

Sahâbilerin icmâi bir vaki'dir. Bunun üzerinde dört mezhebin imamları ittifak etmişlerdir (33).

Şîiler ve İmamiyye mezhebi mensupları ise, ancak kendi müctehidlerinin icmânını kabul ederler. Sahâbilerin ve kendilerine muhalif olanların icmâına önem vermezler. Onlara göre, kendi mezheplerindeki müctehidlerin icmâi doğru ve isabetlidir (34).

● *İctihad meselesi :*

İctihad; lügattaki mânâsıyla; *bir şeye nüfuz etmek veya bir işin kemal noktasına ulaşmak için çaba sarfetmek* mânâsındadır. Fıkıh usûlü terimi olarak ictihad; *fâkih'in tafsilî delillerden amelî hükümleri çıkarmak için bütün gücünü harcaması* demektir (35).

İctihad edene müctehid denilir ve müctehid olmanın belirli şartları vardır. Bu şartlar da iki ana bölümde toplanmıştır.

I — Çalışmakla elde edilebilen şartlar :

1 — *Kitabı bilmek.* Bundan maksat, *Kur'an-ı Kerim'deki ahkâm âyetlerini bilmektir.* 2 — *Sünneti bilmek :* *Bu da Peygamber Efendimizin ahkâm'la ilgili sünnetleridir.* 3 — *Âvet ve hadislerin «nâsih» ve «mensuh» olduğunu bilmek.* 4 — *Hadis ve senedin hal ve vasıflarını bilmek.* 5 — *Araççaya hakkıyla vakıf olmak.* 6 — *Fıkıh usûlünde mütehasıs olmak.* 7 — *Daha önceki müctehid fakihlerin mesâîlerinden faydalanmak.* 8 — *Bir müctehid, ictihadıyla daha önce meydana gelmiş icmâa muhalefet etmemesi için, nerelerde ve hangi hükümlerde icmâ edilmiş olduğunu da bilmelidir.* 9 — *İctihadın ruhu kıyastır. Bu sebeple müctehid, kıyasın rükün ve çeşitlerini, şart ve hükümlerini etrafla bilecektir...*

Çalışmakla elde edilebilen bu şartlar yanında Allah'ın lutfu olan şartlar da vardır : Bir kimse yukarıdaki şartları kendinde toplasa bile bildiği delillerin ruh ve mânasına nüfuz edebilecek ilmî feraset, zekâ ve tefekkür sahibi ve Allah'ın kendisine vehbi tarzda ihsan ettiği bir ilmin maliki olmazsa, her türlü mânasıyla tam bir müctehid olamaz (36).

Müctehid olmanın bu şartları ışığında şîf müctehidlerin durumlarının değerlendirilmesine geçmeden önce, müctehid olmanın şartlarında da geçen ve dört delil'in dördüncüsü olan kıyas'ın ne olduğu ve Ehl-i sünnet ile İmamiyenin bu mevzudaki görüşleri üzerinde kısaca duralım.

● *Kıyas :*

Lugatta, ölçmek, istilâhta; iki şeyden birinin hükmünün mislini, aralarındaki illet benzerliğinden dolayı diğerinde ızhâr ve isbat etmek demek olan Kıyas, İslâm esaslarının dayandığı aslî delillerden dördüncüsüdür (37).

Hülefâ-i Râşidin döneminden itibaren kıyas aslî delillerden kabul edilmiş ve hükümlerde kıyasa da müracaat edilmiştir. İslâmiyette kıyas, Hz. Peygamber ve sahâbiler devrinden itibaren şer'î delil olarak kabul edilegelmiştir. Hz. Ömer (R.A.) bir mektubunda şöyle demektedir : «...*Kitap ve sünnette bulunmadığın hususlarda idrakine müracaat et. Birbirine benzeyen ve eşit olan şeyleri bil, sonra kıyas et...*» (38)

İmamiyye fırkası ise, Kıyası şer'î delil olarak kabul etmemektedir (39).

● *İran'daki Müctehidler :*

Son İran hadiselerinden sonra, müctehid ismini İran'dan gelen haberlerle birlikte sık sık duyar olduk... Şîflerin lideri Humeyni, aynı zamanda en büyük «müctehid» olarak kabul edilmektedir... Baştanberi görmüş olduğumuz mevzuun ışığında İran'da müctehid ismi verilenlerin durumlarına kısaca bakalım...

Müctehid olmanın şartlarından biri olan kıyası bilmek hususunda, İran'daki şii'ler kıyası kabul etmediklerinden ehl-i sünnete göre, bunlar müctehid sayılamazlar... Ayrıca,

İcma hususunda sadece şii' imamların icmânını makbul saydıklarından, Hadis mevzuunda ise, sadece kendi şii' âlimlerinin rivayet ettikleri hadisleri kabul ettiklerinden bunlar müctehid sayılamazlar...

Kur'an-ı Kerim'in de sadece İmamiyye fırkasının kabul ettiği, imamlarca mânâsının anlaşılacağı, başka hiç kimsenin tefsir edemeyeceği husûsundaki iddialarından dolayı da ehl-i sünnetin kabul ettiği ölçüler çerçevesinde bunlara müctehid denilemez...

Olsa olsa, şîa âlimleri ismi verilebilir. Ve bunların vermiş oldukları hükümler, sadece İran sınırları içinde, kendi mezhep mensubu olanlar için geçerlidir. Başka İslâm ülkesi, ve ehl-i sünnet mensuplarınca nazar-ı itibare alınmaz ve alınmamalıdır da...

İMAMİYYE'NİN DİĞER GÖRÜŞLERİ

● *Müt'a Nikahı* :

İmamiyyeye göre *MUT'A* nikahı adı verilen, geçici nikah caizdir (40). Böylece İslâmiyyetin üzerinde hassasiyetle durduğu evlilik ve aile teşekkülü meselesine tamamen serbest, keyfî ve İslâmiyyetin kabul etmediği, bir hüküm getirmişlerdir.

Bu şekilde, insanı felâkettten felâkete sürükleyen nefsanî arzulara rüşvet verilmiş, İslâmın temel hükümleri çiğnenmiş bulunmaktadır. Açıkcası, kendilerinin de itiraf ettikleri gibi, gayr-i meşru münasebetlere bu şekilde bir kılıf uydurulmuş olmaktadır. Anlaşmaya göre; bir haftalık, bir aylık, bir senelik vs. süren böyle bir münasebet neticesi dünyaya gelen çocukların durumu ne olacaktır?.. İmamiyye âlimlerince bu durum, insanların çoğalmasına vesile olduğu için, takdir edilecek bir durumdur. Fakat bir pazarlık neticesi dünyaya gelen bu

çocukların ne suçu var?.. Bu şekildeki çocukların cemiyet için problem olacağı, yetiştirilmesinin başlı başına mesele olduğu, çünkü geçici evlilikten olan böyle çocukların maruz kalacağı ruhî sarsıntılar nasıl hesaba katılmıyor?..

● *Taşa toprağa secde :*

İran'da yine yaygın bir bid'a da taş ve toprağa secde etmektir. Bunlar, namaz kıldıkları esnada secde ettikleri yere top-
rak ya da taş koymakta ve alınlarının bunlar üzerine gelmesi-
ne dikkat etmektedirler. Kendilerine göre de bunun tevilini yap-
makta, bu hareketi, «secde mahalline koydukları toprak ve ta-
şın Kerbelâ'ya ait olması, böylece Kerbelâ şehidlerine hürmet
duygularının izhar edilmiş olması...» şeklinde izah etmekte-
ler...

Bu son saydığımız iki görüş İslâm âlimlerince fûrûattan
sayılmıştır. Çünkü bunlardan önemli ihtilaf meseleleri vardır...

HİLAFET MESELESİ

Şiîliğin ehl-i sünnette olan ihtilâfının temelini teşkil ettiği
için hilafet müessesesi üzerinde daha genişçe durmamız ve şîa-
nın görüşlerinin yanlışlığını ortaya çıkarmamız gerekmektedir...

Peygamber Efendimizin vefatından sonra, Ensar kendi ara-
larında toplanmış, halife seçimi meselesini konuşmaya başla-
mışlardı. Durumu haber alan, Hz. Ebubekir (R.A.) yanına Hz.
Ömer (R.A.) ve Hz. Ebu Ubeyde İbni'l-Cerrah (R.A.)'ı da ala-
rak Ensar'ın toplandığı yere gider...

Karşılıklı fikir teâtileri esnasında Ensardan Hubab ibni
Münzir ibni Cemûh (R.A.) : «*Bizden bir emir ve sizden bir
emir olsun*» diye bir teklif getirir. Bu fikre cevaben Hz. Ömer
(R.A.) «*iki emir, cem olamaz ve Peygamber hangi kabileden
ise halifesi dahi o kabileden olmadıkça vallahi Arab kavmi, ka-
bul ve itaat etmez*» der... Bahsin daha fazla uzamadan halle-
dilmesini isteyen Hz. Ebubekir (R.A.); Hz. Ömerü'l Faruk

(R.A.) ile Ebu Ubeyde (R.A.)'ı göstererek, «size bu iki zatı in-tihab ettim. Birine bey'at ediniz.» der... Bu teklif üzerine, Hz. Ebû Ubeyde ve Hz. Ömer (R.A.) ikisi birden; «Hz. Peygam-ber'in ileri geçirdiği zatın önüne kim geçebilir?» demelerinden sonra yine konuşmalar ve çeşitli fikirler ileri sürmeler başla-yınca Hz. Ömer (R.A.), Hz. Ebû Bekir (R.A.)'a hitaben : «Re-sûl-i Ekrem, seni a'zâm-ı erkân-ı din olan namazda kendisine halife etti. Seni cümlemize imam eyledi. Elini uzat. Ben sana bey'at edeyim.» der ve Hz. Sıddık (R.A.)'a biat eder. Daha sonra bütün ashab teker teker gelerek Hz. Ebû Bekir (R.A.)'a biat ederler... Böylece en ufak tefrikaya mahal verilmeden ha-life seçimi meselesi halledilmiş olur.

İslâm'ın ilk halifesine daha sonra bey'at eden, Hz. Ali (R.A.); «Biz, Ebu Bekir'in şeref ve faziletini biliriz. O refik-i gârdır (mağara arkadaşıdır). Resûlullah, onu hayatta iken ima-mete geçirdi. Hilâfete cümleden ehak ve evlâ olduğunu tasdik eyleriz» der...

Böylece, Hz. Ali (R.A.) halife seçilmediği için gücendi, darıldı gibi mesnedsiz iddialarda bulunanlara bizzat kendisi ha-reketiyle cevap vermiş, ihtilâfa meydan vermemiş olur...

İlk Müslümanlardan, Aşere-i Mübeşşereden olan ve kendi-sinden önceki halifelerin şeyhülislâmlığını yapmış olan Hz. Ali (R.A.)'ın biatı üzerine, halife Hz. Ebubekir (R.A.) Hz. Ali (R.A.)'a hitaben : «Sen bizce azîz ve kerimsin. Öfkelendiğin za-man Allah'tan korkarsın, hâl-i rızada dahi reca eylersin. Ne mutlu, o kişiye ki, Allah'ın ihsan eylediği fazl ile iktifa eyler. Ben, emârete râğb (istekli) değil idim. Gizli ve açık olarak Allah'dan onu istemedim. Lâkin fitne zuhur eder diye havf ve dehşete gelip de çaresiz kalarak kabul ettim. Emârette rahatım yok. Bana büyük bir iş yüklendi ki ona tâkat ve kudretim yok. Meğer Allah kuvvet vere. (41) demıştır... Böylece Hz. Ebube-kir (R.A.) halife seçimi esnasında orada bulunmayan Hz. Ali (R.A.)'ın gönünü almış ve dedikodulara sed çekmiş olur...

● *İlk halifenin ilk hutbesi :*

Halife seçildiğinin ertesi günü, ilk halife Hz. Ebû Bekir (R.A.) Mescid-i şerife gelerek bir hutbe okumuştur. Halife vezir hutbesinde; Cenab-ı Hakka hamd ve şükür ettikten sonra : «Ey Nas! Ben, sizin üzerinize vâli ve emir oldum. Halbuki sizin en hayırlınız değilim. Eğer iyilik eylersem bana doğru yolu gösteriniz. Doğruluk emanettir. Yalancılık hıyanettir. Sizin zâfiniz benim yanımda kuvvetlidir ki, hakkımı alıveririm ve kuvvetliniz, benim yanımda zâiftir ki, ondan başkasının hakkını alırım. İnşaallahü Tealâ biriniz, cihadı terk etmesin. Cihadı terk eden kavim zelil olur. Ben Allah'a ve Resûlüne itaat ettikçe sizde bana itaat ediniz. Ve eğer ben, Allah ve Resûlüne âsi olursam sizin de bana itaatınız lâzım gelmez.» (42) mealindeki vezir hitabesini yapar...

Ebedî âleme irtihaline kadar iki sene süren halifeliği döneminde ayaklanmaları bastırmak, İslâm diyarlarında asâyet ve huzuru temin etmek için gayret gösteren Halife-i Resûlullah, yine halifeliği esnasında; Yemâme vakasında hâfızlardan yetmiş tanesinin şehid edilmesi üzerine, Hz. Ömer (R.A.)'ın teklifi üzerine, Kur'an-ı Kerim âyetlerinin bir araya toplanması için çalışmış ve sağlığında; Peygamber Efendimizin vahiy kâtiplerinden Zeyd İbni Sabit (R.A.)'ın riyâsetinde deri, kemik, kumaş parçası üzerine yazılmış olan, Kur'an-ı Kerim'in tamamını ezberlemiş olan hâfızların da delâletiyle, Kur'an-ı Kerim âyetleri toplanarak mushaf haline getirilmiştir...

Hz. Ebûbekir (R.A.) vefatından önce yazılı ve sözlü vasiyetiyle kendisinden sonra Hz. Ömer (R.A.)'ı halife seçtiğini bildirmiştir...

● *Halifenin vasiyetnâmesi :*

Hastalığı artınca Hz. Ebûbekir (R.A.)'ın kendisinden sonra seçilmesini istediği halifeyi gösteren vasiyeti şöyledir; «Bis-

millâhir-rahmanirrahîm. Ahd-i âti Muhammed Resûlullah Sal-lallahu aleyhi vesellemin Halîfesi Ebû Bekir'in dünyaca en son ve âhiretçe en evvel ânında, kâfirin imana ve fâcirin anlayışa geldiği bir halde ettiği ahd ve vasiyettir. Ben, Ömer İbni'l-Hattâb'ı Hilâfete intihab ettim. Onu dinleyin, ona itaat eyleyin. Hayrı araştırmada kusur etmedim. Eğer sabır ve adâlet eylerse beni tasdik etmiş olur ve eğer zulmederse ben gaybı bilmem. Ma'zurum. Ben, ancak hayr murad ettim. Herkes, amelinin cezasını bulur ve zulüm edenler, en yakın zamanda ne hâle giriftar olacaklarını bilir. Esselâmü aleyküm ve rahmetullah.» (43).

Bu vasiyetten sonra ashaba hitaben; «size bir halife intihab ettim. Razi mısınız? diye sorar. Bütün ashab; «Razıyız Yâ Halîfe-i Resûlullah!» derler. Hz. Ali (R.A.); «Ömer'den başkasına razı olmayız.» deyince Hz. Sıddîk; «Odur» cevabını verir. Bunun üzerine Hz. Ömer (R.A.)'ın yanına giden Hz. Ali (R.A.); «Bu işin uhdesinden gelecek işte şu kavî ve emîn zât-tır.» diye reyini belli eder... (44)

Böylece Hulefâ-i Râşidin'in ikincisi, Âdil hâlife, Hz. Ömer (R.A.) hilâfet makamına seçilir. Halifelîğe seçildiği esnada ihtilâf olmadığı gibi, on sene süren halifelîği döneminde de ihtilâfa mâni olmak için bütün gücüyle çalışır. Adâletiyle geleceğin idârecilerine, örnek olur. Devrinde İslâm âleminin sınırları genişler, yeni beldeler fethedilir.

Hz. Ömer (R.A.), Ebû Lü'lü adındaki bir köle tarafından hançerlenerek şehid edilir. Vefat etmeden önce, kendisinden sonra da Müslümanların huzurunun devamı için, İslâmiyetin fitnelere maruz kalmaması için halife seçimi işini halletmeye uğraşır ve vefat ettiği takdirde halife seçimi için altı kişiyi vazifelendirir. Halife tarafından seçilen altı kişi; Hz. Ali, Hz. Osman, Hz. Talha, Hz. Zübeyr, Hz. Sa'd ibni Ebi Vakkas, Hz. Abdurrahman ibni Avf (R.A.)... Bu hey'et halifenin şehâdetinden sonra halifelîğe ittifakla Hz. Osman (R.A.)'ı seçer... (45)

● *Hülefâ-i Râşidin'in üçüncüsü :*

Hülefâ-i Râşidin'in üçüncüsü bu şekilde, yine ihtilâfa meydan verilmeden, ittifakla seçilmiş olur. Cennetle müjdelenen on kişi arasında bulunan, Peygamber Efendimizin iki kerimeleriyle izdivaç ettiğinden *Zinnûreyn* sıfatiyle anılan, edeb ve hayâ timsali, zühd ve takvada Müslümanların örnek aldığı yüce insan yine Müslümanların ittifakiyle seçilmiş olur...

Devrinde İslâm ordusunun fetihleri devam eder. Hz. Ebu Bekir (R.A.) zamanında bir araya toplanmış olan Kur'an-ı Kerim âyetleri, günümüzdeki şekliyle ilk defa Hz. Osman zamanında tertip edilir, yazılır ve çoğaltılarak İslâm âleminin belirli merkezlerine gönderilir...

Hz. Osman Zinnûreyn (R.A.) devrinde İslâm'ın düşmanları, İslâm arasında tefrika meydana getirmek için uğraşırlar... Şiilik de ilk olarak bu dönemde ortaya çıkar. Bu karışıklık git-tikçe büyür ve neticede Halife-i müslimin Kur'an-ı Kerim okuduğu esnada şehid edilir.

● *Dördüncü Halife :*

Hz. Osman (R.A.)'ın şehâdetinden sonra, Medineliler halifelîği kabul etmesi için Hz. Ali (R.A.)'a ricada ve ısrarda bulunurlar. Hz. Ali (R.A.) da; «*Bu sizin işiniz değildir. Ehl-i Bedir'in işidir. Ehl-i Bedr, kimi intihab ederse halife olur*» der... Bunun üzerine, Bedir gazileri halifelik seçimi için bir araya gelirler ve Hz. Ali (R.A.)'ı halife seçerler...

Bu şekilde halife seçilen Hz. Ali (R.A.) devrinde, İslâma tefrika sokmak isteyenler boş durmazlar... Karıştırmacılar, Şam'da Hz. Osman (R.A.)'ın kanlı gömleği ile, hanımının katillerce kesilen parmaklarını teşhir ederek Şam'lıları halife aleyhine tahrik etmeye uğraşırlar...

Daha sonra hadiseler durmaz... «Adâlet-i mahza» ile «Adâlet-i izâfiye»yi tatbik etmek isteyenlerin karşı karşıya geldikle-

ri *Cemel* ve *Sıffin* muharebeleri ile *Haricilere* karşı muharebeler cereyan eder...

Şiiler, bu muharebelerde, Hz. Ali (R.A.)'ın karşısında yer alan büyükler hakkında daha sonra ileri geri konuşmuşlar ve onlara buğzetzmeyi meslek haline getirmişlerdir... Bu, asırlar boyu devam etmiştir... Son temsilcilerinden Humeyni de, mislini göreceğimiz gibi aynı düşüncüyü devam ettirmektedir.

● *Halifenin şehâdeti :*

Hülefâ-i Râşidin'in dördüncüsü de kendisinden önceki iki halife gibi şehid edilmiştir... Şehâdetinden önce, kendisini yaralayanın yakalanması üzerine; «*Ben fevt olursam bunu da kısasen katlediniz. Ey Abdülmuttalib oğulları! Emirül-Mü'minin katlolundu diyerek müsliminin kanlarına dalmayınız. Benim için ancak benim katilim katlolunur.*» diyerek, son ânında yine ehl-i İslâma girebilecek tefrika ve karışıklığa mani olmak için uğraşmıştır...

Hülefâ-i Râşidin'in dördüncüsü, ilim ve celâdet timsali, Peygamber Efendimizin kerimeleri Hz. Fatıma (R.A.)'ın zevcesi Aşere-i Mübeşşereden biri olan halifenin şehâdeti üzerine, İslâm tarihine «*Hülefâ-i Râşidin*» adıyla geçen devir kapanmış olur...

Görüldüğü gibi, halife seçimleri, Şiilerin iddialarının aksi cereyan etmiştir. Fakat onlar yine de, seçimde, Hz. Ali (R.A.)'a haksızlık yapıldı iddiasında bulunmakta devam etmişler, bu iddia ile kalmayarak İslâm büyüklerine dil uzatmışlardır...

● *Şiilerin hilâfet üzerine düşünceleri :*

Şiiler; «*Halifelik Hz. Ali'nin hakkıdır, hâşâ diğer halifeler, hakları olmadan, makamda gözleri olduklarından çeşitli oyunlarla hilâfet makamına oturmuşlardır.*» derler...

Şif lideri Humeyni, bu hususta şunları söylemektedir :

«Eğer o rütbe ve makam düşkünleri, dünyaya kul olanlar, nefsinin kavasına uyan kişiler Hz. Emir'in (A.S.) (*) hükümetinin kurulmasını önlemese idiler, Allah'ın ve Resûlü'nün (A.S.) tayin buyurdıkları devlet başkanının iktidara gelmesine ve İslâmî devlet teşkilatının kurulup yerleşmesine engel olmasa idiler, yalnız Müslümanlar hürriyetten, adâletten ve her türlü madî ve manevî haklarından yararlanmakla kalmayıp ayrıca bütün dünya halkı İslâm'ın ne olduğunu, İslâm devletinin ve bu yönetimin etki ve sonuçlarının ne olduğunu anlardı.» (46).

Humeyni'ye göre Hz. Ali (R.A.) halifelîğe bizzat Allah ve Resûlullah tarafından seçilmiştir... Buna delil gösteremeyen Humeyni'nin, görüşlerinin Ayetler, Hadis-i Şerifler ve ehl-i sünnet âlimlerinden Bediüzzaman tarafından yapılan izahlar yanında ne kadar sathî ve mesnedsiz kaldığı ileriki bahislerimizde açıkça görülecektir...

Humeyni'nin bu mesnedsiz iddiası yanında, «rütbe ve makam düşkünleri», «dünyaya kul olanlar», «nefsinin kavasına uyanlar» tabirini, Hulefâ-i Râşidin'in ilk üçü için kullanmaktadır... O büyük zatlar için, haddini aşarak böyle yüz kızartıcı tabirleri kullanma cesaretini nereden almaktadır?..

Humeyni'nin dil uzatmaları devam etmektedir : «İslâma ve Müslümanlara erişen en büyük kötülük, Ebu Talib oğlu Ali'nin (A.S.) iktidarının ve yönetimi ele almasının engellenmesidir... Bunu önlemekle insanlığın; İslâm'ın ne olduğunu anlamasını önlediler. Yine bu musibetin sonuçlarından biri de, İslâm'ın şimdi belirsizlik içinde kalmasıdır.» (47).

Aslında belirsiz olan kendi görüşleridir ve eğer İslâm bir musibete düşer olmuşsa sebebi de bu gibi İslâm büyüklerine dil uzatanlardır...

(*) Resûlullah için kullanılan bu ibâre, Humeyni tarafından Hz. Ali (R.A.) için de kullanılmaktadır.

İslâm'a ve Müslümanlara da, Humeyni'nin tabiriyle «*kötülük*» bu şekilde, İslâm büyüklerine dil uzatmaktan çekinmeyenler eliyle ulaşmıştır...

Humeyni'ye göre, Hz. Osman (R.A.)'ın idaresi kötüydü. Bu hususta şöyle der; «*Hz. Osman döneminde, bizleri bugün bu musibetlere düçâr eden fâhiş sapmalar meydana geldi. Emir-ül-Mü'minin (A.S.) döneminde yönetim tekrar düzeltildi.*» (48).

Halifeler hakkında böyle çirkin tabirleri kullanana iade ederek, mevzumuzda dönelim.

● İddialara cevaplar :

İslâm alimleri, şiiilerin bu iddialarına karşı, meseleye açıklık getiren izahlarda bulunmuştur. Bu konuda en orijinal izahların Bediüzzaman tarafından yapıldığını görmekteyiz.

Hilâfet meselesinde de Bediüzzaman; imamet meselesinin, aslında fer'i bir mesele olduğu halde, ziyade ehemmiyet verildiğinden imânî meseleler sırasına girip, kelam ilminde ehemmiyetli bir yer aldığını söylemektedir. Ehl-i sünnet ve şiiilerin hilâfet bahsinde görüşlerini belirttikten sonra da, ehl-i sünnetin görüşlerinin haklılığı bahsinde : «*Hazret-i Ali (R.A.) mükerreren kendi ikrarı ve yirmi seneden ziyade o Hulefa-i Selâseye ittiba ederek onların Şeyh-ül İslâmlığı makamında bulunması, şiiilerin bu davalarını cerh ediyor. Hem hulefâ-i selâsenin zaman-i hilâfetlerinde fütuhât-ı İslâmiye ve mücâhede-i a'dâ hadîseleri ve Hazret-i Ali (R.A.)'nin zamanındaki vâkıalar, yine hilâfet-i İslâmiye noktasında şiiilerin davalarını cerh ediyor. Demek ehl-i sünnet ve cemaatin davası haklıdır.*» (49) diyerek meseleye ışık tutmaktadır...

Aynı bahsin devamında Bediüzzaman şöyle demektedir : «*Ehl-i sünnet ve Cemaata karşı şii-i velâyetin hakkı yoktur ki, Ehl-i sünneti tenkit etsin. Çünkü; Ehl-i sünnet, Hazret-i Ali'yi (R.A.) tenkis etmedikleri gibi, ciddi severler. Fakat hadîsce tehlikeli sayı-*

lan ifrat-ı muhabbetten çekiniyorlar. Hadisce Hazret-i Ali'nin (R.A.) şîası hakkındaki sena-yı Nebevî, Ehl-i sünnete aittir. Çünkü istikametli muhabbetle Hazret-i Ali'nin (R.A.) şîaları, ehl-i hak olan Ehl-i sünnet ve Cemaattir. Hazret-i İsa Aleyhis-selâm hakkındaki ifrat-ı muhabbet, Nasâra için tehlikeli olduğu gibi Hazret-i Ali (R.A.) hakkında o tarzda ifrat-ı muhabbet, Hadis-i sahihde tehlikeli olduğu tasrih edilmiş.» (50)

Ehl-i sünnet alimlerinin bu şekildeki, ilmi, akli, mantıklı izahlar karşısında, şîa âlimleri hiç bir devirde seslerini çıkaramamışlar, yine şîiliğin prensiplerinden olan Takıyye yani, münasip bir zemin buluncaya kadar susma kabuğuna çekilmişlerdir... Kendileri Takıyye yaptıkları gibi, İmamlarının da aynı şekilde hareket ettiklerini iddia etmişlerdir....

● Şüilerde Takıyye

Takıyye hakkında Humeyni şunları söylemektedir : «Biliyoruz ki, imamlarımız bazan gerçek hükümü söyleyemedikleri, zâlim ve zorba hakimlerin baskısına maruz kaldıkları çevre şartları içinde, şiddetli bir takıyye ve korku ile yaşadıkları oluyordu.» (51).

Aynı şîî görüşüne göre, Hz. Ali (R.A.) da Takıyye'ye başvurmuş ve fikrini açıkça söylememiştir. Bu iddialara karşı Bediüzzaman hazretleri şöyle der :

«... Şîa-ı Hilâfet ise; Ehl-i Sünnet ve Cemaata karşı mahcubiyetinden başka hiçbir hakları yoktur. Çünkü bunlar Hazret-i Ali'yi (R.A.) fevkalâde sevmek dâvasında oldukları halde tenkis ediyorlar. Ve sui ahlakda bulunduğunu onların mezhepleri iktiza ediyor. Çünkü diyorlar ki: «Hazret-i Süddik ile Hazret-i Ömer (R.A.) haksız oldukları halde Hazret-i Ali (R.A.) onlara mümâşat etmiş, şîa ıstılahınca takıyye etmiş, yani onlardan korkmuş, riyakarlık etmiş» Acaba böyle kahraman-ı İslam ve «Esedullah» unvanını kazanan ve sıddıkların kumandanı ve rehberi olan bir zatı, riyakar ve korkaklık ile ve sevmediği zatlara tasannu'kârane muhabbet göstermekle ve

yirmi seneden ziyade havf altında mümâşat etmekle haksızlara tebaiyeti kabul etmekle muttasıf görmek, ona muhabbet değildir. O çeşit muhabbetten Hazret-i Ali (R.A.) teberrî eder. İşte ehl-i hakkın mezhebi hiçbir cihetle Hazret-i Ali'yi (R.A.) tenkis etmez; sû-i ahlâk ile ittihâm etmez. Öyle bir harika-i şecaa-ta korkaklık isnad etmez ve derler ki: «Hazret-i Ali (R.A.), Hülefâ-i Râşidini hak görmeseydi, bir dakika tanımaz ve itaat etmezdi. Demek ki onları haklı ve râcih gördüğü için gayret ve şecaatini hak-perestlik yoluna teslim etmiş.» (52).

Hülefâ-i Râşidin için sû-i zanda bulunan Şiiler, takıyye isnadıyla Hz. Ali (R.A.) hakkında da bu şekilde sû-i zanda bulunmuş olmaktadır... Onların bu hareketleri yanında ehl-i sünnet, Hülefâ-i Râşidin'in hepsine, ashâba, ciddi muhabbet ve hürmet eder... Bu bahiste Bediüzzaman; «Hazret-i Ali (R.A.) Şeyheyne Mükerremeynin zaman-ı hilafetlerinde onlara Şeyhülislâm olmuş ve onlara hürmet etmiş. Acaba Hazret-i Ali'yi seven ve hürmet eden ehl-i sünnet, Hazret-i Ali'nin (R.A.) sevdiği ve ciddi hürmet ettiği Şeyheyne nasıl sevmesin ve hürmet etmesin?..» der...

ŞİİLERİN SAHABELERE BAKIŞ TARZLARI

Şiiler, Hülefâ-i Râşidin'e su-i zanda buldukları gibi, ashabtan Ebu Hureyre gibi bazıları hakkında Kadı Şüreyh gibi, Hülefâ-i Râşidin'in ilk üçü devrinde kadılık yapmış tabiinden fâzil bir zat hakkında da iyi düşünmez ve haklarında ileri geri konuşmaktan çekinmezler... Meselâ: Humeyni; Hz. Ebu Hüreyre (R.A.) hakkında şunları söylemektedir:

«Ebu Hüreyre de bir fakihtir. Fakat Muaviye ve benzerleri yararma uydurduğu hükümlerin ve İslâma verdiği musibetlerin sayısını ve boyutlarını (*) Allah bilir. Zalimlerin ve sul-

(*) Bozuk ve Uydurma dil, tercümenin aslındadır. Aynı kitap bu tarz millî dil şuurundan mahrum kişilerce tercüme edildiğini gösteren mîsallerle doludur...

tanların teşkilatına ulemânın dahil olması, alelâde bir ferdin dahil olmasından farklıdır. Alelâde bir kişi bu teşkilata girerse «fâsıktır» ve bundan başka bir hüküm ona terettüp etmez. Fakat bir fakih, bir kaazi, Ebu Hüreyre gibi, «Kaazi Şüreyh» gibi birisi, zalimlerin teşkilatına girdiğinde, ona görünürde bir büyüklük kazandırır, buna karşılık İslâm'ı küçük düşürmek için vesile meydana getirmiş olur.» (53).

Hâşa ki Ebu Hüreyre (R.A.) fasik olsun... Peygamber Efendimizden en fazla hadis rivayet etmiş olan, Resûlullah'ın dâima en yakınında bulunup, onun sohbetiyle müşerref olan, sahabelerin büyüklerinden olan Hülefâ-i Râşidin'in yakınında bulunmuş olan, Ebu Hüreyre (R.A.) Hazretlerine bu isnadları bulunan nasıl titremez hayâsından...

Hakkında Peygamber Efendimizin hadisi olan, herşeyini İslâm'a vakfetmiş bulunan bir büyük sahabi hakkında ileri geri konuşmak kimin haddine düşmüştür?..

Bakınız, Ebu Hüreyre (R.A.) en yakını, öz annesinin de İslâm'la müşerref olma hadisesini ve Peygamber Efendimizin hakkında söylediklerini kendisi şöyle anlatmaktadır. Sahih hadis kitaplarında geçen bu nakli takip edelim :

«Annem bir müşrike halinde iken ben onu İslâma dâvet ediyordum. Bir gün yine onu İslâma girmeye dâvet etmiştim. Bunun üzerine annem bana Resûlullah hakkında hoşuma gitmeyecek sözler işittirdi. Ben akabinde ağlayarak Resûlullah'a geldim ve: «Yâ Resûlellah! Ben annemi İslâm'a çağırıyordum. O da İslâm'a girmemekde bana karşı diretiyordu. Bugün onu tekrar İslâm'a dâvet ettim. Fakat bana senin hakkında sevmediğim çirkin sözler işittirdi. Binâenaleyh Ebû Hüreyre'nin annesine hidâyet vermesi için Allah'a duâ ediver, dedim. Resûlullah da : «Yâ Allah! Ebû Hüreyre'nin annesine hidâyet ver!» diye duâ etti. Ben hemen Allah'ın Peygamber'inin bu duâsını anneme müjdelemek için çıktım. Eve gelip de kapının yanına yaklaştığım zaman kapının kilitlenmiş olduğunu gördüm. Annem benim ayak seslerimi işitince de bana: «Yâ Ebû Hüreyre!

olduğun yerde dur!» diye seslendi. Bu sırada ben içerden su çalkanması sesini işitdim. Nihayet annem yıkandı, giyindi sonra kapıyı açtı. Hemen akabinde: «Ya Ebâ Hüreyre! Eshedu enlâ ilâhe illâllah ve eshedu enne Muhammeden abduhu ve Resûluluhu» dedi. Bunu işitir işitmez ben hemen Resûlullah'a döndüm ve sevincimden onun yanına ağlayarak vardım. «Yâ Resûlallah! müjdeleniş sevin ki Allah senin duanı kabul etmiş de Ebu Hüreyre'nin annesine hidâyet vermiştir.» dedim. Bunun üzerine Resûlullah Allah'a hamd ve senâ edip hayır söyledi. Ben: «Yâ Resûlellah! Beni ve annemi bütün mü'min kullarına sevdirmesini, onları da bizlere sevdirmesini Allah'a dua ediver» dedim. Resûlullah,—Ebu Hüreyre'yi kastederek—«Yâ Allah! şu kulcağzımı ve annesini mü'min kullarına sevdire. O mü'min kullarını da bunlara sevdire.» diye dua etti. Artık beni işiten ve gören hiç bir mü'min halk olunmadı ki beni sevmiş olmasın...» (54).

Humeyni, Ebu Hüreyre gibi Tabiin'in ileri gelenlerinden Şüreyh (R.A.) hakkında da, yakışmaz ifadeler kullanmaktadır.

«Şüreyh Nebî ve vasiyy-i Nebî olmadığına göre «şaki» olarak kaza (yargı) makamını işgal etmiştir. Şüreyh 50-60 yıl Kûfe'de kazâvet (kadılık) makamını üstlenen kimsedir ve Muâviye'nin tezgâhına yanaşarak fetvâ veren, İslâm Devleti aleyhine kıyam eden din adamlarındandır.» (55).

Kur'an ve hadis'i kendilerine ölçü olarak almış bulunan ehl-i sünnet, sahabeleri ve onlardan sonra gelen Tabiin ve Tabe-i Tabiin neslini büyük bir hürmetle yâdederler... Nasıl yâdetmesinler ki, insanlara hakikî değerini veren ve onlara dünya ve âhiret saâdetini kazanmanın yollarını bildiren İslâmiyyet onların cehd ve gayretleriyle intişar etmiş bize kadar gelmiştir... Ve yine onların gayretlerinin semeresi olarak kıyâmete kadar bâki kalacaktır İslâmiyyet...

Cenâb-ı Hak, Kur'an-ı Kerim'de sahabelere işaret etmiş ve onları övmüştür... Peygamber Efendimizin de sahâbelerin kıymeti hakkında pek çok hadis-i şerifleri vardır. Yine Peygam-

ber Efendimiz, istikbaldeki, sahabeleri su-î zanda bulunabileceklere mani olmak için, sahabeler hakkında yakışmaz ifadelerde bulunmaktan ashâbı ve gelecek nesilleri şiddetle menetmiştir...

MEHDİ-İ MUNTAZİR MESELESİ

Mehdi-i Muntazır, yani «Beklenen Mehdi» meselesi, şiliğin temel görüşlerindedir. Şu anda İran'da hakim mezheb olan İснаәşeriyye'nin temel görüşlerinden biri de Mehdi-i Muntazır fikridir.

Şiilerin bu konu ile ilgili inançlarına göre Mehdi-i Muntazır, dünya'ya hidayet ve adaleti getirmekle mükelleftir. İnsanlar ve cemaatler de O'na ve O'nun sünnetine uymakla mükelleftir (56).

Mehdi-i Muntazır'ın şahsı üzerinde de çeşitli görüşler ileri sürülmüş, hatta şahısların tayini yüzünden şiliğin grupları arasında çok şiddetli çatışmalar çıkmıştır. Meselâ bu bahis yüzünden İhbariyye ve Kelamiyye grupları, Tafdiliyye ve Vâidiyye grupları arasında kılıç kılıca çatışmalar olmuştur (57).

Şiilerden bir kısmı, 12 imamdan «*Hasanü'l Askerî Ez'ze-kî*»nin, bir kısmı da Hasanü'l Askerî'nin oğlu Muhammed'in Mehdi-i Muntazır olduğunu iddia etmiştir (58). İснаәşeriyye grubu ikinci görüşü, yani Hasanü'l Askerî'nin oğlu İmam Muhammed'in Mehdi olduğunu kabul etmiştir...

Hepsinin ittifak ettiği husus; Mehdi-i Muntazır'ın ölmediği, kayıp olduğu ve bir gün ortaya çıkacağıdır. «*Yeryüzünün halifesiz kalacağı düşünülemez. Bu yüzden O vardır, imamdır, fakat şimdilik görülüyor.*» demektedirler. Yine, Mehdi-i Muntazır'ın ortaya çıktığında 40 yaşında olacağını iddia etmektedirler...

Şiiler diğer fikirlerinde olduğu gibi, bilhassa Mehdi-i Muntazır meselesinde ölçsüz derecede ifrata kaçarak inanç noktasından da tehlike hudutlarına dayanmışlardır. Öyle ki, İ-

naaşeriyye mezhebine mensup olanlar Mehdi-i Muntazır'ın Peygamber Efendimizden bile üstün olduğunu savunmaktan çekinmemektedirler. Humeyni, bu şekildeki görüşün en son temsilcilerindedir.

İsnaaşeriyye, her sene Şaban ayınının 15'ini Mehdi-i Muntazır olan İmam Muhammed'in doğum günü olarak kabul etmekte ve o gün bayram yapmaktadırlar. Humeyni, 1980 senesi Şaban ayınının 15'inde İran'da yapılan merasimde yaptığı ve İran Radyo ve televizyonunda yayınlanarak basın organlarına akseden konuşmasında Mehdi-i Muntazır'ın Peygamber efendimizden üstün olduğunu iddia etmiştir. Şöyle demiştir Humeyni yaptığı konuşmasında:

«Bütün peygamberler yeryüzünde adaletin temellerini yerleştirmek için gelmişlerdir. Fakat bunda muvaffak olamamışlardır. Hatta son Peygamber Hz. Muhammed (ASM) dahi beşeriyeti ıslah ve adaleti hakim kılmak için gelmiş olmasına rağmen O da zamanında bunda muvaffak olamamıştır. Bütün Peygamberlerin başaramadıkları bu işleri yapacak ve adaletin temellerini bütün dünyanın her tarafına yerleştirecek, sapıklıkları ortadan kaldıracak tek bir şahıs vardır ki, O da Mehdi-i Muntazır'dır.» (59).

Yine Humeyni, ifrat düşüncelerini efkâr-ı umumiyeye açıklamaktan çekinmemekte ve İran'da yapılan bu merasimlerin, müslümanların en büyük bayramı olduğunu söylemekte, hatta, Peygamber Efendimizin doğum gününden daha büyük kabul edilmesini gerektiğini ileri sürmektedir. Şöyle demektedir Humeyni:

«... Bundan dolayı—uğruna ruhumuz feda olsun—Onun doğum günündeki bu bayram, müslümanların ve bütün insanların en büyük bayramlarından daha büyüktür. Çünkü yeryüzünü tam bir adaletle dolduracaktır. Bu sebeple O'nun doğum gününe insanların en büyük bayramı demek bize vaciptir... Bir cihetten Peygamber Aleyhisselâm'ın doğum gününden daha bü-

yük kabul edilmelidir. Şu halde bizler nefislerimizi Mehdi Aleyhisselam'ın geleceğine hazırlamalıyız.» (60).

İran'ın lideri Humeyni, Mehdi-i Muntazır'dan başka diğer imamları da Peygamberler ve meleklerden üstün tutmaktadır, şöyle demektedir Humeyni:

«Bizim İmamlarımız için Allah yolunda öyle bir makam vardır ki, o makama ne bir mukarreb melek ve ne de bir Nebiy-yi Mürsel ulaşamadı.» (61).

Humeyni yapmış olduğu bu konuşmada Mehdi-i Muntazır hakkında İmamiyye'nin görüşlerini ana hatlarıyla ortaya koymuştur... Humeyni Mehdi-i Muntazır hakkında şunları da söylemiştir :

«İmam Mehdi Aleyhisselâmın ki, ruhumuz onun uğruna feda olsun, kaybolma meselesi bize çok şeyler öğretti.

Adaletin hakiki manada yeryüzünde icrası için ondan başka hiç bir kimsenin bulunmayışı ve Allah Tealâ'nın onu âdetâ bir hazine gibi saklaması öğrendiğimiz bu meselelerdendir.

... Mehdi Aleyhisselâm, adaletini dünyanın her köşesinde neşrecek, Peygamberler ve evliyanın zamanlarındaki hâdiseler sebebiyle acz ve za'fa uğranılıp başarısız olan hususları yeniden ihya edecektir. Bunun için Allah Sübhanehu ve Tealâ Mehdi Aleyhisselâm'ın ömrünü uzatmıştır. Mehdi'nin gerçekleştireceği bu büyük meseleleri insanlardan hiç bir kimsenin yapmaya gücü yetmeyecek, hatta Peygamberler ve evliyalar dahi...

... Şayet Mehdi dönmek üzere Rabbi'nin yanına gitseydi, insanlığa adaleti yerleştirecek ve âlemde onu tatbik edecek hiçbir kimse bulunmayacaktı...

... O dünyaya geldiğinde insanlığı her türlü sapmalardan kurtaracak, bütün insanları doğru yola ulaştıracak, kötülüklerle dolan yeryüzüne adaleti ikame edecektir...» (62).

Görüldüğü gibi Humeyni gibi Mehdi-i Muntazır görüşünü ileri sürenler, Beklenen Mehdi'nin de Hz. İsa (A.S.), Hz. Hızır (A.S.) ve Hz. İlyas (A.S.) gibi hayatta olduğunu ve ölmediğini

iddia etmektedirler. Halbuki, böyle bir hususa Kur'an-ı Kerim ve Peygamber efendimizin hadislerinde işaret bulunmamaktadır. Bu, sadece şifilerin görüşüdür ve Ehl-i sünnet tarafından reddedilmiştir... Kur'an-ı Kerim, Sünnet, icma ve akıl böyle bir inancı yer vermemektedir...

Mehdi-i Muntazır görüşünü ileri süren gruplardan bir kısmı Cenab-ı Hakk'ın sıfatını Mehdi-i Muntazır'a isnad edecek kadar ileri gitmişlerdir. Şöyle ki: Tevbe Suresi'nin 105. ayetinde geçen ve «siz hem hazırı hem de gaybtakini bilene döndürüleceksiniz...» mealinde olan «*ve setüreddüne ila âlimi'l-gaybi veş'sehâdeti*» cümlesindeki Cenab-ı Hakka ait «hazırı ve gaybı bilme» (*âlimi'l-gaybi veş'sehâdeti*) sıfatını Mehdi-i Muntazır'a isnad etmekte ve bu ifrat ve tehlikeli görüşü «O bizden kaybolmayacaktır. Ve bizim hallerimizi, durumlarımızı bize haber verecektir... Geldiği zaman mahlûkatın hesap vereceği zamanki durumu bize haber verecektir» diye açıklamaktadırlar... (63).

MEVZU HAKKINDA UMÛMÎ BİR HÛLASA

Şifilik ilk başta ve görünürde, mücerred Hz. Ali (R.A.)a muhabbet iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Daha sonra muhabbette ifrata gidilerek, «sadece» Hz. Ali (R.A.) demişler ve diğer hulefâ-i Râşidin ve bazı sahabeler hakkında su-i zanda bulunmuşlardır... İddialarına ve fikirlerine İslâm âlimlerince cevap verilip, ne kadar sathî olduğu ortaya konulunca; insafhıları kabul etmiş, müfritleri, ya susma, kendi tabirlerince Takıyye yolunu tercih etmiş, ya da kaba kuvvete başvurmuşlardır ki, işte müslümanların muzdarip olduğu da bu ikinci gruplar yücündendir.

Şifilik ortaya çıktığı andan itibaren, propaganda silahıyla taraftar toplamak için çalışmıştır. Bu yüzden çeşitli kılıklara bürünerek müslümanların karşısına çıkmıştır. Zaman zaman bu propaganda da o kadar ileri gitmişlerdir ki, bazı ehl-i sünnet âlimleri ve halk tabakasından olanlar, onların bu telkinle-

rine kanmışlar, kandıkları gibi çevrelerine tesir etmeye ve sadece şiîlerin fikir ve hareketleri doğruymuş gibi, göstermeye çalışmışlar, Onların gönüllü reklamını yapmaya uğraşmışlardır...

Aslında, Hz. Ali (R.A.)'a ehl-i sünnet, daha çok muhabbet ederler. Sevgi, kuru lafla olmaz. İslâmın dördüncü hâlifesinin, yaşayışını, takvasını, ilmini örnek alabiliyor mu sevenler, mühim olan odur...

Ehl-i sünnet, bütün hutbelerinde, dualarında, Hazret-i Ali'yi (R.A.) lâıyk olduğu sena ile zikrediyorlar. Hususan, ekseriyetle, ehl-i sünnet ve Cemaat mezhebinde Evliya ve Asfiya, Hz. Ali (R.A.)'ı mürşid ve velilerin şâhi olarak kabul etmişlerdir...

Bu bakımdan, şiîler, mücerret muhabbeti ileri sürerek, bir hak dâva edip, kimseyi inandıramazlar...

Zaten, fikrî yapısıyla şiîlik her zaman cevabını almıştır... Şiîlik başta da belirttiğimiz gibi siyâsî yapısıyla dikkat çekmektedir. Tarih boyunca, hususan İran'da şiî liderler, kendileri iktidar makamına geçtikten sonra etrafa da el, dil uzatmaya koyulmuşlardır... Bu durum, silsile hâlinde devam ederek gelmiştir. Günümüzde de, şiî lider Humeyni'nin aynı şekilde İran'da lider olmakla iktifa etmeyip etrafa el, dil uzattığını görmekteyiz...

Humeyni şunları söylemektedir : «*Bugün dünyada 700 milyon kişilik bir nüfusumuz var. Bunlardan 170 milyonu veya daha fazlası şiî'dir. Bunlar bize uyar, bizi izlerler. Ne var ki, himmetimizin yokluğundan onları idare edemiyoruz.*» (64).

İşte bu hâris düşünceler ve bu şekilde düşünenler yüzünden İran, tarih boyunca kargaşa ve anarşiden, halkı, sıkıntidan kurtulamamıştır...

Bundan sonra inceleyeceğimiz, İran'ın tarihinde sık sık şiîlik meselesi karşımıza çıkacağından-başta da belirttiğimiz gibi-bu mesele üzerinde, bu şekilde hülâsa olarak da olsa durmuş bulunduk... Şimdi bıraktığımız yerden İran'a dönebiliriz...

Institut kurde de Frans

II. BÖLÜME AİT NOTLAR

- (1) İslâm Mezhepleri Tarihi, (Dr. A. Vehbi Ecer, Avni İlhan, Mustafa Öz — müsterek —), 1977, İzmir, s. 39
- (2) a.g.e., s. 39
- (3) a.g.e., s. 39
- (4) İslâm'da Fıkhi Mezhepler Tarihi, Prof. Muhammed Ebû Zehra, (Mütercim : Dr. Abdülkadir Şener, 1971, Ankara, c. 1, s. 38
- (5) a.g.e., s. 60
- (6) İslâm'da Siyâsi ve İtikâdi Mezhepler Tarihi, Prof. Muhammed Ebu Zehra, 1970, İstanbul, s. 45
- (7) a.g.e.
- (8) a.g.e.
- (9) a.g.e., s. 46
- (10) Mektubat, Bediüzzaman Said Nursî, s. 53
- (11) İslâm'da Siyâsi ve İtikâdi Mezhepler Tarihi, s. 54
- (12) Mektubat, s. 109
- (13) İslâm'da Siyâsi ve İtikâdi Mezhepler Tarihi, s. 54
- (14) İslâm'da Fıkhi Mezhepler Tarihi, c. I, s. 38
- (15) a.g.e., s. 61
- (16) a.g.e., s. 65
- (17) a.g.e., s. 65
- (18) İslâm Fıkında Devlet, Humeyni, 1979, İstanbul, s. 126
- (19) İslâm Mezhepleri Tarihi, s. 43
- (20) İslâm Fıkında Devlet, s. 65
- (21) İslâm Mezhepleri Tarihi, s. 43
- (22) İslâm'da Siyâsi ve İtikâdi Mezhepler Tarihi, s. 71
- (23) İslâm Mezhepler Tarihi, s. 40
- (24) İslâm Fıkında Devlet, s. 23
- (25) a.g.e., s. 23
- (26) a.g.e., s. 76
- (27) a.g.e., s. 53

- (28) İslâm'da Fıkıhî Mezhepler Tarihi, c. I, s. 74
- (29) a.g.e., s. 76
- (30) a.g.e., s. 76
- (31) a.g.e., s. 391
- (32) Fıkıh Usûlü, Hayreddin Karaman, 1964, İstanbul, s. 50
- (33) İslâm'da Fıkıhî Mezhepler Tarihi, s. 84
- (34) a.g.e., s. 88
- (35) Fıkıh Usûlü, s. 7
- (36) a.g.e., s. 9
- (37) a.g.e., s. 52
- (38) İslâm Tarihi, Hayati Ülkü, 1977, İstanbul, s. 329
- (39) Fıkıh Usûlü, s. 18
- (40) İslâm Mezhepler Tarihi, s. 64
- (41) Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ, s. 1, s. 294
- (42) a.g.e., s. 245
- (43) a.g.e., s. 332
- (44) a.g.e., s. 333
- (45) a.g.e., s. 426
- (46) İslâm Fıkıhında Devlet, Humeyni, s. 192
- (47) a.g.e., s. 193
- (48) a.g.e., s. 55
- (49) Lem'alar, s. 20
- (50) a.g.e., s. 21
- (51) İslâm Fıkıhında Devlet, s. 76
- (52) Lem'alar, s. 23
- (53) İslâm Fıkıhında Devlet, s. 180
- (54) Sahih-i Müslim ve Tercemesi, (Mütercim : Mehmed Sofuoğlu), 1970, İstanbul, c. 7, s. 423 - 424
- (55) İslâm Fıkıhında Devlet, s. 93
- (56) el-Milel ve'n-Nihal, Ebi'l Fetih Muhammed Eşşehristâni, c. 1, s. 170, Beyrut, 1975
- (57) a.g.e., s. 171
- (58) a.g.e., s. 171
- (58) a.g.e...
- (59) El Müçtema', (Kuveyt 30.6.1980) sayı : 488, s. 17
- (60) a.g.e.
- (61) a.g.e. (Humeyni'nin «İslâm'da Hükümet» kitabının «Tekvin-i Velâyet» bölümünden naklen : Tekvin-i Velâyet, s. 52)
- (62) a.g.e...
- (63) el-Milel ve'n-Nihal, c. 1, s. 173
- (64) İslâm Fıkıhında Devlet, Humeyni, s. 172

III. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ İLE TEMASA KADAR

Institut kurde de Paris

İSLÂMİYETTEN SONRA İRAN

İran, müslümanlar tarafından fethedilip, mülk-i İslâma dâhil edildikten sonra, pek çok devletin idâresi altında kalmıştır. Bu devletlerin,—Moğollar hariç—hepsi müslümanlar tarafından kurulmuştur.

İran'da, İslâmiyetten önceki devrede sık sık rastlanan karışıklık, İslâmiyetten sonra da fasılasız devam eder. Kendi milliyetlerinden olmayanlar tarafından idare edilmeyi hazmedemeyen İranlılar, fırsat bulur bulmaz hemen isyan etmekte ve birçok müstakil beylikler kurmakta, bunların da ömrü çok kısa olmaktadır...

Osmanlı Devleti ile temasa kadar İran'da birçok devlet hükümrân olmuştur. Hulefâ-i Râşidin'den itibaren, *Emeviler*, daha sonra *Abbasiler* hüküm sürmüşler. Bu arada *Bermekiler*, *Tahiriler*, *Saffariler* gibi küçük beylikler de kısa bir süre İran'da nüfuzlarını sürdürmüşlerdir. Sâmânilerden sonra, İran'da müslüman Türkleri görmekteyiz: Gazneliler ve Selçuklular... Daha sonra Moğol âfeti... Timur'un gelip geçici saltanati ve Safeviler... Bu devreden itibaren Osmanlı Devleti ile temaslar başlar.

EMEVİLER DEVRİNDE İRAN

Kadisiye ve Nihavend zaferinden sonra, İran'ın büyük bir kısmı Müslümanlar tarafından fethedilmiştir. Fakat yer yer İran'da İslâm ordusuna karşı mukavemetler görülmüştür.

Hız. Ali (R.A.) döneminde Horasan tamamıyla isyan etmiştir (1). Emeviler döneminde, Hız. Muaviye (R.A.)'ın hilâfeti esnasında İran'da fetih hareketleri sürdürülmüştür. Ziyad ve Haccâc gibi Irak valileri, Basra valiliğine tayin olunan Abdullâh bin Âmir, karışıklık ve ayaklanmalara son vermekle vazifelendirilirler. Abdurrahman bin Sâmura bir orduyla birlikte «Sistan»a gönderilir... İslâm ordusu ilk defa bu sefer esnâsında Kabil'e varır... Yerli prenslerin ayaklanmaları ve bu ayaklanmaların sık sık tekrarı «Sistan»da müslümanların hâkimiyetini zaman zaman sarsmıştır. Bu karışıklıklar Emevi idaresi boyunca devam etmiştir. Neticede «Sistan»ın idârî bakımdan Horasan'a bağlanmasından sonradır ki karışıklık nisbeten durmuş ve bu bölgede müslümanların hâkimiyeti müessir bir hal almaya başlamıştır.

Emeviler döneminde Herat ve Belh fethedilmiş, Kutaybe bin Müslim idaresindeki ordunun gayretleriyle Horasan'da büyük ölçüde fetihlere muvaffak olunmuştur...

Müslümanların, fetihden sonra İran'da yaptıkları ilk iş; o bölgede camiler inşa ettirmek ve ahâliye İslâm'ı tebliğ etmek oluyordu...

İran'da İslâmiyetin yayılması, Emevi halîfesi Ömer bin Abdülaziz döneminde süratlenmiştir. Halife'nin tatbik ettiği metod sayesinde İranlılar kendiliklerinden İslâmiyeti kabul etmişlerdir. Bir kısmı da, yine Ömer bin Abdülaziz'in fermanları arasında olan müslüman olacak yerli ahâliden cizye alınmaması hükmü neticesinde İslâmiyeti kabul etmişlerdir...

Emevilerin tatbik ettikleri bir metod da; fetihden hemen sonra o bölgeye, diğer İslâm beldelerinden müslüman ahâliyi getirip yerleştirmektir. Ziyad bin Ebi Süfyan zamanında Horasan'a bu şekilde elli bin müslüman âileleriyle birlikte yerleştirilmiştir...

Bütün bu tedbirlere mukabil İran'da, hususan Horasan'da karışıklık ve Emevi idaresine karşı ayaklanmalar sık sık görülmüştür.

Yine Emevi döneminde, siyâsî-dinî hüviyetteki gruplar İran'da görülmeye ve gittikçe yayılmaya başlamıştır. Bunlar şiîler ve Hâricilerdi...

Bunlar arasında Hâriciler, Kutari bin El Fuca'â idaresinde Kirman'a sığınmışlar, oradan etrafa saldırmışlar, yağma ve katliâmlarını sürdürmüşlerdir. Emeviler, Hâricilerin bu katliam ve karışıklıklarına son vermek için bir hayli uğraşırlar. Neticede, 697'de Hâricilerin reisleri Katari bin El Fuca'â öldürülür ve bir süre için Hâricî tehlikesi önlenmiş olur...

Emeviler döneminde, Suriye'de Emeviler aleyhine propaganda yapan Abbasiler, hareket sahası olarak Horasan'ı seçer ve burada faaliyetlere başlarlar...

Horasan zaten baştanberi içten içe kaynamaktaydı. Emevilere karşı ahâlinin tepkisinden istifade eden Ebu Müslim, M. 747'de Emevilere karşı isyan eder. Önce, Merv, daha sonra Nişapur'u Emevilerden alır. 750'de Abbasiler, İranlılar'ın yardımını ile, Emevilere karşı sürdürdükleri mücâdeleyi kazanırlar ve bu tarihten itibaren İran'da Emevi hakimiyeti son bulup, Abbasi hakimiyeti başlamış olur...

ABBASİLER DEVRİNDE İRAN

Abbasiler, İran'da hakimiyeti, Emevilerden aldıktan sonra Payitahtlarını Irak'a naklederler. Bunun neticesinde Bağdad hem hilafet, hem kültür merkezi olur...

Abbasi Halifesi El-Mansur döneminde, Horasan'da büyük rol oynayan Eba Müslim, Emevilere karşı ayaklanmada kumanda ettiği şiîlerin ileri gelenleri tarafından öldürtülür (2). Çünkü Eba Müslim, yeni idarecilere, Abbasilere karşı yapacakları ayaklanmada engel olmaya başlamıştır...

Abbasi halifeleri, İran'daki karışıklığı önlemek için gayret ederler. Halife Mansur oğlu Mehdi'yi asâyişi yeniden tesisle vazifelendirir. Mehdi, bu vazifeyle, halife oluncaya kadar Rey'de oturmak mecburiyetinde kalmıştır. Yine Abbasi ha-

lifelerinden Harunel-Reşid, Horasan'daki karışıklığı bastırmak için bir sefere çıkmış bu esnada Tus'da vefat etmiştir (3).

ABBASİLER DÖNEMİNDE İRAN'DA ANARŞİ

İran'da, idareye başkaldırma ve bunun için yapılan çalışmalar halkın inançlarında da dalgalanmalar meydana getirir. Birçok sahte peygamber türer. Horasan'da sihirbaz Sinbad, Ostadsis, Yusuf al Barm, al Mukanna, Azerbaycan'da Babek bunlardan birkaçıdır (4).

Bunlar içerisinde en fazla karışıklık çıkararı Babek idaresinde toplanmış olanlardır. *Babek-i Hurremî* sapık fikirlerini İran halkına telkin için uğraşmış, büyük ölçüde taraftar toplamıştır. Bunlar, Erdebil ile Zencan arasındaki beldeleri yakıp yıkmışlar, büyük çapta bir harekâta girişmek üzere Hemedan civarında ordu kurmuşlardır... Halife Mu'tasım Babekiler üzerine bir ordu gönderir ve yapılan savaşta 60 bin kadar Babek askeri telef olur. M. 837'de Babek yakalanarak idam edilir (5).

Bu dinî hüviyetteki ayaklanmalar yanında siyâsî hüviyetteki ayaklanmalar da görülür. 793'de Daylam'da, Yahya bin Abdullah şifilerden müteşekkil taraftarlarıyla ayaklanır. Bu isyan, İran'da müslüman görünerek harekete geçmenin mümkün olduğunu gösteren, örneklerden birisidir (6). Bu yüzden Halife Harun, âsileri cezalandırmada son derece ihtiyatlı davranmıştır.

Halife Me'mun zamanında, Horasan ve komşu vilayetlerde Abbasi halifeliğinden siyasetçe ayrılma hareketleri süratlenir. Bir süre sonra da bu, gerçekleşir.

Halife Me'mun'un kumandanı olan Tahir bin el-Hüseyn M. 820'de Horasan valiliğine tayin edilmiştir. Bundan sonra gelenler, ismen halifeye bağlı kalmışlar, fiiliyatta ise, Horasan'dan, İndus'a, Rey'e kadar bölgede kendi hakimiyetlerini kurmuşlardır. Tahiriler diye bilinen bu sülâlenin hâkimiyeti Saffariler tarafından yıkılır ve o bölgede bu defa Saf-

farilerin sözü geçmeye başlar. Yine bu sıralarda birçok müstakil âileler türemiş ve herbiri ayrı ayrı bölgelerde hâkimiyet kurmuşlardır.

Horasan ve Mâverâünnehir bölgesinde de Sâ mâniler iktidarı ele geçirmişlerdir.

Çete reisleri kumandan olmuştur. Bunlar, her biri ayrı yerlerde hâkimiyet dâvasına kalkışıyor, bu yüzden de bazen kendi aralarında, bazan da Abbasi kuvvetleriyle çarpışıyorlardı. Bu yüzden hudutlar mütemâdiyem değişmekteydi.

Harun Reşid'in saltanatı sırasında Şiî propagandası kesafet kazanmıştır. Böylece İran'a has şiiilik, yavaş yavaş şekilleniyordu.

Onuncu asrın mühim hadiselerinden birisi de, Büveyhoğullarının Bağdad'ı işgal etmeleri. böylelikle hilâfet merkezine el koymalarıdır. Halifelik fiilen devam etmekle birlikte, şii hâkimiyetinin gölgesi altında kaldığından eski kudretini kaybetmiştir haliyle.

Onuncu asırdaki yine mühim hadiselerden olarak Müslüman-Türklerin İran'da yayıldıklarını ve kuvvetlendiklerini görmekteyiz.

İRAN'DA MÜSLÜMAN TÜRKLER

Onuncu asırda İran'da Müslüman-Türklerin yayıldıkları görülür. Türkler, askerî bir unsur olarak İran'da hâkimiyet kurmak için uğraşan valilerin ve Prenslerin en büyük kuvvetlerini teşkil ediyorlardı. Sâ mâniler devrinde, birkaç Türk, askerî ve idâri kademedede oldukça önemli mevki elde etmişlerdi. Sâ mânilerin askeri güçleri zayıflayınca, bu Türk kumandanları, emirlerindeki kıtalara ve askerî teşkilatçılıktaki kabiliyetlerine güvenerek, müstakil devletler kurmağa teşebbüs etmişlerdi. Bunlardan, Gazneliler devlet kurmağa muvaffak olmuşlardır. Diğer teşebbüsler, çok kısa bir zaman için idareyi ele geçirme şeklinde olmuş umumiyetle neticesiz kalmıştır.

GAZNELİLER

Sâmânilerin kumandanlarından olan, *Sebük-tigin*, Gazne ve Kabil eyâletlerinde istiklâlini ilân etmişti. Sebüg-tigin'in ve-fâtından sonra oğlu, *Gazneli Mahmud* Horasan'da müstakil bir saltanat kurmağa muvaffak olmuştur. Gazneliler adıyla anılacak olan devletin müessisi olan Gazneli Mahmud, kısa bir zamanda, hâkimiyetini Sistan'a, Doğu Medya'ya kadar uzatmış, Hindistan ve Mâverâünnehir bölgelerindeki fetihlerle İran'daki hakimiyetini sağlamlaştırmıştı. Gazneli Mahmud ilk iş olarak Belh'i devletin pâyitahtı yapmıştı.

İran'da karışıklık çıkarmak isteyen şiiilerin hareketlerine mâni olan Gazneli Mahmud, sünîilerin âlemdarlarından kabul edilmiştir. Halife Kadir Billah, Bağdat'ta büyük çapta karışıklık çıkaran şiiileri tesirsiz hale getirmek için Gazne hükümdarı Mahmud'dan yardım istemiş, Gaznelilerin yardımıyla karışıklıkları bastırmağa muvaffak olmuştur (7).

Gazneliler dönemi, İran'da nadir görülen sulh ve sükûnet dönemlerinden bir bölümünü teşkil eder. İlim, kültür, san'at Gaznelilerin koruyucu kanatları altında büyük çapta inkişaf eder. Gaznelilerin hakimiyeti boyunca, İran topraklarında asâ-yiş ve huzur görülür.

İran'daki bu sakin devre, yine Müslüman-Türk devletlerinden olan Büyük Selçuklu Devleti'nin İran'da hakimiyeti boyunca da devam eder.

BÜYÜK SELÇUKLULAR

İleride Büyük Selçuklular diye anılacak olan devleti kuracak olan Müslüman Türkler, Orta Asya ve Mâverâünnehir bölgelerinden ayrıldıktan sonra muhtelif yerlerde dolaşmış ve 1029 tarihinden itibaren Doğu ve Kuzey İran'a göç etmeye başlamışlardı. Kumandanları Tuğrul bey idaresinde bütün Kuzey İran'ı fethetmiş ve 1055 tarihinde Bağdad'a girmişlerdi. Tuğrul Bey,

Rey şehrini devlet merkezi olarak seçmiştir. Tuğrul Bey devrinde hemen bütün İran, Büyük Selçukluların hâkimiyeti altına girmiştir.

Selçuklular da Ehl-i Sünnet'in âlemdârı olarak tanınmışlardır. İran'da, Selçuklular devrinde ilim, kültür, san'at sahalarında büyük inkişaflar görülür.

Âlim ve fâzıl vezir Nizam'ül Mülk'ün gayretleriyle İran'ın muhtelif şehirlinde kurulan medreseler, birer kültür ocağı halinde faaliyetlerini sürdürürler. Büyük İslâm âlimi Gazâli onun devrinde eserlerini yazar. Gayretli vezirin çalışmalarının semeresi olarak İran'da, Moğol âfetine kadar devam edecek bir ilim, kültür, medeniyet ışığı her tarafı aydınlatmaya başlar.

Doğu ve Kuzey'de, Büyük Selçukluların hakim olduğu bölgelerdeki bu sükûn ve huzurun yanısıra, İran'ın batı bölgelerinde anarşi ve terör hakimdi. Bu bölgeler sapık fikirlerle dolu İsmâilî fırkasının propagandalarıyla çalkalanmaktaydı. Hayvanî hislerin, maiyetindekilerde hâkim olması için uğraşan sapık fikirli Hasan Sabbah, Kazvin civarındaki Alamut kalesini zaptederek o bölgede dehşet saçmaya başlamıştı. Büyük Selçuklu Devletinin Hasan Sabbah fitnesini söndürmek için yaptığı teşebbüsler neticesiz kalmıştır.

Büyük Selçuklu Devleti, Sultan Sencer'in vefatından sonra eski parlaklığını kaybetmeye başlamıştı. Nihayet hakimiyetlerine Harzemşahlar tarafından son verilmiştir.

İran'ın tarihi boyunca nadir olarak yaşadığı sulh ve sükûnet dönemi, böylelikle iki Müslüman-Türk devletinin tarih sahnesinden çekilmesiyle sona ermiş olur. Kısa bir süre sonra İran, tarihi boyunca rastlayacağı en büyük felâketlerden birisine uğrar. Moğol âfeti, birçok İslâm beldesi yanında İran topraklarında da hızla yayılacak, insanlık tarihinin en vahşi ve menfur tablosu Moğollar eliyle sergilenecektir. Yüzbinlerce masum kanıyla meydana getirilen tablo.

İRAN'DA MOĞOL ÂFETİ

Bir ticaret kervanına zarar verilmesini bahane ederek İslâm topraklarına tecavüz eden Cengiz ve ondan sonra oğlu Hulâgu tarihte emsâli görülme-yen bir katliam ve tahribat yapmışlardır.

Cengiz, 1219 tarihinde Buhara önlerine gelir. Müslümanlar, bu büyük ilim ve kültür merkezini, büyük bir azim ve gayretle müdafaa ederler. Orduları yoktur, ahâli kendi imkânlarıyla Moğollara karşı savaşmaktadır... Artık, atacak bir tek okları, yiyecek tek lokmaları kalmamıştır... Cengiz'e bir hey'et gönderilir. Cana, namusa, mukaddesata dokunulmaması şartıyla teslim olunacaktır. Cengiz bu hey'ete şartları kabul ettiğini söyler. Çaresiz kalan Buharalılar bu söze inanırlar. Cengiz şehre girer ve ilk iş olarak kale hendeğinin doldurulmasını ister ahâ-liden. Ahâli, ellerine geçirdikleri eşyaları hendeğe atar. Cengiz, Kur'an-ı Kerim'lerin de hendeğe atılmasını ister. Hatta ahşap cami minberlerini bile hendeğe attırır. Hendek eşya ile dolmayınca, insanlarla doldurmaya karar verir. Katledilen binlerce Buharalı hendeğe atılır. Şehirde mukavemet edenler kılıçtan geçirilir. Buhara, baştan başa ateşe verilir. O zamana kadar bir ilim ve kültür merkezi olan Buhara, eserleriyle, medreseleriyle, camileriyle yanıp kül olur (8)...

Daha sonra Cengiz ordusu, Semerkand'a gider ve orada da ahâliyi kılıçtan geçirir.

Diğer taraftan Cengizin oğulları, Oktay ile Çağatay Ut-rar'ı, kumandanı Düşî ise, Cend ve Hacend'i muhasara edip, halkın büyük mukavemetine ve kahramanca karşı koymalarına rağmen, çok kalabalık olduklarından bu yerleri ele geçirirler. Ahâliyi katlettikten sonra, bu şehirleri yakıp yıkarlar.

Moğollar her gittikleri yerde, arkalarında binlerce masum insan cesedi, yanıp kül olmuş, bir zamanların mâmur beldelerini bırakarak, İslâm topraklarındaki hâreketlerine devam ederler. Mezenderan, Rey, Hemedan, Zencan, Kazvin, Tebriz, Me-rağa, Erbil, Bilkan, Gürcistan, Şumahi, Semerkand, Merv; be-

raberinde vahşeti getiren Moğol âfetine uğrayan beldelerden bir kısmıdır.

Sadece Merv'de müslüman ahâlden yedi yüz bin kişinin katledildiğini (9) söylemek, vahşetin derecesi hakkında fikir verir zannederim.

Merv'dekinden daha feci tahribata uğrayan yerler de vardır. Herat'ta Moğollar tarafından katledilen ahâlinin sayısının bir buçuk milyon olduğu rivayet edilir (10).

Nişabur, Tûs (Meşhed), Kabil, Kum, Kâşân da Moğol âfetinden kurtulamayan beldeler arasındadır.

Horasan da baştanbaşa tahrip edilir. Mâverâünnehir, Irak, İran ve Azerbaycan bölgelerinin büyük kısmı, yakılıp yıkılır. Ahâlisi kılıçtan geçirilir.

Cengiz ordusu, harbe katılan ahâliyi kılıçtan geçirip, mâmur yerleri yakıp-yıkmakla iktifa etmeyip, kadın ve çocukları da kılıçtan geçirmişler, hâmile kadınların karınlarını yarıp, ceninlerini telef etmeye kadar varan, dehşet verici, insanlıktan uzak fâciâlar işlemiştir. (11).

İKİNCİ MOĞOL ÂFETİ

Cengiz'in İslâm topraklarında meydana getirdiği bu feci tablo henüz hafızalardan silinmeden, yakılıp, yıkılan yerlerin henüz dumanları tüterken, ahâlinin toprağa gömdüklerinin arkalarından döktükleri gözyaşları kurumadan ikinci bir âfet kasırgası esmeye başlamıştı İslâm topraklarında. Cengiz'in oğlu Hulâgu'nun maiyyetinde İslâm topraklarına tecavüz eden ikinci Moğol âfeti... Bu defaki âfet, hilâfet merkezi Bağdad'ı yerle bir edecektir. Bağdad'ın tahribi ve halifelîğin Moğollar tarafından inkırazı tarihe geçecektir.

Ne hazindir ki bu dehşet verici tablonun hazırlayıcısı olan ve sırf kendi fikrinde olmadıkları için yüzbinlerce kişinin katline, binlerce ocağın sönmesine göz yuman kişi, Şîî vezir İbn-i Alkami'dir. Bağdad'daki Moğol vahşeti nasıl gerçekleşti? Kı-saca bakalım...

HAIN VEZİR'İN PLANLARI

Abbasiler'in 37. halifesi Mu'tasım'ın veziri İbn-i Alkami şii olduğu için Bağdad'daki Ehl-i sünnete mensup ahâliye ve hilâfet-i Abbasiye'ye kin bağlamıştı. Abbasilerin hilâfetine son verip, yerine şiiilerin imâmet fikrini tesis etmek için fırsat kolluyordu. Hülâgu'nun İslâm topraklarına tecavüzü, İbn-i Alkami için çoktanberi gözetlediği fırsattı...

İbn-i Alkami sinsice planlar kurar... Moğollar'ın öfkelerini Abbasiler üzerine çekmek için çeşitli desiselere başvurur... Hülâgu'yu tahrik edici, Halife'nin kaleminden çıkmış gösterdiği şiddetli ifadelerle dolu mektuplar gönderir... Bütün bu haince gayretler neticesiz kalmaz. Zaten İslâm topraklarını zaptetmek için sefere çıkmış olan Hülâgu, İbni Alkami'nin bu çalışmaları neticesinde Bağdad üzerine 1257 tarihinde sefere çıkar.

Alkami, bütün bu hainliklerinin mükâfatı olarak, Moğollar'dan bir kaymakamlık, Abbasilerin ellerindeki topraklardan bir kısmının da Moğollar hesabına idareciliğini elde edebilmek düşüncesindeydi.

Moğolların saldırılarına karşı Bağdadlılar 50 gün şehri kahramanca müdafaa ederler. İbn-i Alkami; «Ben gidip anlaşma yollarını arayayım» diyerek Hülâgu'nun yanına gider. Kendi nefsi, yakınları ve Bağdad'daki şiiilere dokunulmayacağına dair söz aldıktan sonra, Hülâgu'ya Bağdad'ı teslim edeceğini söyler... Hülâgu'ya verdiği bu sözü yerine getirmek için çalışmaya başlar. İlk iş olarak Halife Mu'tasım'a gelerek: «*Hülâgu, sizin makamınıza dokunmayacak, bunun yanında kızını oğlunuz Ebu Bekir'e tezvic eyleyecek, ahâliye de dokunmayacak. Bunu kabul ettiğiniz takdirde müslümanların kanı korunmuş olur. Daha sonra bildiğiniz gibi yaparsınız*» der.

Halife bu sözlere inanır, oğulları ve devletin ileri gelenleriyle birlikte Hülâgu'nun ordusuna gider. Halife, burada işken-ceyle katledilir.

İbn-i Alkami Bağdad'daki âlimlere ve devlet büyüklerine de: «*Hülâgu, kızını halifenin oğluna tezvic edecek, nikah meclisine buyrun*» diyerek, onları Hülâgu'nun ordusunun bulunduğu yere dâvet eder. Hülâgu'nun askerleri, gelenlerin hepsini kılıçtan geçirirler.

Daha sonra Bağdad'a giren Moğollar, yağma ve talana girişirler. Bağdad'da katliam kırk gün kadar devam eder. 400 bin Bağdad'lı Müslüman kılıçtan geçirilir (12).

Bağdad şehri tamamen harab olur. O zamana dek meydana getirilmiş ilim ve kültür hazineleri, yüzbinlerce emsâlsiz eserler, kitaplar Dicleye atılır (13).

Bu vahşet tablosunun müsebbibi İbn-i Alkami, Moğollar'dan umduğunu da bulamaz, büyük hesap gününden önce dünyada rezil olur, kahrolur gider...

HAÇLI DÜNYASI'NIN SEVİNCİ

Hülâgu, vahşetle işgal ettiği İran topraklarında İlhanlılar diye tarihe geçmiş olan Devleti kurar. İlk hükümdar kendisidir. Şamanist Moğolların inancı, İlhanlılarda da devam eder. Üçüncü İlhanlı hükümdarı Ahmed Teküdar 1282'de İslâmiyeti kabul eder. Fakat Moğol ileri gelenleri tarafından tahttan indirilerek yerine yeğeni Argün getirilir (14). Argun, İslâmiyete düşmandı. Devrinde, müslümanlara karşı büyük zulümler yapılır.

İlhanlılar döneminde haçlılar, savaş halinde oldukları İslâm Dünyası karşısında İran'ı yanbaşlarında görmenin sevincini yaşarlar. Çünkü, İlhanlılar, haçlıların dostuydu. Dolayısıyla İlhanlıların hâkimiyeti altında bulunan İran da Haçlıların dostu telakki ediliyordu.

İlhanlıların Hıristiyan dünyası ile ittifakı, sadece İlhanlılar dönemine münhasır değildir. İleride göreceğimiz gibi, Safevîler döneminde de İranlılar, Osmanlılara karşı Hıristiyan âlemiyle işbirliğine gitmişlerdir.

Böylelikle, İlhânlılar döneminde haçlılar, Batıda İslâm Dünyasının alemdarı olarak tanınan Mısır'a karşı bir müttefik bulmuş oluyorlardı.

Haçlılar, İranlılarla yaptıkları ittifaktan, ekonomik yönden de istifade etmek için gayret gösterirler. İtalyanlar, İrandan geçerek Orta Asya'da ticaret yapmak için Azerbaycan'da kurdukları ticârî müesseselerden büyük kâr sağlamanın yolunu bulurlar (15).

İlhânî hükümdarı Ebu Saidin ölümü üzerine İlhânî saltanatı, Celâyirli ve Çoban âileleri arasındaki mücâdeleler neticesinde sona erer... Bundan sonra İranda saltanat mücâdeleleri süratlenir. 14. Asır sonlarına doğru, Timur'un İran'ı istilâsına kadar sürer.

İRAN'DA TİMUR HAKİMİYETİ

Timur, Cengiz'in sülâlesinden olduğunu iddia ediyordu... Bu iddia ile İran üzerinde hak dâva eder ve bu hakkı kılıçla almak için harekâta başlar. 1370'de Belhi zapteder. Daha sonra, Horasan, Sistan, Mâzenderan, Azerbaycan, Irak-ı Acem ve Fars'ı ele geçirir. Timur ele geçirdiği yerlerde başgösteren ayaklanmalar karşısında merhametsiz davranmış, ahâliyi büyük ölçüde katlederek, şehirleri askerlerine yağmalatmış, daha sonra da yaktırıştır (16).

Timurun 1405'te ölümü üzerine, İran'da ele geçirdiği yerler, varisleri arasında paylaşılır. Daha doğrusu «pay» mücâdelesine girilir. Onların kendi aralarındaki bu mücâdelelerinden iki devlet birden istifade etmek ister ve 1450'den sonra, Karakoyunlu ve Ak-koyunlu devletleri İran'a akın etmeye başlar...

İRAN'DA AKLA KARA MÜCADELESİ

Karakoyunlular, 1406'da Tebriz'i ele geçirirler. Daha sonra Azerbaycan alınır. Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah zamanında, bütün Batı İran ele geçirilir. Akkoyunlu hükümdarı

Uzun Hasan, 1467'de Cihanşah'ı mağlup edince Azerbaycan ve Batı İran toprakları el değiştirir... Karakoyunlu Devleti ile Akkoyunlu Devleti birbirleri ile mücadele halindeyken, bir taraftan da, ileride Safevî Devletini kuracak olan Şah İsmail, İran'ı ele geçirme faaliyetlerine başlamıştır. 1501'de Akkoyunluları yenmiş, imparatorluk payitahtı Tebriz'i ele geçirmiştir. Derviş sülâlesinden gelen İsmail nasıl şah olmuştur? Bunu anlamak için, tarihin yapraklarını başa doğru çevirelim...

SAFEVİ AİLESİ

Safevî ismi, İsnâaşeriyye mezhebini devletin resmî mezhebi ilan eden Şah İsmâil'in büyük ceddi, Şeyh Safiyüddin Erdebilî'nin adından alınmıştır (17).

Devlete adını vermiş olan Safiyüddin, M. 1253'de İran Azerbaycan'ının Erdebil kasabasında doğmuştur. Vefatından sonra oğlu, Sadreddin Musa, Erdebil şeyhi olur. Bu şeyh ailesi, Sadreddin Musa'dan sonra, onun oğlu Alâüddin Ali ve onun oğlu Şeyh İbrahim'e kadar siyâsî faaliyette bulunmadan sadece tarikatla meşgul olurlar. İbrahim'in oğlu Şeyh Cüneyd'ten itibaren bu şeyh ailesinde şahlık hevesi başgöstermeye başlar. Gözünü posttan tahta dikmiş olan Şeyh Cüneyd, bu gaye için çalışmaya başlar.

Şeyh Cüneyd'in haris niyetleri, Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah tarafından farkedilir ve Şahlığa özenen şeyh Cüneyd derhal hudut dışı edilir.

Karakoyunlulara karşı Şeyh Cüneyd'in kuvvetlerinden ve taraftarlarından istifade etmek isteyen Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan, O'nu himaye eder. Şeyh Cüneyd'e kızkardeşi Âlemşah Hatun'u nikahlar. Karakoyunlu devletinin sona ermesi üzerine de, Şeyh'i Erdebil'e aile ocağına yollar.

Taht hırsı Cüneyd'in gözünü döndürmüştür. Ayağının altında da güvendiği bir destek vardır. Bir zamanlar üzerine oturduğu post. Artık, kılıçlarla konuşmaya başlar. Gürcüler üze-

rine sefere çıkarsa da mağlubiyetten kurtulamaz. 1456'da Şirvan'a saldırır. Şirvan hakimi Sultan Halil ile yaptığı çarpışmada öldürülür.

Ölümünden sonra, Erdebilde boşalan posta, oğlu Haydar oturur. Şeyh Haydar, babasının Şahlık hevesini ve ihtirasını fazlasıyla taşımaktadır.

Uzun Hasan, bu yeğenine, kızı Halîme Âlem-Şah Beğim'i nikahlar (18). Şah İsmail bu izdivaçtan doğmuştur.

Siyasî emellerini tahakkuk ettirmek için uğraşan Şeyh Haydar, Şirvan taraflarına saldırmış ve o bölgede bazı yerleri ele geçirmiştir. Bu durum, Şirvan hâkimi Ferruh-Yesâr tarafından Akkoyunlu hükümdarı Yakup Bey'e bildirilir. Hükümdarın gönderdiği kuvvetlerle çarpışan Şeyh Haydar, öldürülmüş (9 Temmuz 1488) ve böylelikle tahta oturma arzusuna nâil olmamıştır.

Bu hadiselerden sonra, bu şeyh ailesi hakkında takibata başlayan Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakup, Erdebil'i zaptettikten sonra, Şeyh Haydar'ın oğullarını Fars'a naklederek İstahr kalesine hapsedirmiştir. Bunlar, Sultan Yakub'un 1490'da ölümüne kadar orada hapis kalmışlardır.

Sultan Yakub'un ölümünden sonra Akkoyunlu ailesi arasında saltanat mücadelesi başlar. Saltanat için mücadele edenlerden Rüstem bin Maksud Mirza, Şeyh Haydar'ın oğullarını serbest bırakarak onların Erdebil'e yerleşmelerine müsaade eder. Niyeti, bu şeyh ailesinin nüfûzundan istifade etmektir. Mücadelelerden Rüstem gâlib çıkar...

Şeyh Haydar'ın ölümünden sonra Erdebil sofularının başına oğlu Şah İsmail'in büyük biraderi Şeyh Ali geçmiştir... Kısa zamanda Şeyh Ali'nin başına epeyce kalabalık toplanır. Bundan şüphelenen Rüstem Bey, Şeyh Ali'yi ortadan kaldırmak için asker gönderir. Şeyh Ali de başına topladığı adamlarıyla Rüstem Bey kuvvetlerine karşı çıkar. Çarpışma esnasında attan düşüp boynu kırılan Şeyh Ali'nin başı kesilir. Şah İsmail'den başka diğer kardeşleri de öldürülür. Küçük yaşta olan İs-

mail, Erdebil şifilerince kaçırılarak Geylân'a götürülür ve orada büyük (19).

Rüstem Bey'in öldürülmesinden sonra Akkoyunlu hükümdarlığına, Sultan II. Bayezid'in yeğeni ve damadı Göde Ahmed Bey geçer. Kendisine karşı rakipler çıkıp, onlar birbiriyle uğraşırken, Şah İsmail ortaya atılır.

ANNE KATİLİ ŞAH İSMAİL

İsmail de, gözünü şeyhlikten Şahlığa dikmiş, ecdadının bütün hırsını kendinde toplamıştır. Gözü saltanattan başka birşey görmez. Etrafına topladığı şifilerle etrafı kasıp kavurmaya başlar. Şifiliği her tarafta yaymak ve hakim fikir kılmak istemektedir.

İleride göreceğimiz gibi, İslâm ülkelerinde giriştiği fecî katliamların ilk örneğini öz annesinden verir. Uzun Hasan'ın kızı olan annesinin şifiliği kabul etmesi için ısrar eder. Annesi, İslâmiyetin doğru ve hâlis esaslarından ayrılmayacağını söyler. Bunun üzerine Şah İsmail öz annesini, kendisine inanmadığı, şifiliği kabul etmediği için öldürtür (20).

Öz annesini öldürecek kadar hissizleşen Şah İsmail, vahşetini diğer İslâm beldelerinde de sergiler.

M. 1502'de Azerbaycan'ı işgal eder, daha sonra, Şiraz ve Bağdad'ı ele geçirir. Böylelikle Akkoyunlu Devletine son veren Şah İsmail, nihayet ecdâdının uğruna hayatını kaybettiği, fakat bir türlü elde edemediği Şahlığa kavuşmuştur. Masum insanların cesetleri üzerine oturtulan tahtına kurulur.

Osmanlı tarihçilerinden, İbn-i Kemal, Şah İsmail'in Akkoyunlulara karşı giriştiği mücadele esnasında yaptığı katliamları anlatırken: «Kubbetü'l-İslâm olan muazzam şehirleri envâr-ı şeriatden başaltıp (İslâmiyet nurundan boşaltarak) zilâm-ı zulm u bid'at ve zulmât-ı zındıka ve dalâletle doldurup (zulüm ve sapıklık karanlığıyla doldurarak) meşâhid-i ahyâr ve meâbid-i ebrar olan medâris ü mesâcidi harab ittürdü (faziletli büyüklerin şehitliklerini, mescitlerini, medreselerini harap ettirdi)» der (21).

Şah İsmail, Dulkadir oğlu Alâüddevle Bozkurt Bey'den kızı Beğli Hatun'u ister, Alâüddevle, şii olan Şah İsmail'e kızını vermeyi reddeder. Bunun üzerine Dulkadiroğullarının üzerine sefere çıkan Şah İsmail, Alâüddevle ile yaptığı savaşı kazanmış, Alâüddevle'nin, Şehzâde Selim'in dayısı olan oğlu ile, yeğenleri olan iki torununu, merhametsizce katletmiştir.

Daha sonra Maraş ve Elbistan'a giren Şah İsmail, Dulkadiroğullarının hanedan mezarlarını tahrip ettirmek vahşetini göstermiş, bu bölgeyi yaktırıp, yıktırmıştır (22). Geride tahrip edilmiş bir belde bırakarak, gözünü ileriye dikmiştir. Gözünü diktiği yerlerde Osmanlı toprakları uzanmaktadır.

AVRUPA VE SAFEVİ DEVLETİ

Şah İsmail'in ortaya çıkışı, Safevî Devletini kurması ve çevresine karşı davranışları, Avrupa tarafından dikkatle takip edilmekteydi. Şah İsmail'in askerlerinin atlarının gemlerini İslâm topraklarına doğru çevirdiklerini, kılıçlarını müslümanlara çaldıklarını görünce rahatladılar. Sevindiler.

Papa bir mektubunda Şah İsmail'in ortaya çıkışını: «Türklerle karşı büyük ölçüde harekete geçmek için bir fırsat» şeklinde değerlendiriyordu (23).

Şah İsmail, Batı dünyasının sevincini haklı çıkaracak harekâta girişmekte gecikmedi. Saltanat hırsı bürümüş gözünü Osmanlı topraklarına dikti. O devirde üç kıtada at oynatan bu şanlı devleti parçalayarak, Safevî sınırlarına dahil etmek için türlü desiseler hazırlayıp tatbik etmeye başladı. Şah İsmailin Osmanlı topraklarına tecâvüzü ile iki buçuk asır devam edecek olan Safevî-Osmanlı münasebetleri, daha doğrusu mücadeleleri başlamış oluyordu.

Devamlı olarak saldıran ve karışıklık çıkararak Safevîdir. Ve hakettiği dersi Osmanlı elinden alacaktır...

İbretli hadiselerle dolu Osmanlı-Safevî mücadelesini ana hatlarıyla takip edelim...

III. BÖLÜME AİT NOTLAR

- (1) İslâm Ansiklopedisi, c. 5/II, s. 1016
- (2) İslâm Medeniyeti Tarihi, W. Barthold, Prof. Dr. M. Fuad Köprülü, 1973, Ankara, s. 44
- (3) İslâm Ansiklopedisi, c. 5/II, s. 1018
- (4) a.g.e., s. 1018
- (5) Kısas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ, c. 2, s. 81
- (6) İslâm Ansiklopedisi, c. 5/II, s. 1018
- (7) Osmanlı Tarihi, Namık Kemal, 1974, İstanbul, c. 3, s. 26
- (8) Kısas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefa, c. 2, s. 390
- (9) a.g.e., s. 397
- (10) a.g.e., s. 398
- (11) a.g.e., s. 400
- (12) a.g.e., s. 447
- (13) a.g.e., s. 447
- (14) Meydan Larousse, c. 6, s. 383
- (15) İslâm Ansiklopedisi, c. 5/II, s. 1012
- (16) Meydan Larousse, c. 6, s. 383
- (17) Osmanlı Tarihi, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 1975, Ankara, c. 2, s. 225
- (18) a.g.e., s. 226
- (19) a.g.e., s. 227
- (20) Büyük Türkiye Tarihi, Yılmaz Öztuna, 1977, İstanbul, c. 4, s. 159
- (21) Tarih Dergisi (İ. Ü. Edebiyat Fakültesi), Prof. Dr. Şehabeddin Tekindağ, 1968, İstanbul, c. 17, sayı 22, s. 49
- (22) Büyük Türkiye Tarihi, c. 3, s. 192
- (23) a.g.e., c. 3, s. 190

Institut kurde de Paris

IV. BÖLÜM

OSMANLI - İRAN MÜNASEBETLERİ

Institut kurde Paris

Institut Kulturele Paris

İTTİFAKLA İHTİLAF'IN AMANSIZ MÜCÂDELESİ

Şah İsmail'in ortaya çıkışı. Safevî Devletini kuruşu ve faâliyetleri bizim tarihimizi çok yakından alâkadar etmektedir.

Yavuz Sultan Selim devrinden itibaren İran'la Osmanlı Devletinin münâsebetleri başlamıştır. Daha doğrusu amansız mücâdelesİ...

Batıdaki fetihleriyle. «İlâ-yı Kelimetullah'ı» kendisine şîâr edinmiş şanlı Osmanlı Devleti; o dönemde, dünyanın en büyük Devleti kabul edilmekteydi. Kuruluşundan itibaren, amansız haçlı kininden kendini muhafaza etmek için büyük gayret göstermişti. Onlar saldırdıkça ilerlemiş, binlerce kilometre karelik araziye «Mülk-i İslâm'a» dahil etmişti. İstanbul'un fetihiyle Avrupa'nın karanlık fikirleriyle birlikte, içerisinde çırpıp durdukları Ortaçağı kapayarak, yepyeni bir çağı başlatmıştı.

Osmanlı Devleti ihtişâmıyla üç kıtaya hükmederken, doğuda yeni bir devlet, haris bir Şah meydana atılmıştı. Hırsıyla, kınıyla, desiseleriyle Osmanlı'nın en büyük düşmanı olan bir Devlet. İran'da kurulan *Safevî Devleti* ve kurucusu *Şah İsmail*.

Şah İsmail, ecdadının uğraştıkları fakat muvaffak olamadıkları «şeyhlikten Şahlığa» atlamağa muvaffak olmuştu. Hemen akabinde, kılıcını sıyırmış ve fikrini kılıcının ucuna takmıştı. Asırlar boyu İran'da karışıklık çıkaranların kalkan edindikleri şîliği kendine göre yorumlayarak, yepyeni görüşler ortaya atmıştı. Adına şîlik deniliyordu, fakat, aslında bu, «Şah

İsmâîlîlikten» başka birşey değildi... Etrafına topladığı adamlarıyla etrafı kasıp kavurmaya başlamıştı. Önüne çıkana, «Ya Şiîlik, Ya Kılıç» diyordu... Kuvvetle hakka galebe etmek istiyordu... Aldandığını anlayacaktı ama, anlayıncaya kadar da çok canlara sebep olacaktı...

Şah İsmail, son derece haris oluşuyla tanınıyordu. Zulüm üzerine kurulan Devletin hudutlarına, Osmanlı topraklarını da katarak genişletmek istiyordu. Şah oluşunun hemen akabinde, bunun için çalışmaya başlamıştı... Bir yandan Avrupa, bir yandan da Mısır Memlûklü devleti ile elele vererek Osmanlıya karşı savaşmak üzere faaliyet gösteriyordu...

En mühimi de, Osmanlı'yı, gövdeye saldığı kurtların yapacakları tahribatla yıkmak istiyordu. Bunun için Anadolu'ya binlerce casus göndermişti. Bunlar, Anadolu'ya yayılarak Şah İsmail lehine propaganda yapmaya başlamışlardı.

Bu propagandacılar göre; «*Müslümanların hakiki lideri Şah İsmaildi...*», «*İslâmiyetin hakiki şekliyle tatbik edildiği ülke Safevî İrandı*»... «*Osmanlı Padişahları zalimdi.*», «*Müslümanların lideri olamazlardı.*», «*İranda İslâmî bir hareket başlamıştı...*», «*İran'daki bu İslâmî hareket desteklenmeli ve Şah İsmail'in maiyyetine girilmeliydi...*»

Daha bin türlü, aldatmacalarla Anadolu'da dolaşıyorlardı. Maalesef saf fikirli, meseleleri ölçüp biçmeden karar vermeye alışmış olanlar, her söylenene inananlar; İran'da İslâmî bir hareketin başlamış olduğuna inanmışlar ve inandıklarını etrafa da anlatmaya başlamışlardı. Bu kandırılmış grup, İran'da Şah İsmail'in başlatmış olduğu hareketi desteklemeyenlere hakiki Müslüman olmadıklarını bile söylüyorlardı.

Hiçbirinin, İran'da cereyan eden hâdiselerden ve Şah İsmail'in sapık fikirlerinden haberleri yoktu. Hislerine tâbi olmuşlar, Şah İsmail'in casuslarının sözüne inanmışlardı...

Anadolu'da kıpırdanma, huzursuzluk baş göstermişti. Ekiilen nifak tohumu semeresini veriyordu. Yalnız Anadolu'da değil, diğer İslâm beldeleri de Safevîlerin saçtıkları tefrika ate-

şyle kavrulmaya başlamıştı... Yavuz gibi bir cihangir çıkmaydı, bu nifak ateşinin pek çok beldeyi ve Müslümanları yakacağı muhakkak gözüküyordu...

Nifaka karşı ittifak. Ehl-i ihtilâfa karşı ehl-i ittifak... Karşı karşıya gelirler. Mücadele uzun sürer...

Osmanlı'nın bütün didinmesi, hudutları dâhilinde âsaişin muhafazasıydı. Korumaya memur olduğu halkının huzûruydı. Müslümanların huzuruydu. Bu huzur ve âsaişi bozmak isteyenlere karşı, elbetteki mücadeleden geri durmayacaktı. Durmadı da.

Osmanlı Devletinin tarihi boyunca karşılaştığı en büyük tehlike Safevî-İran devleti olmuştur...

Uzun mücadeleler sonunda ve binlerce şühedânın kanları bahasına İran'la Devletimiz arasındaki yüzlerce kilometrelik hudut çizilmiştir. Aradaki hududu belli eden, telörgülerden önce bu şühedâ kanlarıdır. Zaten Devletimizi çevreleyen bütün hudutlar, her karışı şühedâ kanıyla sulanarak çizilmiştir...

Osmanlı-İran münasebetleri, bizim tarihimiz için, Dünya tarihi için ibretli hâdiselerle doludur. İnsanların, milletimizin o hâdiselerden alacağı pek çok dersler vardır...

FİTNENİN BÖYLESİ...

Şah İsmail, henüz şeyhlik kisvesinden tam olarak sıyrılmamışken, 1501 tarihinde, ileride yapacağı harekâtın planlarını yapmaya, bir yandan da tatbik sahasına koymaya başlamıştı...

İlk hedefi Osmanlı Devletiydi... O'nu yıktığı takdirde Dünya'nın en büyük devleti, kendisinin kuracağı devlet olacaktı... Çünkü Osmanlı, hem bütün İslâm âleminin hâmisi, koruyucusu, hem de dünyanın en büyük, en muhteşem devletiydi... Hak ve âdalet üzerine müesses bu muhteşem devlet, Şah İsmail'in gözlerini kamaştırmaktaydı. Şair'in ifâdesiyle; «Çekemez erbâb-ı kemâli nâkıs olanlar. Rencîde olur dîde-i huffâş ziyâdan». Ke-

mâlin zirvesinde olanlar, hırsın zirvesinde olanların gözüne batmaktaydı...

Çok yönlü planlar kuruyordu Şah İsmail. Osmanlı'yı kıskaç içerisine alıp, birkaç koldan savaşmaya mecbur etmek için çalışmalarına başlamıştı. Bu maksatla; Memlûk Sultanı Kansu Gavri'ye hediyelerle birlikte bir sefâret heyeti göndermiş, Osmanlıya karşı yapacağı savaşa iştirak etmelerini teklif etmişti (1).

Diğer taraftan Avrupa'da, Venedik'le de bu gaye ile irtibata geçmişti. Şah İsmail'in elçileri 1508'de, Osmanlıya karşı savaşmak teklifiyle Venedik'e gitmişlerdi. Şah, Venedik'in deniz gücünden istifade etmek istiyordu (2). O dönemde Osmanlı devleti ile sulh halinde bulunan Venedik, Osmanlı devleti ile savaşı göze alamamış; ancak, Şah İsmail harbe girerse yardım edeceklerini imâ etmişti...

Şah İsmail, tarihte ender görülen fitne tohumlarını çok yönlü saçmaktaydı. Bir yandan Memlûkler ile anlaşmaya çalışırken, diğer taraftan da yine aynı anda Avrupalılarla, Memlûkleri yıkmak için anlaşma teşebbüslerine geçiyordu... Şah İsmail Osmanlı'nın olduğu kadar Memlûklerin de amansız düşmanıydı. Memlûkler de Osmanlılar gibi Ehl-i sünnete tabiydi çünkü... Bunun için Avrupalıları Memlûkler aleyhine tahrik ediyordu. Avrupalıların denizden, kendisinin de karadan Suriye'ye yürümek düşüncesiyle planlar hazırlamaktaydı... (3).

FİTNE KAZANI ANADOLU'DA...

Etraftaki devletlerle anlaşarak Osmanlı'yı «Ateş Çemberi»ne almak için çalışan Şah İsmail, bir yandan da Anadolu'ya binlerce casus göndermişti...

Akılları ve vicdanları Şah İsmail'in avucunda olan bu adamlar, derviş kisvesine bürünerek Anadolu'nun dört bir tarafına yayılmışlar, mütemâdiyen daha önce bahsettiğimiz şekilde Osmanlı Devleti aleyhine ve Şah İsmail lehine propaganda yapmaya koyulmuşlardı.

Maâlesef ekilen bu nifak tohumları semeresiz kalmıyordu. Anadolu'da binlerce masum insan, bu söylenenlere inanıyorlar, Şah İsmail'e alâka duymaya başlıyorlardı. Yine Şah İsmail'in ajanları Anadolu'daki Beylerle de temaslar kurarak, onların Şah İsmail tarafına geçmesi için çalışmalar yapıyorlardı...

Bütün bu çalışmalar neticesinde Anadolu şii fitnesiyle içten içe kaynamaya başlamıştı. Onbinlerce insan İran'a göç etmeye başlamıştı (4).

O sıralarda hükümdar II. Bayezid'in mülayim tavrı, Şehzadelerin taht için çekişmeleri, Şah İsmail'in rahat çalışması için bulunmaz fırsatlardı...

MAYASI KANLA YOĞRULAN FİKİR

Şah İsmail, şiliğin kendine göre yorumunu yapmıştı. Şahlıkta haris olduğu gibi, bu sapık fikirlerinde de haristi. Aslında, tahtının fikirsiz ayakta duramayacağını anlamayacak kadar aptal değildi... Bütün gücüyle sapık fikirlerini yaymak için uğraşmaya başladı... Maddî imkânlarla kabul ettiremediği zaman, kaba kuvvete başvurmaktan çekinmedi... İlkönce İran'da fikirlerini süratle yaymaya başladı.

Şiliği kabul etmeyene, «Hakk-ı hayat» tanıımıyordu. Kılıçlar süratle işlemeye başlamıştı.

Sünnî Müslümanlar, hem de binlercesi, çocuk, ihtiyar, genç, kadın denilmeden katlediliyordu... Ehl-i sünnete mensup, Şah İsmail'in fikirlerini kabul etmeyen bu masum insanlar, hunharca öldürülüyor, yakılıyor, akla hayâle gelmedik işkencelere maruz kalıyorlardı... Müslümanların yaşadığı köyler, ahâlisiyle birlikte ateşe veriliyordu (5).

Şah İsmail, fikrini sadece bütün İran'a değil, bütün İslâm topraklarına, hatta dünyaya yaymak düşüncesindeydi. Bunun için yapmayacağı yoktu... Kılıç zoruyla da olsa, hırsını tatmin edecekti... Nitekim, mayası kanla yoğrulmuş bir devlet kurmuştu... Binlerce masumun cesedi üzerine kurulan bir devlet...

İran'da yüzbinlerce insan gerçek inanç ve fikrini açığa vurmaktan çekinir hale gelmişti...

İran'da kurduğu «zulüm devleti»ni iyice sağlama aldığıını anlayınca Şah İsmail, artık Anadolu'ya fiilen yönelmenin, fitne kazanını artık fokurdatmaya başlamanın vaktinin geldiğini de düşünmüştü...

ANADOLU'DA UYANAN FİTNE

Vaktin geldiğine karar veren Şah İsmail, Anadolu'daki adamlarına haber gönderir göndermez, her tarafta ayaklanmalar başgösterir.

Şah İsmail'in adamlarından Rumiyele Nur-Ali Halife, başına topladığı adamlarla karışıklık çıkarmaya başlar. Bunlar, Faik Bey kumandasındaki üç-dört bin askerden ibaret Osmanlı kuvvetlerini yenerek, Tokad'ı ele geçirirler. Şehri yakıp yıkarlar (6). Ahâlden direnenleri kılıçtan geçirirler. Şah İsmail adına hutbe okuturlar (7). Tokat'ı ele geçirdikten sonra daha da azgınlaşırlar. Etrafı kasıp kavurmaya başlarlar. Amasya valisi Şehzade Ahmed tarafından üzerlerine gönderilen Yular-Kısdı Sinan Paşa'yı da yenmelerinden sonra (8), ayaklanmak için fırsat gözetleyen diğer yerler de, bekledikleri ânın geldiğine hükmederek, yine Şah İsmail'in casuslarının tahrikiyle isyan ederler... Böylece Anadolu'da fitne ateşi alev alev yükselmeye başlamış olur...

ŞAH KULU İSYANI

Şah İsmail'in Anadolu'da çıkarttığı en büyük isyanlardan birisi de, kendinin baş halifesi «Şah Kulu» denilen adamın yaptıklarıdır.

Şah Kulu Anadolu'da ayaklanmadan önce, İran'dan binlerce şiî, kıyafet değiştirerek Anadolu'ya girmiş ve Şah Kulu'nun etrafına toplanmıştı. Bu adamlarını başına toplayan Şah Kulu, Kütahya'ya kadar sokularak şehri ele geçirmişti. Anadolu Bey-

lerbeyi Karagöz Paşa Şah Kulu ile yaptığı muharebeler esnasında şehit düşmüştü...

Şah Kulu hâdisesi gittikçe büyümekteydi. Durum, daha vahim bir hal almadan bastırılmalıydı. Meselenin halli ile Şehzâde Ahmed vazifelendirilir. Yanına Vezîr-i Âzam Ali Paşa verilir.

Osmanlı ordusu, Kayseri ile Sivas arasında Şah Kulu kuvvetlerini yakalar. Gökçay meydan muhârebesinde, 1511 Temmuzunda Osmanlılar Şah İsmail fitnessinin Anadoludaki bu temsilcilerini mağlup ederler. Fitnenin başı Şah Kulu öldürülür. Ne yazık ki bu savaşta, askerleriyle birlikte en ön safta savaşan vezir-i âzam Ali Paşa da şehid düşmüştür... (9).

Şah Kulu'nun Anadolu'da yaptıklarını 16 Nisan 1511 tarihli mektubu ile Dîvâna bildiren Şehzade Osman, Şah İsmail'in bu adamı hakkında şöyle diyordu: «... *Mescidleri ve zâviyeleri bile yakmıştır ve hâşâ buldukları Kelâmullahı ve kitabları oda vurup (ateşe atıp), tabanlayup mahvederlermiş*» (10).

ŞAH İSMAİL ANADOLU'DA

Şah İsmail Dulkadıroğulları üzerine giderken Anadolu'da Osmanlı topraklarından geçmişti. Bununla, Osmanlı tebası gözüken şîlrelere cesaret verip, onları tahrik etmeyi düşünmüştü (11).

Erzincan, Erzurum taraflarını kasıp kavuran Şah İsmail buralarda tıyniyetini ortaya koyan katliamlar ve tahribatlar yapmıştı.

1502'de Akkoyunlu Sancak Beylerinden İskender Bey'le yaptığı savaştan sonra Erzurum'a giren Şah İsmail, İskender Bey'i öldürdükten sonra ahâliyi de kılıçtan geçirmiş, mâmur bir belde olan Erzurum'u yakıp yıkarak viran etmişti... (12).

Şah İsmail'in Anadolu'da çıkarmış olduğu karışıklıklarda, elli bin masum insan hayatlarını kaybetmiş, yine Anadolu'da birçok yerler yağma ve tahrihata uğramıştır... (13).

Şah İsmail'in İslâm toprakları üzerinde, İran'da ve Osmanlı Devleti sınırları dahilinde yaptıkları için, bütün İran Şahları, hatta Şahlar döneminden sonraki İran idarecileri için de münasip düşen, «Acem Şahı» başlıklı şiirinde, bakınız Âkif'imiz ne diyor...

*«Bütün-Dünya için bir damla kan çoktur.» diyorlar, sen,
Şu masum ümmetin seller akıttın hûn-u pâkinden!
Yüzünden perde-i temkini artık kaldırıp attın:
Ne mahiyet, nasıl fıtrattasın, dünyaya anlattın.
Livâ-ül hamd-i hürriyet iken İslâm için gayet,
Nedir pââmâl-i istibdadın olmak öyle, bir râyet?
Şehamet gösterip binlerce beyt-ullahı bastırdım;
Şecaat arz edip birçok ricâl-ullahı astırdım!
Ne Allah'tan hayâ ettin, ne Peygamberden âr ettin:
Devirdin kâbe-i ulyâ-yi dini, hâk-sâr ettin!
Hamaset-pervar-ı kavmi tuttun bir bir öldürdün,
Umumen şarkı ağlattın, umumen garbı güldürdün...» (14).*

FİTNE DEVAM EDECEK Mİ?

Yüzünden «perde-i temkini» atarak, binlerce masum insan kanı dökmekten çekinmeyen, Osmanlı Devleti sınırlarındaki faaliyetleriyle, Müslümanlar arasında tefrika çıkararak Şah İsmail. Osmanlı Şehzadelerinin birbirleriyle çekişmesinden ve o devirdeki dirayetsiz idarecilerin bu durumundan istifade ederek çalıışmasını süratlendirmişti...

«Artık meydan benim» diyordu... Fakat Meydan ona kalmıyacaktı. Çünkü Şah İsmail'in bütün hareketlerini, Anadolu'da yaptırdıklarını, şişlerin faaliyetlerini dikkatle takip eden birisi vardı. Bu, genç şehzâde Yavuz Selim'di... Osmanlı'nın binlerce şehid bahasına temin ettiği birlik, berâberlik ve asâ-yişin göz göre göre yıkılmaya çalışıldığını görüyor, idarecile-

rinin bütün bu tahribat karşısında susmalarını hazmedemiyordu... Hayır, bu böyle devam edemezdi... Yavuz, fitnenin göz göre göre büyümesine tahammül edemezdi... Şah İsmail fitnesi büyümeden ezilmeliydi... Ne olursa olsun yeter ki fitne yok edilsindi...

Kararını veren Yavuz, yanına o zaman henüz on iki yaşında olan oğlu istikbalin Kanûnî'si olacak Süleyman'ı alarak maiyyetindeki orduyla Erzincan'a gider. Bir gece baskınıyla, Şah İsmail ordusunu perişan eder. Neye uğradığını şaşırان Şah İsmail, kurtuluşu kaçmakta görür ve kaçır... (1507 yazı) (15).

Dünyanın en büyük Devletini kurmak, Dünyanın en büyük Şahı olmak hırsıyla tutuşan Şah İsmail, Osmanlı Padişahının genç şehzadesi eliyle tattığı bu ilk mağlubiyeti hazmedemez... Osmanlı Padişah'ı II. Bayezid'e bir mektup göndererek, tecâvüze uğradığını bildirir ve ağır bir ifadeyle Şehzade Selim'in hareketini kınar... Bu mektup üzerine Sultan II. Bayezid oğluna gönderdiği fermanda; «*Ancak sancağımı muhafaza ya meşgul olup, ziyâdeye tecâvüz eylemiyesin!*» der... (16).

Bu ferman bardağı taşıran son damla olur... İslâma düşen tefrika ateşinin büyümesinden endişe eden Yavuz, bu pasif tutumu hazmedecek fıtratta değildir... Tehlikenin büyüklüğünü görmüştür... Fitne bir an önce ezilmediği takdirde, Osmanlı Devletinin mukadderatı tehlikeye düşecektir... Şanlı devlet «*günü birlik*», «*düşmana tâvizkâr*» politikayla idare ve muhafaza edilemezdi. Osmanlı Devleti mevcut tehlikeler karşısında, ancak ehil ellerde muhafaza edilebilir ve tehlikeler bertaraf edilebilirdi... Şehzâde Selim, idareye sırf hizmet için devleti maruz kaldığı tehlikelerden kurtarmak maksadı ile talip oluyordu. Saltanat heveslisi değildi... Zaten mütevazı oluşuyla tarihe geçmişti. Neticede; Ordunun, ve Milletın arzusuyula, Sultan Pederinin de izniyle Osmanlı tahtına oturur... Artık Yavuz Sultan Selim'dir...

İLK İCRAATLAR

Padişah olduktan sonra Yavuz, ilk olarak Anadolu'daki huzursuzluğu önlemek, huzursuzluğun kaynağı olan Şah İsmail'e ders vermek meselesini ele alır.

Tahta oturduğu sıralarda Anadolu içten içe kaynamaktaydı. Onbinlerce insan, Anadolu'dan İran'a göç etmekteydi (17).

Anadolu'da Şah İsmail'in casusları durmadan çalışıyorlar, gittikçe de taraftarlarını çoğaltıyorlardı.

İSLÂM BİRLİĞİ İÇİN ÇALIŞAN PADIŞAH

Kazandığı zaferlerle, millet için yaptığı fedâkarlıklarla, ilmiyle, dindarlığıyla tarihe geçmiştir Yavuz Sultan Selim Han... Vatânî, millî, husûsan dinî meselelerdeki hassasiyeti ve kesin tavrıyla, mukaddesat uğruna hiçbir fedâkarlıktan kaçınmayışıyla Yavuz sıfatına hak kazanmıştır...

Nefsini alâkadar eden meselelerde mütevâzi, devleti alâkadar eden meselelerde vakûr ve tâvizsizdir...

İlmî sohbetlerden son derece hoşlanan Yavuz Selim, aynı zamanda devrin ileri gelen âlimlerinden sayılmaktaydı. İslâmı bihakkın yaşamaya gayret göstermişti ömrü boyunca... Bütün çırpınması, İslâm âleminin birlik ve bütünlüğünü sağlamak içindi... İslâma yönelen en ufak tehlikeleri bile bertaraf etmek, ezmek için bütün kuvvetiyle mücâdeleye azmetmişti... Bu gâyeyle hizmete tâlib olmuştu... Anadolu'daki fitne ateşinden, millet arasındaki tefrikadan son derece muzdaripti... Şah İsmail'in sebep olduğu bu tefrikaları bertaraf etmeyi, bu sebepten dolayı ilk planda ele almıştı...

Bir elinde kılıç düşmana karşı pervasızca muharebe edecek kadar şecaat sahibi bu cihangir padişah, diğer taraftan hassas bir ruha malikti. Şâirdi...

Yavuz Sultan Selim, şair olarak, duygularını şöyle dile getirmektedir.

*«Milletimde ihtilâf ü tefrika endişesi,
Kûşe-i kabrimde hattâ bî karar eyler beni;
İttihadken savlet-i a'dayı def'a çaremiz,
İttihad etmezse millet, dağdar eyler beni.»*

Vefatından sonra da milletin ihtilâf edebileceğini hissederek, istikbaldeki ihtilâf için bile endişe duyan, ızdırıp çeken bir idareci... Gayretleri, çırpınışları bugünkü torunları tarafından yanlış değerlendirilen, yanlış tanınan bir padişah... Milletin ihtilâf ve tefrikalar içine düşmesinden kabrinde bile ızdırıp duyacağını söyleyen şanlı Yavuz, milleti tarafından tanınmadığını bilse, kimbilir «kûşe-i kabrinde» ne kadar dağdâr olacak... Hele «Kûşe-i kabrini» dahi bilmeyen evlâdlarının varlığını bilse...

Sağlığındaki ızdırıp, Yavuz'a kâfidir zannederiz. Mevzu muza dönelim...

NİFAK ATEŞİNİ SÖNDÜRMEK İÇİN...

Yavuz, İslâm âleminde, Osmanlı topraklarında tefrika çıkaran Şah İsmail'e ders vermeye karar vermişti. İlk önce Anadolu'daki nifak ateşi söndürülmeliydi. Bunun için devrin ulemâsına; şiiğîğin ehl-i sünnet mezheplerince reddedilmiş olduğunu, Şah İsmail'in ne kadar gayr-i İslâmî fikirler taşıdığını millete anlatmaları vazifesini verir... (18). Osmanlı âlimleri tüm Anadolu'yu dolaşarak millete hakikatleri anlatmaya başladılar...

Şah İsmail tarafından aldatılmış insanlara pek çoğunun aslında saf ve masum olduğunu düşünen Yavuz, boşyere kan dökülmesini istememektedir. Bu sebeble önce Şah İsmail'e bir mektup yazarak, onun ne kadar yanlış hareket ettiğini izaha çalışır. Fesat kaynatmaktan ve halka zulmetmekten vaz geçmesini ister. Zulmünde devam ettiği takdirde, kendisine unutamayacağı bir ders vermek için üzerine yürüyeceğini söyleyerek son pişmanlığın faydasızlığını hatırlatır (19).

ULEMÂNIN FETVALARI

Şah İsmail'e ihtar'ın fayda vermediğini gören Yavuz, meseleyi enine boyuna görüşmek üzere, Devletin ileri gelenlerini toplar. Onlarla istişare eder. Devleti, milleti, dini alâkadar eden meselelerde istişare, Kitâbullahın beyânıdır, Peygamber'in sünnetidir, çünkü... İttifakla, Şah İsmail'e ders verilmesine karar verilir. Devrin ulemâsı fetva verir. Verilen bu fetvâlar bütün Anadolu'ya gönderilir... Bu fetvâlarda, Sâfevîlere karşı yapılacak cihâdın dayandığı sebepler izah edilmektedir... İbni Kemal'in ve diğer din âlimlerinin fetvâları meseleyi vuzuha kavuşturmaktadır...

SAHRÂ-YI ÜSKÜDARA REVAN OLDU TUĞLAR

Ülemânın verdiği fetvâlara dayanarak Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail üzerine sefere karar vermiştir... (20).

Sefere çıkılmadan önce, arkadan vurulmamak ve bir süre için bırakacakları Anadolu'nun istikbâlinden emîn olabilmek için, gövdenin içine sızmış kurtların temizlenmesi gerekmektedir... Bu yapılır. Devlet düşmanlarına aman verilmez. Anadolu'da yayılmış ne kadar Şah İsmail'in casusu, sempatizanı varsa, hepsi tesirsiz hâle getirilir. Artık Anadolu'da âsayiş temin edilmiştir. «Huzur-ı kalble» sefere çıkılacak vasat hazırlanmıştır.

19 Mart 1514 tarihinde Edirne'den hareket eden Padişah, 29 Mart'ta İstanbul'a varmıştır... Ordu, Eyüb'e gelir ve orada konaklar.

Yavuz, Hazret-i Eyyub (R.A.)'ın, Fâtih ve babası Bayezid'in mezarlarını ziyaret eder. Kurbanlar kestirir. Fakirlere sadaka dağıttırır.

Ülemânın fetvâsından sonra heyecâna gelen ahâli, vatanlarının düşmanlarına karşı sefere çıkan padişahı görmek üzere Eyüb'e akın eder. Haliç kayıklarla dolar. Dualar, tekbirler göklere yükselir...

Herkes, «*Yürü Sultan Selim Devran Senündür*» demektedir. Bu büyük alâkadan padişah hislenir. Askerin kuvve-i mâneviyesi artar. Akâbinde ordu Üsküdar'a geçer ve orada konaklayıp Padişah'ı beklemeye başlar. Yahya Kemal, Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmail üzerine seferini safha safha işlediği şiirlerinde bu anları şöyle terennüm etmektedir;

«...

*Ey gaasıb-ı diyâr-ı Arab bekle vaktini
Evvel cezâ-yı saltanat-ı sürh-ser gelür
Kaç fâtih-i zaman gören-zemin bugün
Görsün kiminle hangi cüyûş-î zafer gelür
Tekbirlerle halka ıyân oldu tuğlar
Sahrâ-yı Üsküdâr'a revân oldu tuğlar» (21).*

Fitnenin elebaşısını yerinde ezmek için yola çıkılır... Yavuz Sultan Selim Sivas ile Kayseri arasında iken Şah İsmail'e ikinci bir mektub gönderir...

Sultan Selim Han, Şah İsmail'i hakka dâvet ettiği ilk mektubunu, Anadolu'da yakalanan Şah İsmail'in casuslarından Kılıç isimli birisiyle göndermişti. Şah İsmail, Yavuz'un bu hakka dâvetine, mektubu getiren kendi adamını öldürterek ve akabinde bir mektubla cevap vermişti (22).

Şah İsmail'e gönderdiği ikinci mektubunda Yavuz, Safevîlerin Osmanlı ordusu önünde kaçmasını kınayarak; «*Kılıç dâvasın edenlerin siper gibi belâlara göğsün germek dâim pîşesi ve serverlik sevâtında olanların miğşer gibi zahm-ı tîğ ü teberden bâki olmamak, her nefes endîşesi olmamak gerektir; hazer-i selâmete perde-nişînlük ihtiyar edenlere erlik adı hatadır ve ölümden korkan kimesnelere ata binmek ve kılıç kuşanmak nâ-sezâdır*» der (23).

Artık Osmanlı ordusu Safevî topraklarında ilerlemekteydi. Fakat hâlâ Safevî ordusundan bir ses yoktu. Şah İsmail'in, Osmanlı ordusunu yormak niyetini anlayan Yavuz O'nu tahrık

ederek savaşa mecbur bırakmak istiyordu. Gönderdiği bir başka mektupta Yavuz:

«... Pâdişahların taht-ı tasarrufunda olan memleket, men-kûhası (nikahlı karısı) mesabesündedir. Recûliyetden hissesi ve fütüvvetden behresi, belki derûnunda filcümle zühresi olan kimesneler kendünden gayri ferd ana tahammül itmek ihtimali yoktur.» diyordu. Mektubun devamında ifâdeyi daha da ağırlaştırarak;

«Eğer min-ba'din dahi ber-karâr-ı vaz'ı sâbık künc-i zâviye-i ru'b-u-hirasda münzevî olasun, ertük adı sana haramdur...» (24)

Yavuz, mektubun yanında bir de çarşafı kadın elbisesi göndermiştir...

HARAB MEMLEKETTE NİCE SEYAHAT EDERÜZ!..

Osmanlı ordusu mütemâdiyen ilerlemekteydi. Hâlâ Safevîlerden bir haber yoktu. Erzak sıkıntısı, yol yorgunluğu yenîçeriler üzerinde menfi tesir yapmaktaydı. 14 Ağustos 1514'te Ağrı vilâyetinin Eleşgird kazasının Sokullu köyünde Yeniçeriler daha fazla ilerlemek istemezler; «Düşman yok! Harâb memlekette nice bir seyahat ederüz?...» diyorlardı... Yeniçerileri ümerâdan bazıları da desteklemekteydi.

Dört aydır yolda olan Yeniçeriler, nihayet dayanamamışlar, isyan etmişlerdi... Böylece Şah İsmail'in oyununa geldiklerinden habersizlerdi... Açlık, yorgunluk ve tahrikler, daha fazlasını düşünmelerine mani oluyordu. Fakat serdârları Yavuz'du. Öyle her engelden yılacak idarecilerden değildi. İslâm arasına tefrika sokan, vatanına göz diken haine mutlaka ders verecekti... Zira, ders vermediği takdirde o hain daha da azıtacak ve devleti için, milleti için büyük tehlike teşkil etmeye devam edecekti... Fitne büyümeden ezilmeliydi...

Padişah çadırı etrafında toplanmış olan askere hitaben bir konuşma yapan Yavuz, bu konuşmasında ne kadar kararlı ol-

duğunu bir kez daha açıkça ortaya kor. Geri dönmek isteyen askerlere hitaben Yavuz;

«Biz henüz kasteddiğimiz yere varmadık, düşmanla karşılaşmadık; dönmek ihtimali yoktur. Hatta bunu düşünmek bile fâsîd hayaldir. Teessüf olunur ki Şah'ın maiyeti kendi efendileri yoluna can verdikleri halde biz, Şeriat-ı Ahmediyyeye muhalif hareket eden bunları yola getirmek için bu serhadlere kadar gelmişken bir takım gayretsizler bizim mesaimizi akim bırakmak için geri çevirmek isterler. Biz katıyyen yolumuzdan dönmiyeceğiz. Ulilemre itaat edenlerle kasteddiğimiz yere kadar gideriz. Kalbleri zayıf olanlar, ehl ü ryallerini düşünenler ve yol zahmetini bahane edenler, kendileri bilirler. Dönerlerse Dîn-i mübîn yolundan dönerler. Eğer bahane düşman gelmediği ise, düşman daha ileridedir. Er iseniz benimle beraber gelin ve illâ ben tek başıma giderim.» (25) der. Ve akâbinde atını ileri sürer... Hitâbe ve Padişahlarının bu mert hareketi karşısında utanan yeniçeriler, serdarlarını takib ederler. Hedef Tebriz'dir. Şair'in ifâdesiyle;

*Tebrîz'e doğru çıktı sefer şâhrâhına
Ervâh peyrev oldu cihan pâdişâhına
At üzre geçtiğin göricek leşker-i guzât
Râmoldu şîrler gibi Yâvuz nigâhına
Yekser gazâ kılınca kuşanmış bir ümmetin
Câlis budur erîke-i âlem-phenâhına*

Hak ismini yüceltmek için baştan başa gaza kılıncını kuşanmış bir ümmet, Ehl-i Hak arasına nifak soka bir gürûha dersini vermek üzere pür-azim yola devam etmekteydi.

Kaçmanın kurtuluş olmadığını anlayan Şah İsmail çaresiz savaşı kabul eder. Osmanlı ordusu aylardır yoldaydı. Yorgundu. Arazinin de yabancıydı. Buna mukabil Şah İsmail'in ordusu hazırlıklı idi... Kalabalıktı. Baştanbaşa zırhlara bürünmüştü...

İki ordu, Azerbaycan vilâyetinin kuzey batısında, Doğu Bayezid kasabasının güney doğusu ile Vangölü'nün kuzey doğusunda bulunan Çaldıran ovasında karşılaşır. Amansız bir muharebe başlar. Savaş ânını şöyle tasvir eder şair ;

*Her tûğ-ı pür-fürûğ verirken hücumâ şan
Her tîğ-i bî-dirîğ parıldardı hun-feşan
Meydân-ı haşr ü neşri karıştırdın ey kader
Andırdı rûz-ı mahşeri hengâm-ı imtihan
İlk sıralar Şah ordusu şiddetle saldırır.
«Saldırdı fart-ı gayz ile işrît-i râfızî
Tâli' göründü bizlere sol kolda pek yaman
Garkoldu hûna Rûmeli Beğlerbeğ'iyle ceysz
Üç Malkoç-oğlu eyledi bir bir fedâ-yı can»*

Osmanlı ordusunda duraklama baş gösterir. Safevî askerleri «Şah Şah» diye bağırarak hücum ederlerken, Osmanlı askerleri «Allah Allah» diye nâra atıp hücum etmekteydiler. Hakkın uğruna cihad edenler, son anlarında da Hak ismiyle birlikte olmak istiyorlardı. Osmanlı ordusunun bir anlık durgunluğu karşısında şair hüzünlenir :

*«Uğrunda gazâya atılmış mücâhidin
Lâyık mıdır felâkete ey Rabb-i Müsteân»*

Yolunda cihad edenlere Hakkın yardımı her zaman ulaşmıştır. Nitekim, yılmayan Hak mücâhidleri, Şah'ın askerlerine karşı gittikçe hâkimiyeti ele geçirmeye başlarlar... Birbiri arkasından toprağa düşen şehidler... Ve nihâyet kazanılan zafer... Ardına bile bakmadan, hazinelerini ve haremîni harp meydanında bırakarak kaçan Şah İsmail...

Zafer, yine Hakk'ın ve Hakk'a inananlarındır. Osmanlı ordusunun gâlib geliş ânını yine şâir'in kaleminden takip edelim :

*«Her yanda hûn içinde bu hengâmeden beri
Hiç esmiyen nesim-i fütûh esdi nâgehan*

*Sağ kolda bozdu bozguna uğrattı düşmeni
Şîrâne bir taarruzu sevk eyliyen Sinan
Şâh-ı adûya karşı kopan sarsar-ı zafer
İndirdi yıldırım gibi bir darbe-i giran
Pâmâl-i rahşî kıldı Acem tac ü tahtını
Tâ arşa astı tîğini Sultan Selim Han»*

Binlerce şehid verilmişti. Bir o kadar da yaralı. Fakat zafer Hakka gönül verenlerindi. Hak ordusunun sancağı yine yükselerde dalgalanmaktaydı. Çaldıran'da Şah ordusunu perişan eden Osmanlılar, Safevî-İran devletinin pâyitahtı olan Tebriz'e doğru yola çıkarlar.

Şâir'in veciz ifâdesi bu ânı da tesbit etmiş :

*«Tebriz'e uçtu feth-i celîlin hümâları
Bir böyle hâli görmedi İran semâları
Tevhîd için bu halkı döğüşmüş yiğitlerin
Yüz şehre rekzedildi muzaffer livâları
Bir kutba bağlı cümle gönüller bir olmalı
Mâdam kâinâta birdir Huddâları
Her kışverinde kırmağa zencîr-i şîa'yı
Azmetti askerinin ulu kışver-küşâları*

*Rehber İmâm-ı Âzam'ı bilmiş aşâirin
İdris asâletinde gerek reh-nümâları
Tevhîde koşmuş ehl-i cihâdın birer birer
Zer-hatla Arş'a yazılsın gazdâları»*

Şâir'in temennisi gerçekleşir ve okuyabilenler için, Yavuz Sultan Selim Han'ın Çaldıran muharebesi arşa ve tarihimize altın harflerle yazılır...

1514'de kazanılan bu zaferle Şah İsmail'in başlattığı Anadolu'yu parçalayıp yutma, Müslümanlar arasına tefrika sokma emelleri böylece kursaklarda bırakılmış olur...

Önce nasihat edilmiştir, kâr etmeyince, her zaman olduğu gibi en son çareye başvurulmuş, şamar indirilmiştir.

Nûsh ile uslanmayı etmeli tekdir

Tekdir ile uslanmayanın hakkı kötüdür» vecizesi bu gibi hareketleri ifade etmektedir...

Safevî İran, Osmanlıdan yediği bu şamar üzerine bir süre için sesini çıkaramaz hale gelir. Tâ ki Yavuz Sultan Selim'in vefâtına kadar...

Yavuz Sultan Selim, Tebriz'de bir hafta kalır. Bu ikamet esnasında camilerde okunan hutbelerde Hülefâ-yı Râşidîn ile Ashâb-ı Kirâm'ın isimleri okunur (26).

Gaye, İran topraklarını ele geçirmek değildir. Sadece Osmanlı topraklarına tecâvüze sed çekmektir... Böyle olunca da İran'da fazla kalınmaz. Tekrar Dersââdete doğru yola çıkılır.

SURE-İ YÂSİN TİLÂVET EYLE !

İdaresi boyunca Osmanlı Devletinin ihtişamını, İslâmın gür sedâsını cihana duyuran şanlı padişah son demindedir... «*Bu dünya bir padişaha çok, iki padişaha azdur*» diyerek, Cihanda en büyük Devletin sultanlığını yapmış Yavuz'un ruhî portresine, bir nebze olsun vâkıf olabilmek için bu son deminde tarihin yardımıyla birlikte olalım...

Yavuz'un hastalığı ağırlaşmıştır. Yanında bulunan Hasan Can'a sorar ;

— *Hasan Cân, ne haldür ?..*

Hasan Can hakikatı hatırlatır ;

— *Sultânüm, Cenâb-ı Hakka teveccüh idüp Allahla olacak zamandır !*

Yavuz'un cevabı :

— *Bizi bunca zamandan berü kimün ile bilür idün ?.. Cenâb-ı Hak'a teveccühümüzde kusur mu fehmi ittün ?..*

Sultan'ın nedimi cevab verir ;

— *Hâşâ ki bir zaman zikr-i Rahmân'dan gusûl müşâhede*

*etmiş olam. Lâkin bu zaman, gayri ezmâna benzemedüğü ci-
hetden ihtiyâten cesâret eyledüm !*

Artık ecelinin geldiğini bu şekilde nâzikâne bir şekilde ih-
tar eden Hasan Can'a hitâben Yavuz;

— *Sure-i Yâsin tilâvet eyle!*

der. Kendisi de Hasan Can'la birlikte okumaya başlar. İkinci okuyuşta; «*Selâmün kavlen min Rabbirrahîm*» âyeti okundu-
ğu esnâda, ruhunu Rahman'a teslim eder (27).

Vatanın bekâsı, milletin huzuru, dinin muhafazası uğruna
çırpınan ömrün bu dünyadaki kısmı sona erer...

Yavuz Sultan Selim, 1520'de vefat eder etmez, hayatta
iken O'nun kuvvetli yumruğundan ürkersek ses çıkaramayan
tefrikacılar tekrar meydanı doldurmaya başlarlar...

Hele Safeviler, yine Anadolu'da çalışmalarına başlarlar.
Fakat yine aldanacaklardır. Yavuz, oğlu Süleyman'ı geride bı-
rakmıştır... Osmanlı'nın bu kudretli padişahı da, birlik ve be-
râberliği bozmak isteyenlere unutamayacakları dersler vermek-
ten geri durmayacaktır...

FİTNE KAZANI İRAN

Şah İsmail 1524'te ölünce tahta oğlu Şah Tahmasp geçer.
O da babası gibi harîstir. Osmanlı Devletinin düşmanıdır. Des-
sâstır...

Osmanlı Sancağı'nın gölgesinde huzur içerisinde yaşayan
Müslümanlar arasında nifak çıkartmak için var gücüyle ça-
lışmaya başlar...

Osmanlı Devletine karşı savaşmak üzere bir taraftan, Avus-
turya imparatoru Ferdinand ile Almanya kralı Şarlken'e elçi-
ler göndererek (28) anlaşma yollarını ararken, diğer taraftan
babası Şah İsmail gibi, Osmanlı topraklarına casus sokarak,
Osmanlıyı içten içe yıpratma yoluna gider.

Bu dönemde İran'dan gelen şiî casusların kışkırtmalarıyla
ortaya çıkan ayaklanmalar, Kanûnî'yi bir hayli meşgul etmiş-
tir...

Kanûnî Sultan Süleyman, Batı'dan Devletin bekâsını tehdit eden Avrupa devletleriyle muharebe halindeydi. «Osmanlı Şamarı» üst üste haçlı Avrupa'nın suratında patlıyordu. 1526 Mohaç zaferi Avrupalılara unutamayacakları bir ders vermişti...

Gaye, «*İlâ-yı Kelimetullah*»tı. Bu uğurda cihad edilmekte, bu uğurda şehâdet mertebesine erişmek için ölüme meydan okurcasına düşmana karşı mücadele verilmekteydi. Hayırlı işlerin muzır manileri her zaman çok olmuştur. İşte Osmanlının bu ulvî arzularına sed çeken en büyük manilerinden birisi de, Doğuda meydana çıkan Safevî gâilesiydi. Eğer, Safevîlerin haris emelleri olmasaydı, Osmanlı Devleti, Batı'daki hakimiyetini sağlam temellere oturtabilecekti. Batı, Osmanlının önünde tamamen diz çöktüğü bir sırada imdadlarına İranlılar yetişmiştir. Karl V. Ferdinand'ın İstanbul'daki elçisi Augier de Busbecg, bu hakikatı şöyle ifade etmektedir : «*Bizi mahvolmaktan koruyan İranlılardır...*» (29).

Doğudaki gaileyi bertaraf etmeden, diğer ülkelerle muharebe etmenin tehlikeli olacağını anlayan Kanûnî, İran üzerine sefere çıkmak mecbûriyyetinde kalmıştır... Kanûnî'nin bu seferinden önce, Anadolu'daki karışıklığa ve Şîilerin Anadolu'daki çalışmalarına bakalım...

YERLİ HAINLER

Osmanlı tarihine baktığımızda, hemen bütün devrelerde, idarecileri en fazla meşgul etmiş meselelerden birisi de, yerli hainlerin sinsice ve dессasâne çalışmaları olmuştur.

Devletin imkânlarıyla beslenip, nimetlerinden istifade ederek, üzerinde yaşadığı topraklarda karışıklık çıkartmak, düşmanların ekmeğine yağ sürmek isteyenler, her devirde milletin baş belâsı olmuşlardır...

Bütün tarihi boyunca, Osmanlı Devleti içerisindeki hainlerin hâmisî ve kışkırtıcısı; menfaatlerini Osmanlı Devletinin yıkılışında gören Devletler ve şahıslar eksik olmamıştır.

Osmanlı döneminde bu gibi hainleri gövdenin içerisine salanların en başında hiç şüphesiz İran'da kurulan Safevî Devleti gelir.

Safevî Devletinin, Osmanlı topraklarında elde ettiği bu hain adamlar vasıtasıyla, Osmanlı'ya yaptığı tahribat, çok büyük olmuştur.

Hainler, alelâde kişiler değillerdi... Kendilerine göre kültürleri vardı... Kandırmakta ustalaşmışlardı... Sözleriyle, sazlarıyla, İran'dan gelen maddî güçleriyle halka sapık fikirlerini telkin edip, nazarları İran'a çevirmek için var güçleriyle çalışmaktaydılar...

Yavuz döneminde iyi bir darbe yemişler, fakat akâbinde Kanûnî devrinde meydanı boş bularak yeniden ortaya çıkmışlardı.

İran Şahlarına satılmış bu adamlar, Anadolu'yu dolaşarak taraftar toplamaya çalışıyorlar, yeri geldikçe de Osmanlı kuvvetleriyle çarpışıyorlardı. İçlerinde alenen âsîlik bayrağını çekerek, Osmanlı'ya meydan okuyanlar da vardı. Bu hainlerden günümüzde de ismi sık sık duyulan birisini misal verelim. İsmi çok duymuşsunuzdur : Pir Sultan Abdal !..

Aradan asırlar geçmesine rağmen Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde, bazı çevrelerce ; «*Ozanların ozanı*», «*Meşhur Halk Şarı*», «*Büyük Ozan*» diye takdim edilip propagandası yapılan, Türkiye Radyo ve Televizyonunda sık sık parçaları çalınan Pir Sultan Abdal kimdir ?..

ÂSİ PİR SULTAN ABDAL

Pir Sultan Abdal, Anadolu'da. İran Şahı hesabına faaliyet gösteren âsîlerin elebaşlarından birisidir.

Osmanlı toprakları üzerinde yaşamış, Osmanlı Devletinin hazırladığı imkanlardan istifade etmiştir. Fakat gözü başka tarafta, yani İran'dadır. Kendisine reis olarak İran Şahlarını kabul etmiştir. Batıl fikirlerini manzum olarak söylemek kabili-

yetine maliktir. Osmanlı idarecilerine alenen cephe almış, onlar hakkında çirkin sözler sarfetmekten çekinmemiştir... Kendi anlayışlarında bir şilik düşüncesinde olmayan Müslümanlara da, büyük kin beslemektedir. Başına topladığı adamlarıyla köyleri dolaşmakta, halkı devlete isyana teşvik etmektedir (30).

Pir Sultan Abdal'a gittiği yolun yanlış olduğu ihtar edilir. Kendisine nasihat çekilir. Fakat o dinlemez. Devlete karşı çektiği isyan bayrağının gölgesinde, sazını çalarak fesada devam edeceğini sanmaktadır. «Umudu» İran'dadır. Şah gelip, Osmanlı'yı yenecek ve Osmanlı topraklarını zaptedecektir...

Kanûnî döneminde, Osmanlı idarecilerince yakalanmak üzere takip ettirilir. Tâkibat uzun sürer. Nihayet Sivas Beylerbeyi Hızır Paşa tarafından yakalattırılır ve akabinde «devlete isyan» suçundan astırılır (31).

TRT'DE «BÖLÜCÜ OZAN» PİR SULTAN ABDAL

Kimliği hakkında bu kısa malumattan sonra, Pir Sultan Abdal'ın fikirlerine ve yurdumuzdaki akislerine kısaca bakalım derseniz.

Pir Sultan Abdal'ın bölücülük kokan şiirleri bestelenerek, milyonlara hitap eden Radyo ve Televizyonda okunmaktadır günümüzde. Hem de sık sık.

Devletin, resmî yayın organlarından bir vakitler, vatani parçalamak İran Şahlarına peşkeş çekmek için uğraşan bir kimşenin reklamının yapılması ne demektir?..

San'at duygusundan! veya cehâletten mi ileri gelmektedir Pir Sultan Abdal'ı takdim etmek?.. Değil bence... Pir Sultan Abdal'a sahip çıkan çevre, bilerek hareket etmektedir. O kadar kurnazca davranmaktadırlar ki, Pir Sultan Abdal'ın Devlet'in resmî yayın organlarında söylenen parçaları, kasd-ı mahsusla bazı yerleri değiştirilmektedir. Halkın nefretini çekmeden faâliyetlere devam etmek, Pir Sultan'ın arkasına sığınarak «İcrâ-yı faâliyete devam etmek» için... Mevzua müşahhas mi-

sallerle açıklık getirecek olursak; Pir Sultan Abdal'dan devamlı dinlediğimiz kamufle edilmiş bölücü mısralar;

*Derdim çoktur hangisine yanayım
Yine tazelendi Yürek yarası
Ben bu derde kande çare bulayım*

...
Dördüncü mısraı devamla:
Meğer yar elinden ola çaresi

olarak duymaktayız. Halbuki mısra'ın aslı; «*Meğer Şah elinden ola çaresi*» (32) şeklindedir.

Yine zaman zaman dinlediğimiz, bir kıt'ası;
*Koluma takdılar perde
Uğrattılar beni derde
Kim konar kim göçer yurda*

şeklindeki manzûmenin dördüncü mısraını; «*Ben anın çin inilerim*» olarak dinlemekteyiz. Halbuki aslı: «*Ben Şah'ım deyü ağlarım*» (33) şeklindedir.

Pir Sultan Abdal'ın meşhur parçalarından radyo ve televizyonda dinlediğimiz şekliyle;

*Kul olayım kalem tutan eline
Katip ahvâlim yaz yâre böyle
Şekerler ezeyim şirin diline
Katip ahvalimi yaz yâre böyle
Sivas ellerinde sazım çalınır
Çamlı beller bölük bölük bölünür
Ben dosttan ayrıldım bağrım delinir
Kâtip ahvâlimi yaz yâre böyle*

Parçasının «*kâtip ahvâlimi yaz yare böyle*» mısraı değiştirilmiştir. Aslı: «*Katip ahvalimi Şah'a böyle yaz*» (34) şeklindedir...

Radyo ve televizyonda söylenen şiirlerine misal olarak

«Ağlama gözlerim Mevlâm Kerimdir», «Hey dost», «Bir dost bulamadım gün akşam oldu», «Şu karşı yaylada göç katar katar» mısralarıyla tanınanları sıralayabiliriz...

PİR SULTAN ABDAL'IN FİKRİ YAPISI

Pir Sultan Abdal'ın fikrî yapısı ana hatlarıyla; İran şahlarına muhabbet, Osmanlı'dan nefret ve şîlik propagandasından ibarettir.

Pek çok şiirlerinde Şahlara bağlılığını dile getirmektedir. Osmanlı topraklarında yaptıklarının ne kadar büyük suç olduğunu, eninde sonunda Osmanlı elinden cezasını göreceğini bilir;

*Hızır Paşa bizi berdar etmeden
Açılın kapılar Şah'a gidelim
Siyaset günleri geliþ çatmadan
Açılın kapılar Şah'a gidelim (35).*

Şah'a gitmek isteyen Pir Sultan Abdal, Şah'a canını verecek kadar bağlıdır.

*Ben serimi verdim ol Şah'a kurban
Neylerim kurbanı, kesdim de geldim (36).*

Üzerinde yaşadığı Anadolu'nun Şah tarafından işgal edilmesini arzulamakta, Şah'ın ordusuyla birlikte Anadolu'ya gelerek ehl-i İslâm'ı kılıçtan geçirmesini temenni etmektedir.

*Hak'tan inayet olursa
Şah Urum'a gele bir gün
Gazâda bu zülfikarı
Kâfirlere çala bir gün
Hep devşire gele iller
Şah'a köle ola kullar
Urum'da ağlayan sefiller
Şâd ola da güle bir gün (37)*

Şah'ın kölesi olduğunu söyleyen, Osmanlılara karşı büyük kin besleyen Pir Sultan Abdal, Şah'ın İstanbul'u almasını da hayal etmektedir.

Pir Sultan'ın eydür, ey Dede Dehmen (38)

Kendini çevir de andan gel heman

İstanbul şehrinde ol sahib-zaman

Tâc-u devletile salımmalıdır (39).

Pir Sultan'ın Şah'ı Anadolu'ya gelmeden, Osmanlı'nın şanlı padişahı Kanûnî, Şah'ın üzerine gitmiş ve Bağdad'ı fethetmiştir. Pir Sultan Abdal hemen ağdını yakar :

Güzel Şah'ım çok yerlerden görünür

Aslı nedir, neye verdin Bağdad'ı

Akul edemedim senin sırrına

Aslı nedir, neye verdin Bağdad'ı (40).

İşte hülâsa halinde takdime çalıştığımız Pir Sultan Abdal... Osmanlı devletine düşman olanlar, daha doğrusu millî kültüre yabancı ve düşman olanlar, bu gibi kimseleri, kılıklarını değiştirerek ileri sürmektedirler. Onlara göre, Pir Sultan Abdal «Büyük Ozan»dır. Cumhuriyet döneminde de böyle vatan hainlerinden birisinin «Büyük Ozan» diye tanıtıldığına şahit olmadık mı?.. İşte yine tarih tekerrür ediyor. İbret alınmadığı müddetçe de tekerrür edeceğe benzer...

ANADOLU'DA KAYNAYAN FİTNE KAZANI

Kanûnî de, babası Yavuz döneminde görülen şiî ayaklanmalarını bastırmak için uzun müddet uğraşır.

Osmanlı ordusu Mohaç'ta iken, meydanın boş olduğunu gören şiîler ayaklanırlar. 1527'de Bozok'ta Baba Zünnun'un yönettiği isyan bunlardan birisidir (41).

İsyanlar bastırılır. İran üzerine sefere ondan sonra çıkılır. Kanûnî'nin İran üzerine yapmış olduğu seferlere geçme-

den önce, Anadolu'da İranlıların propagandaları neticesinde İran'a yapılan göçler ve bu propagandalara inanılmasının sebepleri üzerinde kısaca duralım.

İRAN'A GÖÇ

Şah İsmail'in ortaya çıkışı ve Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerinden sonra Anadolu'dan İran'a göçler görülür... Ekseriya, Beylerin aşiretlerin maiyyetleriyle gidişi tarzında olmaktadır bu göçler...

Sebebi; Osmanlı Devleti'nin merkezîyetçi olması, kanunlara bağlı olması, kanun önünde «*Şahla gedâ birdir*» prensibine sâdik olmaları ve bu prensibi hassasiyetle tatbik etmeleridir.

Osmanlı'nın devlet sistemi O devre göre pek yeniydi. Yeniçağı başlatmıştı Osmanlı... Ortaçağ'ın karanlıklarında boğulanlar bu sistemin yabancısıydı.

Osmanlı, padişahından halkına, herkesin tâbi olduğu kanunu, İslâmî esasları ve örf-i nâsı hareketlerde ölçü olarak kabul etmişti.

Padişahların astığı astık, kestiği kestik şahıslar olarak gösterilmesi kasit eseridir. Osmanlı'nın ihtişamın zirvesinde bulunduğu devrelerde, idarecilerin kanuna son derece bağlı olduklarını ve istişareye ehemmiyet verdiklerini görmekteyiz.

Padişahlar, meseleleri Dîvân-ı Hümâyûn denen, Kubbealtında ümerâ ile görüştükten sonra, gerektiğinde Şeyhülislâmların rey'ini de alarak kararlarını verirlerdi. İslâma mugayir hareketlerden kaçınırlardı. Kanûnî'nin, Şeyhülislâmlardan almış olduğu fetvalarla gömülmek istemesini hatırlayalım...

Padişah, kanun önünde farklı ve imtiyazlı bir selâhiyete sahip değildi.

Kanunun tatbikçileri âdil hâkimler, padişah eğer suçlu ise, ona korkmadan ceza verebilmekte ve cezalarını yüzlerine karşı bildirmektedirler.

Fatih'in gayr-i müslim ustabaşıyla olan hadisesini, Molla Fenarî'nin, cemaatla namazı aksattığı için Yıldırım Bayezid'in şahidliğini reddetmesini, Zembilli Ali Efendi'nin, II. Bayezid, Yavuz ve Kanûnî gibi padişahlara karşı yaptıkları ikaz ve ihtarlarını hatırlayalım.

Bütün bunlar; «Bey» sıfatının verdiği ihtişamın gerisine kurularak dilediğini yapmak isteyenlere imkan vermiyordu... Bey'in otoritesi kanun önünde yok oluyordu. Daha doğrusu Bey'in istibdâdı...

Safevîler, beyleri enâniyet, imkan cihetlerinden tahrik ediyorlardı. Daha geniş selâhiyet ve maddî imkan teklif ediyorlardı. Ustaca yapılan propagandalar da neticesini gösteriyor, binlerce insan İran'a göç ediyordu.

Gerçekten Safevîler, Anadolu'dan gelenlere üstün şartlar hazırlıyorlardı. Bu şartları kazanmak için de Şah'a inanmak kafiydî (42). Artık «Bey»ler, teb'aları üzerinde diledikleri gibi hükmedecekler, buna karşılık Şah İsmail ve ondan sonra gelenler de onları diledikleri gibi, kendi fikirlerine âlet edebileceklerdir.

İRAN'A SEFER

Osmanlı devletini en fazla tedirgin eden, İran'lıların Anadolu'daki faâliyetleriydi. Kanûnî bu hareketlere kesinlikle mani olunması için, meselenin üzerinde hassasiyetle durur... Bu arada cereyan eden bir hadise de İran ile Osmanlı Devleti arasındaki yeni çarpışmalar için vesile teşkil eder.

Bağdad valisi Zülfikar Han, Osmanlı devletine sığınır. 1529 tarihinde Eyâleti Osmanlı tapraklarına kattığını ilân eder, hutbeyi Kanûnî adına okutur ve şehrin anahtarını İstanbul'a yollar. Bunun üzerine Şah Tahmasp bir ordu ile Bağdad önlerine gelir, şehri zapteder ve Osmanlı Devletine tâbi olduğunu bildiren Zülfikar Han'ın başını kestirir...

İran Şah'ı Osmanlıya tâbi olmuş bir valinin başını kestirmiştir. Bu affedilecek hata değildir. Zaten Anadolu'da, casuslar vasıtasıyla çıkardıkları karışıklıklar haddi aşmıştır.

KANÛNÎ'NİN MEKTUBU

Her zaman olduğu gibi, yine önce ihtar yoluna gidilir. Kanûnî, İran Şahı Tahmasp'a bir mektub gönderir. Mektubunda Kanûnî, Şah'ın fikrinin batıl olduğunu, ehl-i İslâm arasında tefrikaya sebep olduğunu bildirir ve bu yanlış fikrinden dönmelerini, aksi takdirde dersini vereceğini ihtar eder. Kanûnî'nin mektubu, günümüz türkçesiyle;

«Yapılması gerekenleri size bildiren bu mektub vasıl olunca malûm ola ki, sana tâbi olan ve itaat eden fesat ve fenalık ehli olanlar ile, din kaidelerini değiştirerek, şeriatın icaplarına hakaret ederek, şeyheyn-i muhteremeyn için kötü sözler söylemişiniz ve böylece yanlış yollara gittiğiniz için, İslâm ülemâsı—ki Allah kuvvetlerini kıyamet saatine kadar devam ettirsin—fetvalar vererek, Hazret-i Muhammed Mustafa'nın (S.A.V.) pâk ruhundan, dört halifenin ruhaniyetinden yardım ve imdat istenilerek üstünüze gelinmiştir.

Batıl olan mezhebinizde ısrar ettiğiniz takdirde, dünya ve ahiret için faydasız olan vücudunuzun yok edilmesine hüsnüniyetle ve Allah'ın inâyetiyle hazırlanılmıştır.

Şüphesiz bunun için de keskin kılıca müracaat edilmesinden önce, hak yoluna dönmeniz teklifi, İslâmlığın ve sünnet-i seniyyenin icabı olduğu için, bu ferman sana gönderildi. Bozuk ve kötü hallerin nasıl vaki olmuş ise, sana bildirildi.

Böylece mertlik dâvasını edenlere; nâmertlikle kadınlar gibi meydandan kaçarak gizlenmek düşmez. Kan içen erkek arslanlar, şanlı ve kudretli intikam alıcı kahramanlar yerlerine çekildikten sonra, bir bölük yolunu kaybetmiş korkak ve ahlâksızlara ön ayak olup da; Allah'ın emâneti olan bir takım âcizlerin, zavallı fakirlerin mallarını yağma etmek, evini barkını

yakmak, âile ve soylarını soylarını ortadan kaldırmak; İslâm dininde bulunanlara ve mahşer gününde hesap vereceğine inananlara yakışmaz.

Eğer kalbinde iman ışığından bir zerre, vicdanın bahçesinde dinî inançlardan bir küçük taze yaprak olsun varsa, ehl-i İslâma tabi ol ve şimdiye kadar küfür ve hakaret yolundaki hareketlerine tövbe ederek hak yoluna dön.

Aksi takdirde firar etmek gibi bir yüzüzlüğe kapılarak hesaba gelmez dinsizliklerinde yanındaki akılsız ve kafasız olanlara baş olarak askerlerimize karşı gelesin. Mukadderât-ı İlâhîyede henüz saklı ve tecelli etmemiş olan hâdiselerin zuhuru nu bekleyin.

Eğer korkarak kaçışımıza sebep top ve tüfek ise, bu gibi cenk âletleri sizin gibiler için hazır olmayıp, sizlerin def'ine cenk arslanlarının elindeki bulunan keskin ve parlak kılıçlar bile kâfidir.

Hususiyle Kur'an-ı Kerim'de, «Ve enzelnel hadîde fihî be'sün şedîdün» iktizasına göre, kılıç ve mızrak sizin gibileri yok etmeye kâfidir vesselâm. İslâm askerlerine itaat etmeniz için yapılan nasihat tamam» (43).

Aynı zamanda şair olan Kanûnî, İran seferiyle alâkalı «Muhibbi» mahlasıyla yazdığı bir şiirinde, veciz ifâdelerle hislerini şöyle ifade eder :

Allah Allah diyelim, sancak-ı Şahu çekelim,
Yürüyüp her yandan Şark'a sipahi çekelim.
İki yerden kuşanalım yine gayret kuşağın,
Bulaşıp toz ile toprağa bu rahı çekelim.
Payımal eyliyelim kişverini sürhserin,
Gözüne sürme deyu dâd-ı siyahı çekelim.
Bize farz olmuş iken olmamız İslâma zahîr,
Nice bir oturalım bunca günahı çekelim!
Umarım rehber ola bize Ebubekr ü Ömer
Ey Muhibbi, yürüyüp Şark'a sipahi çekelim!

İslâma âyine olmak isteyenler, İslâma perde olanların üzerine yürürler. İran'a savaş açılmasından sonra ilkönce İbrahim Paşa gönderilir. İbrahim Paşa hiçbir mukavemet görmeden 1534'de, taht şehri Tebriz'e girer.

Kanûnî Sultan Süleyman İran üzerine çıktığı sefer esnasında önce Erzincan, daha sonra Erzurum'da konaklar. Şah İsmail tarafından harab edilen Erzurum'da 32 yıldan beri kimse yaşamamaktadır. Şehrin durumundan müteessir olan Kanûnî, derhal âbidelerin tamiri ve Erzurum'un yeniden iskanı için emir verir. Daha sonra İran'da Şahların baskısı altında olmalarına rağmen Ehl-i sünnet yolundan ayrılmayan halkı getirerek buralara yerleştirmiştir (44).

Daha önce giden İbrahim Paşa'dan sonra Kanûnî de, Tebriz'e varır. 1534'de Bağdad fethedilir.

KANÛNÎNİN İRAN ÜZERİNE DİĞER SEFERLERİ

Osmanlı ordusu çekilir çekilmez, Şah Tahmasp Tebriz'e saldırarak şehri tekrar ele geçirir. Taht şehri Tebriz'in Osmanlı sınırına yakın olduğunu düşünür ve Safevî devletinin başşehrini 1548'de Kazvin'e nakleder.

Şah Tahmasp bununla da kalmaz, Kafkaslardaki sünnî müslümanlara saldırmaya ve onlara zorla şiiği kabul ettirmek için baskı yapmaya başlar. Bunun üzerine Kanûnî İkinci İran seferine çıkar.

Padişah'ın bu ikinci seferinde de Osmanlı devleti; Tebriz ve havâlisini tekrar ele geçirirler. Yine bu sefer esnasında Van ve Erivan kaleleri fethedilir (45).

Osmanlı ordusu tekrar geri döner. Zaten gaye, İran'da kalmak değildir. Şerri defetmek üzere şerrin üzerine gidilmiştir. Fitneyi yerinde ezmek üzere yola çıkılmıştır. Devamlı kaçan İran Şahının peşine düşmekten mühim işler beklemektedir Kanûnî'yi... İran'la uğraşılırken fırsattan istifade etmek isteyen

Avrupa Osmanlı topraklarına tecâvüze başlamıştır. Kanûnî, bu sebepten, doğudan Batıya yönelir.

Osmanlı ordusunun İran topraklarından ayrılışının hemen ardından ortaya çıkan Şah Tahmasp, Osmanlı ordusunun Batı'da yapmakta olduğu savaşları fırsat bilerek tekrar Erzurum dolaylarına saldırmış, etrafı yakıp yıkmıştır.

Kanûnî 28 Ağustos 1553'te «*Nahcivan Seferi*» denen üçüncü İran seferine çıkar. Nahcivan ve civarı fethedilir. Şah yine Osmanlı ordusunun karşısına çıkmağa cesaret edemez. Bunun üzerine Kanûnî tekrar geriye döner.

Osmanlı ordusu Amasya'ya ulaşmışken, Şah Tahmasp sulh isteğiyle bir elçi gönderir.

29 Mayıs 1555'te İranlılarla yapılan bu Amasya sulh anlaşması, Osmanlı tarihinde büyük değer taşımaktaydı.

Bu anlaşmayla İran, Osmanlı Devletinin üstünlüğünü kabul ediyor, Irak ve Doğu Anadolu'daki mühim yerlerin Osmanlılar tarafından fethini tasdik ediyordu. Bu anlaşmaya göre; Erivan, Tebriz, Doğu Anadolu Osmanlı Devleti'ne ait oluyordu.

Kanûnî döneminde yapılan İran seferleri, Anadolu'daki birlik, asâyiş, huzur ve İslâm âleminde ortaya çıkan fitneyi ezmek için ne kadar hassas davranıldığını gösteren müşahhas misallerdir. Yoksa aylar süren seferler ve binlerce şehid, İran topraklarını zaptetmek için değildir...

İranlılarla Osmanlı Devleti arasındaki sulh dönemi Şah Tahmasp'ın ölümüne kadar devam eder. Bundan sonra İranlılar tekrar Osmanlı topraklarına saldırmaya başlarlar.

DEVAM EDEN MÜCADELE

Osmanlı tahtında Sultan III. Murad (22 Aralık 1574'te padişah olmuştur.) oturmaktadır... Osmanlı Devleti ile Amasya Sulh anlaşmasını yapan Şah Tahmasp I, padişaha bağlılığını bildirir. Şah Tahmasp ölünce (1576) yerine geçenler anlaşmayı fiilen fesheder ve Osmanlı Devletine saldırmaya başlar-

lar. Yine Batı devletleriyle, Osmanlı devletine karşı anlaşma yollarına giderler.

Tahmasp'tan sonra İran tahtına Şah İsmail II ve ondan sonra da Mehmed Hüdabende geçmiştir. Bunun zamanında Osmanlı Devletine karşı başlayan tecâvüzler şiddetlenir ve nihayet Sultan III. Murad, İran'a savaş açmaya karar verir.

Ordunun başına Lala Mustafa Paşa getirilir. İran topraklarında ilerleme başlar. Gürcistan üzerindeki bazı yerler fethedilir. Tiflis, Şirvan fethedilen yerler arasındadır. Mustafa Paşa, Özdemiroğlu Osman Paşa'yı serdar tayin ederek kendisi Erzurum'a döner.

İranlılar, Osmanlı kuvvetlerini yoketmek için sık sık saldırırlar. Osman Paşa'nın kahramanca karşı koymaları ve savaşlarda gösterdiği ustalık sayesinde her defasında İranlılar mağlup olurlar.

III. Murad devrinde, 1578'de başlayan İran savaşları, Özdemiroğlu Osman Paşa kumandasında, Osmanlıların lehine devam eder...

Bu savaşlar esnasında Şirvan fethedilir. Fetihle alâkalı bir manzumede bu hâdise dile getirilmiştir :

*Bi hamdillah ki yârî kıldı ferr-î baht-ı sultanî
Müeysser eyledi Bâri Ta'âlâ feth-i Şirvanî*

Osmanlı serdarlarından Ferhad Paşa, Özdemiroğlu ile birlikte Tebriz'i fethetmeye muvaffak olurlar. Daha önce de 1583'de Revân fethedilmiştir (46).

Osman Paşa'nın vefatından sonra serdarlığa getirilen Ferhad Paşa İran'a karşı yapılan savaşlarda büyük muvaffakiyet gösterir. İranlılar her saldırışlarında perişan olarak geri çekilirler.

Bu arada İran'da Mehmed Hüdâbende'den sonra, 1587'de Şah Abbas tahta oturmuştur (47).

Şah Abbas da Osmanlı Devletine karşı savaşa devam etmek ister. Ancak, doğudan Türkistan hükümdarı Özbek Han'ın

İran'a saldırması üzerine, Osmanlı Devleti ile sulh yapmaya mecbur olur...

İranlılarla 21 Mart 1590 tarihinde yapılan, «Ferhad Paşa Andlaşması» diye tarihe geçen bu anlaşmaya göre; Tebriz, Şirvan, Gürcistan, Dağıstan bölgeleri Osmanlılara veriliyordu... Bu yerler, Osmanlıya çok pahalıya malolmuştur. İranlılarla yapılan savaşlar esnasında binlerce şehid verilmiştir...

CEZMİ ROMANINDA İRAN

Osmanlı-İran münasebetlerinde yukarıda anlattığımız, İran şahı Mehmed Hüdâbende döneminde Osmanlı Devleti ile yapılan savaşlar, cereyan eden hâdiseler, edebî bir esere mevzu olmuştur. Namık Kemal yazmış olduğu Cezmi romanında bu savaşları, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın kahramanlıklarını anlatır ve İran üzerine düşüncelerini bu edebî eserde dile getirir (48).

Aslı roman kahramanları; Osmanlı Devletinin yaptığı savaşlara iştirak eden Kırım Hanlarından Âdil Giray, İran Şahı Tahmasp'ın kızı Perihan ve Cezmi'dir.

Namık Kemal'e göre, İran'da asâyiş ve huzurun temin edilebilmesi için, idarecilerinin şîlikten vazgeçmeleri veya idareye Sünnî görüş sahibi kimselerin geçmeleri gerektir...

Asırlar boyu, fitne kazanı halinde kaynayıp duran İran, kendi halkına huzur temin etmediği gibi, İslâm âleminin de başına belâ olmuştur. Ehl-i sünnetle araları açılmıştır. İran, müslümanlara devamlı saldırmaktadır.

İran'ın İslâm âlemiyle yakınlaşması da ancak, şuurlu, ileriye gören, hakikî İslâmı yaşayan, ehl-i sünnet yolunda giden idareciler sayesinde mümkün olacaktır...

Roman kahramanlarından Perihan, babası Şah Tahmasp gibi şîf değildir. O, ehl-i sünnet yolunu tutmuştur.

Roman'da İranlılara esir düşen Âdil Giray'la evlenerek, İran tahtını ele geçirmek, böylelikle, İran'da şîliğin sebeb ol-

duğu fitneye son vererek, İran ile Osmanlı Devleti arasında sulhu temin etmek için çalışır...

Netice'de bu hüsniniyet tatbikatta muvaffak olamaz. Çünkü, İran için huzur ve asâyişin olması mukadder değildir... Perihan ile Âdil Giray'ın niyetleri anlaşıldığı anda, öldürülmek istenirler. İran'ın iyiliğini düşünen bu iki kahraman çarpışmalardan sonra öldürülürler. Roman kahramanlarından Cezmi de, romancının ileride yazmayı düşündüğü, fakat yazmadığı ikinci cilde mevzu olacağından yaralı olarak kurtulur...

İttihad-ı İslâm fikrinin müdâfîlerinden olan Namık Kemal, İran'ın tarih boyunca İttihad-ı İslâma mâni olucu hareketlerini bu romaniyle, nazarlara vermek istemiştir. İran'ın istikbali için düşünülen bir iyiniyet misalinin nasıl heba edildiğini anlatmaya çalışmıştır...

TEKRAR BOZULAN SULH

İranlılar doğudan hücum eden Türkistanlıları bertaraf eder etmez tekrar Osmanlı Devletine saldırmak için fırsat gözetlemeye başlarlar.

Osmanlı Devleti ile sulh yapan Şah Abbas; Batılı devletlerle Osmanlıya karşı anlaşmak üzere faaliyet göstermeye başlar.

Bu gaye ile; Almanya, Venedik, İngiltere, İspanya, Fransa, Lehistan ve Toskana gibi başlıca Avrupa devletlerine Osmanlı devleti aleyhine birleşmek gayesiyle elçiler gönderir.

Bu sırada Osmanlı tahtında Yavuz'un torunu III. Mehmed oturmaktadır.

İran Şahı'nın bu ittifak teklifi, Osmanlı şamarı altında bulunan Avrupa'da hararetle karşılanır. Papa, bir heyeti İsfahan'a gönderir.

Nihayet: İspanya ve Portekiz kralı III. Felipe, Safevîleri Hind denizlerinde rahatsız etmemeyi, Kuzey Afrika'da Osmanlılara baskı yapmayı kabul eder... Buna mukabil Şah da Osmanlı Devletine savaş açmayı taahhüt ediyordu.

Şah yukarıda sıraladığımız ülkeler yanında Rusya'ya Osmanlı Devletine karşı savaş açmaları teklifiyle elçiler göndermişti.

İran Şahı bunlarla da tatmin olmaz. Suriye, Irak, Anadolu gibi, Osmanlı sancağı dalgalanan ülkelere casuslar göndererek, Padişah ve Halifenin otoritesini zedelemek için gayret gösterir (49).

Bu çalışmalardan sonra Şah Osmanlıya karşı savaş açmaya cesaret eder ve 26 Eylül 1603'te âniden Tebriz'e saldırır.

Tebriz'deki Osmanlı ordusu, Şah'ın kalabalık ordusuna karşı kahramanca karşı çıkar. Mukavemetin uzun süre devam etmeyeceğini anlayan Osmanlılar, şehri Vire ile, yani canlarına dokunulmadan Tebriz'den çekilip gitme hakkının tanınması şartıyla teslim ederler...

Bu teklifi kabul ettiğini bildiren Şah Abbas, şehri teslim alınca insanlıktan uzak hareketler yapmaktan geri durmaz. Serbestçe çekilip gitmeleri gereken Osmanlı askerlerini kılıçtan geçirir. Masum çocuklara ve kadınlara karşı da yüz kızartıcı hareketlerde bulunmaktan geri durmaz (50).

İranlıların bu kahpece hareketleri üzerine Osmanlı Devleti İran'a savaş açar. Cağalazâde Sinan Paşa İran üzerine gidecek orduya serdar tayin edilir. 1605 yılında Doğu Tebriz üzerine yürüyen Osmanlı ordusu Urmiye gölü kıyılarında Safevî ordularıyla karşılaşır. Safevî ordusu çok kalabalıktır. Orduya bizzat Şah Abbas kumanda etmektedir. Yapılan savaştan İranlılar galip çıkar. Geri çekilmek mecburiyyetinde kalan Cağaloğlu Sinan Paşa, üzüntüsünden vefat eder.

İranlılarla yapılan bu muharebe esnasında Erzurum Beylerbeyi Sefer Paşa kahramanca çarpışır. Birçok yerinden yarar alır. Nihayet İranlılar, Sefer Paşa'yı atından düşürürler. Şah Abbas'ın yanına getirilen Sefer Paşa'ya, İran Şah'ı; Şiî olarak hizmetine girmesini teklif etmesi üzerine, Paşa şu cevabı verir : «Lânet sana .ve senin mezhebini kabul edene!» «Zillet içerisinde yaşamaktansa İzzetle ölmek evlâdır.» Ve dediği gibi İz-

zetiyle ölür... İranlılar tarafından Şah'ın huzurunda şehid edilir (51).

Urmiye'deki galibiyetten sonra Şah Abbas, Azerbaycan'ı ve Gürcistan'ın bir kısmını ele geçirir.

Bu sırada Osmanlı Devleti Celâli isyanlarını bastırmakla meşguldür.

Osmanlı tahtına Sultan Ahmed I oturmuştur (1603). Bu dönemde Almanya ile Zitvatorok sulhu imzalanmıştır (1606).

Osmanlı Devletinin Almanya ile anlaşması üzerine Şah Abbas I telaşa kapılır. Çünkü Osmanlı Devleti, yaptıklarını yanına kâr bırakmak niyetinde değildir.

Şah Abbas, İspanya'yı, Osmanlıya karşı savaş açması için kışkırtmaya çalışır. Almanya imparatorundan da tekrar savaş açmasını ister. Ancak Osmanlı Devleti ile henüz yeni Zitvatorok anlaşmasını yapmış olan Almanya bu sulhu bozmaya yanaşmaz (52). Teşebbüsleri akim kalan Şah, sulh teklifinde bulunur. Bu teklif üzerine İstanbul'da 20 Kasım 1612 tarihinde «Nasuh Paşa Antlaşması» diye bilinen muahede imzalanır. Bu muahede Osmanlı Devleti aleyhineydi. Çünkü bu anlaşmaya göre Osmanlı, Batı İran'da ele geçirdiği toprakların büyük kısmını kaybediyordu. Yine bu anlaşma, Osmanlı devletinin ilk esaslı toprak kaybına uğradığı antlaşmalardandır.

Bu anlaşmaya göre, İranlılar İslâm büyüklerine, Hülefâ-î Râşidin'e hakaret etmeyeceklerdi...

İRANLILAR YİNE SULHU BOZUNCA...

İranlılar sözlerinde yine sâdık kalmazlar ve 1615'te Osmanlı Devleti elinde bulunan topraklara tecâvüze başlarlar.

1624 tarihinde Bağdad İranlılar tarafından ele geçirilir.

İranlılar Bağdad'ı merdlikle ele geçiremeyeceklerini anlayınca, hile yoluna gitmişler, Bağdad hakimi Bekir Subaşı'nın oğlunu elde ederek kale kapılarını gizlice açtırıp şehre girmişlerdir (53).

Osmanlı Devleti Sadrazam Hafız Ahmed Paşa'yı Bağdad'ı tekrar ele geçirmekle vazifelendirmiştir. Fakat Ahmed Paşa Bağdad'ı almaya muvaffak olamaz. Daha sonra 1630 tarihinde Sadrazam Hüsrev Paşa da Bağdad'ı almakla vazifelendirilir. Hüsrev Paşa da Bağdad'ı almağa muvaffak olamaz. Bunun üzerine bizzat padişah Sultan IV. Murad Han, İranlıların tecavüzüne sed çekmek ve Bağdad'ı fethetmek üzere sefere çıkmaya karar verir.

GENÇ OSMAN

Hüsrev Paşa İranlılarla yaptığı birçok savaşlarda muvaffakiyet kazanmıştır. Mihriban kalesi önünde yapılan savaşta İran ordusunu bozguna uğratarak 15 Haziran 1630 tarihinde Hemedan'a girmiştir.

Hüsrev Paşa İran ordusuyla 14 Temmuz 1630'da yaptığı savaşta da galip gelmiştir. Bu savaşlarda kahramanca çarpışan bir levend Hüsrev Paşa'nın dikkatini çeker. Anadolu Beylerbeyi Zor Mustafa Paşa'ya bu levend askerle görüşmek istediğini, hemen yanına getirilmesini ister... Mustafa Paşa mütereddittir. Çünkü Hüsrev Paşa «Sakalina, bıyığına tarak batmayanların orduya alınmaması» için kesin tâlimat vermiştir. Ancak bu yiğit askerın sakalina, bıyığına tarak batmamaktadır. Çünkü henüz delikanlılık çağındadır. Adı Osman'dır. Yaşından dolayı orduda «Genç Osman» diye tanınmaktadır...

Zor Mustafa Paşa, Hüsrev Paşa'dan Genç Osman'a birşey yapmayacağına dair teminat aldıktan sonra, Genç Osman'ı buldurtur ve Paşa'nın huzuruna çıkartır. Hüsrev Paşa ile Genç Osman arasında şu tarihî muhavere geçer :

— *Adın nedir ?*

— *Genç Osman.*

— *Sakalina, bıyığına tarak batmayanların orduya alınmamasını emretmiştim. Hilâfında hareket edenlerin idam olunacağını bilmez misin?..*

Genç Osman, kefeni boynuna takarak savaş meydanında ölüme meydan okumaktadır. Gayesi Allah için cihattır. Gaye, böyle olunca kimseden pervâsı kalır mı?.. Cevabını verir.

— *Benim sakalım da var, bıyığım da!..*

Bu cevap üzerine Hüsrev Paşa öfkelenir. Sakalı ve bıyığı olmadığı halde Genç Osman nasıl böyle demektedir. Tarağını Genç Osman'a uzatır.

— *Al öyleyse bıyığına batır.*

Genç Osman tarağı alarak üst dudağına saplar ve ;

— *İşte bıyık!.. Mertlik bu değildir...*

Cevabını verince Hüsrev Paşa duygulanır.

— *Haydi oğlum git !.. Ben sözümü geri aldım, der...*

Paşadan izin alan Genç Osman, Bağdad'ı ele geçirmek için yapılan muharebelerde, günümüze kadar gelen dillere destan kahramanlıklar gösterir. Yine Bağdad önündeki bu çarpışmalar esnasında, sancağı Bağdad surlarına dikmek üzereyken şehid edilir... Ardından günümüzde de dillerden düşmeyen Genç Osman destanı yazılır...

Günümüzde genç neslin dilinden düşmeyen Genç Osman Destanı'nın hikâyesi budur. Genç Osman'ı üzerine yazılan destandan takip edelim :

*Genç Osman dediğin bir küçük uşak
Beline bağlamış ibrişim kuşak
Askerin içinde birinci uşak
Allah, Allah deyip geçer Genç Osman*

* * *

*Genç Osman dediğin bir küçük arslan
Bağdad'ın içine girilmez yastan
Her ana doğuramaz böyle bir arslan
Allah Allah deyip geçer Genç Osman.*

SEFER-İ HÜMÂYUNLAR

İranlılara ders vermek şart olmuştu. Çünkü gittikçe tecâvüzlerini arttırıyorlardı. Padişah Sultan IV. Murad 1635 tarihinde İran üzerine sefere çıkar.

Osmanlı ordusu Revan şehri önlerine gelir. Şehri almak için yapılan hücumlarda padişah askerleri arasında dolaşarak onlara cesaret verir. Daha fazla dayanamayacaklarını anlayan İranlılar şehri teslim ederler.

Revan şehri kumandanı Emirgüneoğlu Tahmasp Kulu Han, şehri teslim ettikten sonra Padişah'ın huzuruna çıkar ve Şiîlikten vazgeçtiğini sünnî mezhebini kabul ettiğini bildirir. Padişah'tan iltifat görür.

Dostlarına karşı cömert olan Osmanlılar, Emirgüneoğlu'na günümüzde Emirgan diye anılan yerde konak ve bahçe hediye ederler.

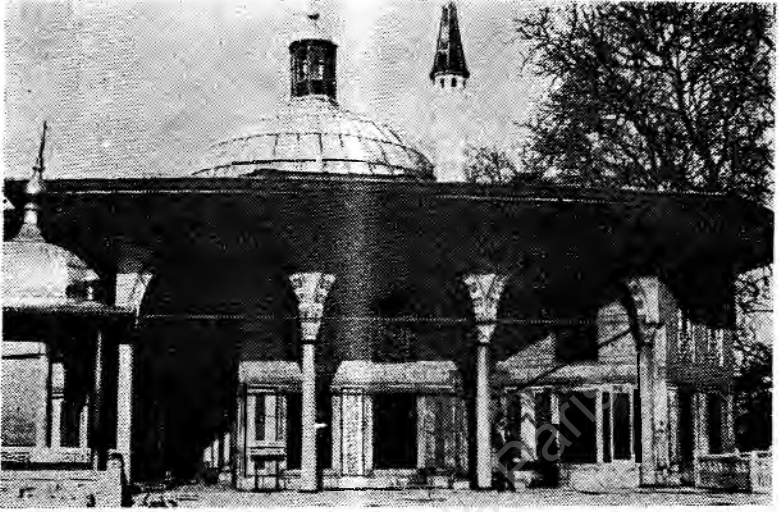
Osmanlı ordusu ilerlemeye devam eder. İran Şah'ı Safî I kurnazdır. Osmanlı ordusu karşısına çıkmaz. Devamlı kaçar.

Osmanlı ordusu Tebriz'i tekrar fetheder. Sultan Murad, İranlılara, bir daha Osmanlıya saldıramayacakları şekilde kesin bir ders vermek niyetindedir. Ancak hastalanması üzerine mecburen geri dönlür...

Osmanlı ordusu İrandan çekilir çekilmez, Safevîler Güney Azerbaycan'ı Hoy ve Selmâs'a kadar geri alırlar (54). Tebriz'i de geri alan Safevîler, Revan üzerine yürürler. Osmanlı askerleri Revan'ı kahramanca müdafaa ederlerse de, İran ordusunun kalabalık oluşu, kuşatmanın uzaması ve netice alamayacaklarını anlamaları üzerine kaleyi vire ile teslim ederler.

BAĞDAD SEFER-İ HÜMÂYUNU

Sultan Murad, 1638'de İran üzerine tekrar sefer düzenler. 15 Kasım'dan 24 Aralık'a kadar muhasara devam eder... Bağdad önlerinde şiddetli çarpışmalar olur. Sultan Murad bu savaşlar esnasında en ileri hatlara kadar gelerek askeri teşci

Dördüncü Murad Han'ın Bağdad Sefer-i Hümâyun'u hatırasına Topkapı Sarayında yaptırmış olduğu Bağdad Köşkü.

etmektedir. Nihayet İranlılar Bağdad'ı vire ile teslim ederler. Böylelikle beş bin şehid ve binlerce yaralı bahâsına Bağdad fethedilmiş olur.

Sultan Murad, Bağdad'a girdikten sonra İmam-ı Âzam Ebu Hanife hazretlerinin türbesinin tamiri, dayanıp-döşenmesi için emir verir ve; «İşte şimdi ser-mezhebimiz olan İmâm-ı Âzam Hazretlerini ziyarete yüzümüz oldu» (55) der.

Sultan Murad İran içlerinde ilerlemek niyetindeydi ancak, yine hastalanması ve hastalığının gittikçe ilerlemeye başlaması üzerine, İstanbul'a dönmeye mecbur kalır.

Padişah, Kemankeş Kara Mustafa Paşa'yı İran'a gereken dersi vermek vazifesiyle geride bırakmıştır. Mustafa Paşa, İran üzerine yürüyüşe geçer. Şimdiki İran-İrak sınırında bulunan Kasr-ı Şirin kasabasına ulaştığı esnada, Şah bir elçilik heyeti yollar. Bu heyetle müzakereler başlar, neticede 17 Mayıs 1639 tarihinde, tarihlere «Kasr-ı Şirin Antlaşması» diye geçen antlaşma yapılır.

Kasr-ı Şirin antlaşmasının ehemmiyeti, bugünkü Türkiye-İran sınırının tesbit edilmiş olmasından ileri gelmektedir...

Revan ve Bağdad seferleriyle İranlılara unutamayacakları dersler veren Sultan IV. Murad, bu seferler hatırasına, Topkapı sarayında köşkler yaptırmıştır...

Bağdad ve Revan köşklere, bu seferlerin hatırasına yapılmış, zarif birer san'at eseri olarak günümüzde de görenlerin takdirini toplamaktadır...

SULTAN III. AHMED DEVRİNDE İRAN İLE SAVAŞLAR

Onsekizinci asır başlarında Osmanlı Devletinin ve İran'ın komşusu olan Rusya, sınırlarını genişletmek ve sıcak denizlere inmek hülyasıyla yanıp tutuşmaktaydı.

Rus Çarı Büyük Petro, Rusya'nın istikbali ve devletinin devamı için sıcak denizlere inmenin şart olduğuna inanmıştı. Karadenize inemiyordu. Çünkü, karşısında Osmanlı vardı. Çar, Hazar denizine hakim olmak, böylelikle ılık denizlere inmek planını yapar ve o devirde İran'ın karışık durumundan istifade ederek, Kafkasya'ya ordu gönderir. İran'ın kuzeybatı eyâletlerinin Ruslar tarafından ele geçirildiği takdirde, Osmanlı Devleti için büyük tehlike doğacağı açıktı. Bu sebeple İran'da Rusya'nın ilerlemesine müsaade edilemezdi.

Osmanlı Devleti, İran üzerine Hasan Paşa idaresinde bir ordu gönderir. Hasan Paşa 15 Ekim 1723'de Kirmanşâh'ı fetheder.

Yine bu sefer esnasında, İran'ın beş büyük eyâleti; Doğu Gürcistan, Dağıstan, Lûristan, Ardelân ve Kirmenşâh Osmanlıların eline geçer.

Daha sonra, Hemedân, Nahcuvan, Revan, Nihâvend, Tebriz de Osmanlıların eline geçer. Bütün bu fetihler, 4 Ekim 1727'de yapılan Hemedân Muâhedesi ile İran Şahı Tahmasp II tarafından da kabul edilir (56).

PATRONA HALİL İSYANI VE İRAN SEFERİ

Bu sırada İran'da ordunun başında Nadir Han bulunmaktadır.

Osmanlıya karşı saldırıya geçen İran ordusu kumandanı Nadir Han, Tebriz'i ele geçirerek şehirde bulunan bütün sünileri kılıçtan geçirtir (1730) (57).

Tebriz'de müslümanların katli haberi, İstanbul'a ulaşmaz ahâli büyük bir tepki gösterir.

Bu haber, İran Seferine çıkmakta ağır davranan Damad İbrahim Paşa ve Padişah aleyhine çalışan isyancılar elinde büyük bir kozdur.

Neticede büyük bir isyan çıkar. Patrona Halil adlı bir serinin düzenlediği bu isyan neticesinde, İbrahim Paşa hayatını kaybeder. Sultan III. Ahmed tahtı terketmeye mecbur kalır (1730).

Lale Devri diye tarihe geçen bir devrin sona erişinin ilâ-nı olan bu isyanda, böylelikle, İran meselesinin rolü olduğu görülmektedir.

SULTAN I. MAHMUD DEVRİNDE İRAN İLE SAVAŞ

Sultan III. Ahmed'den sonra, Osmanlı tahtına oturan, Sultan I. Mahmud âsileri temizledikten sonra İran üzerine savaş açar...

1731 yılında, İran üzerine yürüyen Osmanlı ordusu, İranlıları peşpeşe bozguna uğratırlar.

30 Temmuz 1731'de, Bağdad Beylerbeyi Serdâr Vezir Ahmed Paşa, Kirmenşah'ı geri alır. 16 Eylülde Hemedan yakınlarında kırk bin kişilik İran ordusu perişan edilerek, Hemedan da geri alınır.

Bu esnada Serdar Vezir Hekimoğlu Ali Paşa da, 1730'da Nadir Han'ın zaptettiği Tebriz'i geri almıştır (58).

İran Şahı Tahmasp II Osmanlılara sulh teklif eder. Teklif kabul edilerek 1732 tarihinde «Ahmed Paşa Antlaşması» diye bilinen antlaşma yapılır.

Bu antlaşmadan memnun olmayan İran'da mühim mevki olan kumandanlardan Nadir Han, II. Tahmasp'ı tahttan indirerek yerine, II. Tahmasp'ın oğlu III. Abbas'ı Safevî tahtına oturmasını temin eder (1732).

Ahmed Paşa antlaşmasını kabul etmediklerini ilan eden Nadir Şah, Erdebil'i alarak, 1733'te Bağdad önlere gelir. Osmanlı ordusu Bağdad önlere Nadir Şah idaresindeki İranlıları bozguna uğratar. Daha sonra Serdar Topal Osman Paşa, Nadir Şahı birbiri ardınca bozguna uğratar.

Nadir Şah, Osmanlı ordusunun kışlaklara çekildiği esnada, ani bir baskınla, Osmanlı ordusunu yıpratır, Osman Paşa'yı da şehid eder.

Nadir Han, 27 Ocak 1736'da Safevî devletine son vererek tahta kendisi geçer ve Afşar Hânedanının kurulduğunu ilan eder. Bu tarihten sonra Osmanlı devletine tecâvüzünü arttırır. Revan, Ermenistan, Gence, Tiflis, Şirvan ve Doğu Türkistan'ı Osmanlılardan geri alır.

O sırada Osmanlı Devleti Rusya ve Almanya ile savaşa girmek üzereydi. Nadir Şah'ın sulh teklifini, Osmanlı devleti kabul eder ve Osmanlı devleti aleyhine anlaşma yapılır.

Osmanlı Devleti İran'la yaptığı bu antlaşmadan sonra Rusya ve Avusturya ile savaşa başlamıştır. Osmanlı Devletinin bu durumundan istifade etmek isteyen Nadir Şah, yaptığı anlaşmayı çiğneyerek 1743 yılında tekrar Osmanlı Devletine karşı savaş açar.

Nadir Şah, Caferî mezhebini kabul etmişti. Bu mezhebin beşinci mezheb olarak kabul edilmesini istiyordu. Müslümanların halifesi olan Osmanlı Sultanına müracaat etmiş, fakat, bu bid'a mezhebin beşinci mezheb olarak kabulü teklifi reddedilmiştir.

Nadir Şah, Irak'a girer, Hille ve Kerkük'ü ele geçirir. O da Safevîlerin niyetini taşımaktadır. Osmanlı devletinin elindeki topraklara göz dikmiştir. Fakat, yanıldığını görecektir. Saldırmış olduğu Musul ve Kars'ta, kuvvetçe az Osmanlı ordusu tarafından perişan edilince, Osmanlı devletinden sulh ister. 4 Eylül 1746 tarihinde sulh yapılır (59).

İRAN'LA OSMANLI DEVLETİ ARASINDAKİ SAVAŞLARIN SONU

Afşarlardan sonra, İran'da hâkimiyeti ele geçiren Zen'ler döneminde de İranlılar Osmanlı devletine saldırmışlardır.

Afşar Hanedanını devirerek, İran'a hakim olan Zen aşireti reisi Kerim Han, Rusya ile yaptığı savaştan yorgun çıkan Osmanlı Devletinin durumundan istifade etmek ister. Osmanlı devletine savaş açar.

İranlılar 1776'da Basra'yı ele geçirirler. Daha sonra Musul'a saldırırlar. Fakat Musul Beylerbeyi Hasan Paşa İranlılara kahramanca karşı koyar. 1777 yılında yapılan iki muharebeyi de Osmanlılar kazanır. Basra tekrar Osmanlıların eline geçer (60).

İranlılarla yapılan savaşlar, fasılalarla 1779 tarihine kadar devam eder. Sultan I. Abdülhamid devrindeki bu muharebeler, İran ile Osmanlı sınırında herhangi bir değişiklik meydana getirmemiştir. O tarihten itibaren İran, Osmanlı devletinin yakasını bırakmıştır. Daha doğrusu bırakmak mecbûriyetinde kalmıştır. Çünkü uzun süredir, İran'a göz diken Rusya ve Batı devletleri, İran üzerindeki emellerini tahakkuk ettirmek üzere var güçleriyle çalışmaya başlamışlardır...

SAVAŞLARIN BEDELİ

Uzun mücadelelerden sonra İran'la aradaki 454 kilometrelik (61) hudut belli olmuştur. Yurdumuzun bu doğu sınırı bin-

lerce şehid kanının bedelidir. Kolay olmamıştır bu sınırı çizmek. Her karışında şühedâ kanı vardır.

Osmanlı Devletine en büyük zararı İranlılar vermişlerdir. Osmanlıya saldırmakla da aynı zamanda İslâm âlemine zarar vermişlerdir. Çünkü, Osmanlı devletinin gücünü zayıflatmakla, Avrupa devleti ve Rusya büyümüş, neticede Rusya ve Avrupa devletleri İslâm âlemine saldırmağa cesaret etmişlerdir... İranlılar, kendileri rahat etmedikleri gibi, âleme de Osmanlı Devletine de huzur vermemişlerdir.

İranlıların Osmanlı devletine karşı beslediği kin, asırlar boyu devam edegelmiştir. Hatta günümüzde dahi bunun işaretlerini görmekteyiz. İran'ın yeni liderlerinden olan Humeyni, Osmanlı idarecileri hakkında ileri geri konuşmakta, Onlar için liyâkatsız ve fâsık demekten çekinmemektedir (62).

Osmanlı Devleti ile münasebetine bu şekilde baktıktan sonra, İran'ın daha sonraki devrelerine geçebiliriz...

IV. BÖLÜME AİT NOTLAR

- (1) Tarih Dergisi, (İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınlarından), Prof. Dr. Şehabeddin Tekindağ'ın makalesi, «Yeni Kaynak ve Vesikaların ışığında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi», 1968, İstanbul, c. 17, sa. 22, s. 57
- (2) Büyük Türkiye Tarihi, Yılmaz Öztuna, c. 3, s. 191
- (3) Osmanlı Tarihi, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 1975, Ankara, c. 2, s. 259
- (4) Büyük Türkiye Tarihi, c. 3, s. 196
- (5) a.g.e., c. 4, s. 164
- (6) Tarih Dergisi, s. 52
- (7) Osmanlı Tarihi, c. 2, s. 229
- (8) Tarih Dergisi, s. 51
- (9) Büyük Türkiye Tarihi, c. 3, s. 201
- (10) Tarih Dergisi, s. 54
- (11) Osmanlı Tarihi, c. 2, s. 228
- (12) Büyük Türkiye Tarihi, c. 4, s. 120
- (13) Tarih Dergisi, s. 51
- (14) Safahat Mehmed Akif Ersoy, 1966, İstanbul, s. 83
- (15) Büyük Türkiye Tarihi, c. 3, s. 195
- (16) a.g.e., c. 3, s. 196
- (17) a.g.e., c. 3, s. 196
- (18) Tarih Dergisi, s. 53
- (19) a.g.e., s. 58
- (20) Bu fetvalardan Müfti Hamza'ya ait olanının aslı Topkapı Sarayı müzesi arşivi Nr. 6401'de kayıtlıdır. Bkz : Tarih Dergisi, Prof. Dr. Şehabeddin Tekindağ'ın makalesi, s. 54
- (21) Eski Şiirin Rüzgâriyle, Yahya Kemal Beyatlı, 1974, İstanbul, s. 8
- (22) Osmanlı Tarihi, s. 2, s. 260
- (23) Tarih Dergisi, s. 60

- (24) İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İsmail Hami Danişmend, 1971, İstanbul, c. 2, s. 9
- (25) Osmanlı Tarihi, c. 2, s. 265
- (26) Tarih Dergisi, s. 72
- (27) İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, c. 2, s. 54
- (28) Osmanlı Tarihi, c. 2, s. 348
- (29) Meydan Larousse, c. 6, s. 384
- (30) Tarih Dergisi, s. 50
- (31) Büyük Türkiye Tarihi, c. 4, s. 163
- (32) Pir Sultan Abdal Bütün Şiirleri, Cahit Öztelli, Milliyet Yayınlarından, 1978, İstanbul, s. 218
- (33) a.g.e., s. 134
- (34) a.g.e., s. 20
- (35) a.g.e., s. 19
- (36) a.g.e., s. 30
- (37) a.g.e., s. 137
- (38) Bu kıtada geçen Dede Demhen, Şah Tahmasb'ın adıdır.
- (39) a.g.e., s. 139
- (40) a.g.e., s. 33
- (41) Osmanlı Tarihi, c. 2, s. 346
- (42) Büyük Türkiye Tarihi, c. 4, s. 161
- (43) Peçevi Tarihi, (Hazırlayan : Murat Uraz), 1968, İstanbul, c. 1, s. 166-167
- (44) Büyük Türkiye Tarihi, c. 4, s. 126
- (45) İslâm Devletleri Tarihi, Mehmed Açıkgözoğlu, 1975, İstanbul, s. 241
- (46) Büyük Türkiye Tarihi, c. 4, s. 417
- (47) İslâm Devletleri Tarihi, s. 147
- (48) Cezmi, Namık Kemal, 1975, İstanbul
- (49) Büyük Türkiye Tarihi, c. 5, s. 99-100
- (50) a.g.e., c. 5, s. 101
- (51) a.g.e., c. 5, s. 103
- (52) a.g.e., c. 5, s. 104
- (53) İslâm Devletleri Tarihi, s. 284
- (54) Büyük Türkiye Tarihi, c. 5, s. 267
- (55) a.g.e., c. 5, s. 273
- (56) a.g.e., c. 6, s. 294
- (57) a.g.e., c. 6, s. 295
- (58) a.g.e., c. 6, s. 328
- (59) a.g.e., c. 6, s. 331
- (60) İslâm Devletleri Tarihi, s. 327
- (61) Türkiye I, Prof. Dr. Reşat İzbirak, 1972, İstanbul, s. 3
- (62) İslâm Fıkında Devlet, Humeyni, s. 43

V. BÖLÜM

PEHLEVİLER DEVRİNE KADAR İRAN

Institut Kerdé Paris

Institut kurde de Paris

SAFEVİLERDEN SONRA İRAN'IN DURUMU

1722'de Afgan ordusu, Mir Mahmud idaresinde İran üzerine düzenlenen seferde İsfahan'ı zapteder. Böylelikle, İranlılar, eskiden beri sünnî oldukları için nefret ettikleri Afganlıların idaresi altına girmiş olurlar. Afganlılar İran'a sekiz yıl hakim olurlar (1). Daha sonra, Safevîlerin kumandanlarından Nadir Kuli'nin idaresinde Afganlılarla yapılan çarpışmalar sonunda, Afganlılar İran'dan çekilmeye mecbur edilir. Sonradan Nadir Kuli, idareyi ele alarak, kendi kendini şah ilan eder. Böylelikle, Safevîlerin kulu olduğunu hatırlatan ismini bırakarak Nadir Şah diye anılmaya başlar.

Tahta oturduktan sonra, merhametsiz bir diktatör olduğunu gösteren hareketlerde bulunur. Hâkimiyetini halk üzerindeki baskıyla devam ettireceğine inanmıştır. Lâkin, zulmüne devam edemez. 1747'de öldürülür (2). Bundan sonra İran ummî anarşi devresine girer. Bu karışık devrede Afganlılar tekrar idareyi ele geçirirler. İran'da karışıklıklar devam ederken, yeni bir idareci ortaya çıkar. Bu, Şiraz'ı kendisine payitaht yapmış olan Kerim Hanzend'dir. İran'da böylece 1757'den 1794'e kadar devam etmiş olan Zend Hanedanı idaresi başlamış olur.

Kerim Hanzend'in 1779'da ölümünden sonra halefleri taht kavgasına başlarlar. Kavgâ uzun süre devam eder. Zend Hanedan mensupları birbirleriyle çekişirken İran'ın idaresini başka bir âile ele geçirir. Kaçar Aşiretinden Aga Muhammed Han İran'da idareye el koymuştur. Nüfûzu sağlamak için zulüm kı-

lıciyla sağa sola saldırmaya başlar. 1796'da zorla Tahran'da tahta çıkar. Taht hırsını tatmin edemeden 1797'de öldürülür (3). İran'da 1925'e kadar devam etmiş olan Kaçar Hânedanı O'nunla başlar.

RUS-İNGİLİZ ÇEKİŞMELERİ BAŞLIYOR

Ondokuzuncu asrın başından itibaren İran toprakları üzerinde Rusya ile İngiltere'nin amansız mücâdelelerinin başladığını görmekteyiz. Bu mücâdelelerde bazan Rusya, bazan İngiltere galib gelecektir. Mağlup olan ise, her zaman İran'dır.

Rusya 1801 Aralığında Gürcistan'ın iki eyâletini resmen topraklarına ilhak eder. Rusya bununla iktifa etmez. Dört yıl sonra İran'a karşı savaş ilan ederek, hemen peşinden Derbent ile Bakû'yu işgal eder (4). İran sağa sola müracaat ederek yardım talep etmektedir. Fransa ile anlaşır. Fransa, İran'ın Rusya'nın elinde bulunan topraklarını almasına yardım edecektir. Bu Fransa'nın işine gelmektedir. Çünkü o sıralar, Napolyon Hindistan'ı ele geçirme planlarını yapmaktadır. Hindistan yolu üzerindeki İran'a yardım yaparsa, elbette karşılığını alacaktır.

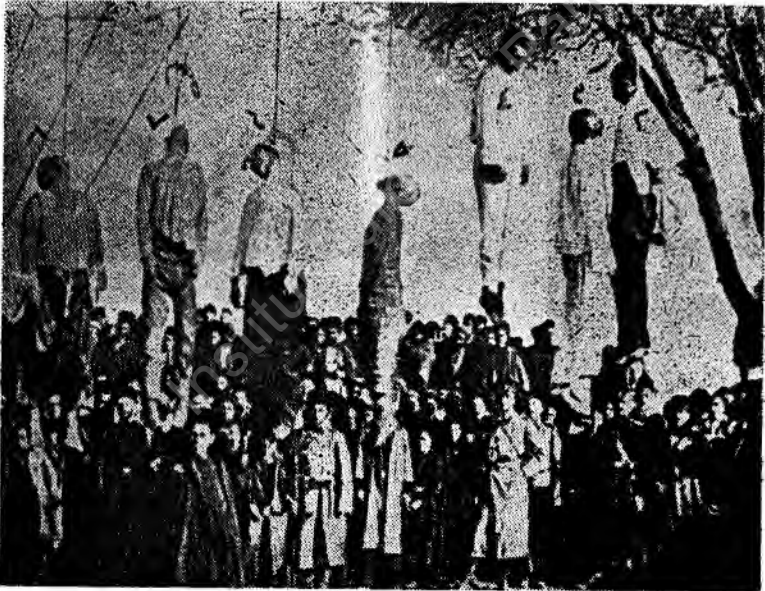
Bu hesaplardan zararlı çıkan yine İran olur. Çünkü Fransa, hesabına daha uygun bularak İran'ı bırakarak Rusya ile anlaşmıştır (5).

İran, böylece Rusya karşısında yalnız kalmıştır. Savaşa devam edemez. Sulh teklifinde bulunur. 1813'te Rusya ile «*Gülistan anlaşması*»nı yapar. Bu anlaşmaya göre İran, Gürcistan, Karabağ, Gence, Şirvan, Derbent ve Bakû üzerindeki haklarından vazgeçiyor, bu toprakların Rusya tarafından istilâsını kabul ediyordu (6).

Şimdi Rusya, İran üzerinde avantajlı duruma geçmişti. İngiltere durur mu?.. Hemen İran'la bir anlaşma yapmak üzere tesebbüse geçer ve neticede yapar. 1814'teki anlaşmaya göre İran, İngiltere'nin düşmanı olan hiçbir devletle anlaşma imza-

lamayacaktı. Buna karşılık İngiltere, İran'a maddî yardımda bulunacağını taahhüt ediyordu. Ancak, bu yardımı alabilmesi için de İran'ın hiçbir saldırgan savaşa girmemesi şartını anlaşma metnine eklemeyi ihmal etmemişti İngiltere (7).

Bu arada Rusya, İran'daki faâliyetlerini gittikçe hızlandırmaktadır. İran'la daha önce yapmış olduğu Gülistan antlaşması üzerine çıkan ihtilafları kendi usûlünce halletme yoluna gider. 1825'te ihtilâf mevzuu bölgelere asker çıkartır ve işgal eder. İran savaş ilan ederse de, netice alamadığı gibi, aleyhine çok ağır şartlar taşıyan bir antlaşma daha yapmaya mecbur kalır.

İran topraklarını işgal eden İngiltere ile Rusya, yerli halk arasında katliam yaparak vahşet tabloları sergilemişlerdir. Yabancı gazetelerden iktibas edilerek basınımızın aldığı resimlerden birisi... Alt yazısı şöyle : «İran'da Moskoflar'la İngiliz'lerin vahşet-i hunharânesi.»

İran'ı paylaşamayan İngiltere ile Rusya'nın durumunu belirten, Servet-i Fünun'da neşrolmuş bir karikatür. Alt yazısı şöyle : «İran'ı aralarında paylaşmağa savaşmış olan İngiliz ile Rus.»

Rusya ile İran arasında 1828 tarihinde imzalanan Türkmençay antlaşmasına göre, İran; Gürcistan, Erivan ve Nahçevan'ı Rusya'ya bırakacak, daha önceki savaşlarda kaybettiği topraklar üzerinde de, bundan sonra hiçbir iddiada bulunamayacaktı. Ayrıca, harp neticesinde Rusya'ya verdiği zararı da ödeyecekti.

Rusya gâyet planlı hareket etmekte; yıllar sonrasının hesabını yapmaktadır. İran üzerindeki emellerini sağlam temellere oturtmaya çalışmaktadır. Türkmençay antlaşması maddeleri arasında yer alan; İran topraklarında yaşayan Ruslara özel haklar tanınması şartı, bunların İran kanunlarının muhtevasına girmemeleri, uzun vâdeli planların maddeleridir...

GÖZLER YİNE İSLÂM TOPRAKLARINDA

Rusya'nın üst üste tecâvüzlerine maruz kalan İran, kaybettiklerini telâfi için gözlerini komşu İslâm ülkesine diker. Hedef Afganistan'dır. Önce Feth Ali Şah, ölümünden sonra torunu Muhammed Şah, Herat üzerine sefer düzenlerler. 1838'deki saldırılara Afganlıların şiddetle mukavemet etmeleri karşısında, İran orduları ağır zayıatlar verirler. Neticede İran Herat'ı almaktan vazgeçmek zorunda kalır...

İran'ın Afganistan üzerine saldırılarını endişe ve tedirginlikle takip eden, el altından İran'ın aleyhine faaliyet gösteren bir ülke vardır. Bu ülke İngiltere'dir. Herat'ın kaybindan sonra Rusya'nın buraları da istilâ edeceğini, böylelikle Hindistan yolu üzerinde bir engel olacağını hesaplamaktadır.

NASİRÜDDİN ŞAH DEVRİ

İran'da idareciler peşpeşe değişir. Fakat hâdiseler aşağı yukarı birbirinin benzeri şekilde devam eder. Muhammed Şah'ın ölümü üzerine tahta oğlu Nasirüddin Şah geçmiştir (1848). O da babası gibi, Rusya'ya kaptırdıkları toprakları bir İslâm ülkesinden almak suretiyle telâfi etmek fikrine dört elle yapışmıştır. Bu emelini, Tahran'daki Rus elçisi de teşvik etmektedir. İngiltere ise, bu emele şiddetle karşıdır.

Nasirüddin Şah'ın niyetini anlayan İngiltere, İran'ı protesto eder. Daha sonra, İran'ı bir antlaşma yapmaya zorlar. Ve neticede isteklerini kabul ettirir. Buna göre İran, dışarıdan bir saldırı olmadıkça Herat'a askerî birlik gönderemeyecektir (8).

İngiltere ile antlaşma yapan İran, Rusya'nın telkin ve bas-kılarına mağlup olur ve sözünde durmayarak 1856'da Herat'a saldırarak orayı ele geçirir. Bunun üzerine İngiltere, İran'a harp ilân eder. Basra körfezine asker çıkartan İngiltere, İran içlerine doğru ordu sevketmeye başlar. İngiltere ordusu İran'da ilerlemesini sürdürür. Karşısına çıkan kuvvetli bir İran ordusunu mağlup eder. Hürremşehri ele geçiren İngilizler, İran'ı an-

laşma yapmaya zorlarlar. Neticede 1857 Paris antlaşması yapılır. Bu antlaşmaya göre İran, Herat'ı boşaltacak ve Afganistan krallığını tanıyacaktır (9).

İngiltere'nin zorla kabul ettirdiği bu antlaşmalardan sonra, Rusya mukabil menfaat planlarını tatbik sahasına koymak için çalışmaya başlar. İlk hedef, İngiltere'den nefret eden Şah Nasirüddin ve başvezir Ali Esfer Han'dır. Şimdi İran idarecileri Rusya'nın propaganda çarkları arasında şekil almaktadırlar. Çalışmalar tesirini gösterir.

Ruslar bu devrede, İran'a askerî heyetler sokmağa muvaffak olurlar. Aynı zamanda İran ordusunun talim ve terbiyesi, Rus zabitlerine havale edilmiştir.

Rusya, İran'daki askerî gücünü de gittikçe arttırmaktadır. Astarâbad körfezinde bir deniz üssü kurmuştur. Hiva, Buhara ve Merv vahasını ele geçirmiştir (10). İran'ı saran Rus kısılcı gittikçe daralmaktadır. Şimdi İran'ın kuzeyi ve kuzeydoğusu Ruslar tarafından sarılmıştır.

İngilizlerse halk arasında geniş çapta faâliyet gösteriyorlar, halkı Şah ve vezirine karşı kıskırtıyorlardı. İngilizlerin bu çalışması da neticesini göstermeye başlar. İran'da halk ayaklanması başlamıştır. İran için için kaynamaktadır. İdare, halk hareketlerini zora başvurarak önlemek ister. Muvaffak olunamayınca da başka bir yol denenir. Halk, çeşitli vesilelerle avutulacaktır.

1894 yılı Mayısında Nasirüddin Şah'ın tahta oturusunun ellinci yılı münasebetiyle büyük merasimler, şenlikler tertibi için hazırlıklar yapılır. Maksat, halkı oyalamaktır. Lakin, şah, cülus merasimlerini göremez. Âni bir suikast sonunda öldürülür.

Şahın ölümünden sonra İran'da hâdiseler gittikçe büyüyecek gelişmeye başlamıştır. Bundan, İran hükümetinden ziyade Rusya rahatsız olmaktadır. El altındaki hükümeti sıkı tedbirler alması için teşvik eder. Vezir-i âzam Ali Esfer Han'ın, zaten ipleri Rusların elindedir. Derhal sıkı tedbirler alır ve âsa-

yişin teminini de Rus askerî heyetine tevdi eder. Bunlar da kendi usûllerince âsayaşi temin (!) için çalışmaya başlarlar. Halkın üzerindeki felâket bulutları gittikçe koyulaşmaktadır. Bu bulutlardan yıllar boyu halkın üzerine kan dökülecektir.

MUZAFFERUDDİN ŞAH DEVRİ

Nasırüddin'den sonra tahta oğlu Muzafferüddin geçmiştir. Ruslar buna da kancayı takmakta gecikmezler. 1901 yılında İran ile Rusya arasında Rusya'ya büyük imtiyazlar veren bir anlaşma yapılır (11).

Ruslarla yapılan bu anlaşma, Şah'ın aşırı masrafları, gösteriş düşkünlüğü ve idarenin halkın aleyhine tavrı, halk üzerinde büyük tesir yapar ve İngilizlerin de tahrikiyle yer yer ayaklanmalar görülmeye başlar.

İran'da sokaklara dökülmek gelenek hâline gelmiştir âdetâ. İdarecilerden hiçbir menfaat görmeyen, daha ziyade zarar gören halk, idareye karşı «Haydin sokağa!» davetine hemen icâbet etmektedir... Böylelikle haklarını alacaklarına inanırlar. Hiç olmazsa kinlerini ortaya dökmeleri onlar için yetmektedir...

Halk, şimdi Şahtan anayasa istemektedir. Şah, bu teklifi kabul etmeye mecbur kalır ve 1906 yılı Ekiminde bir meclis toplanır.

MUHAMMED ALİ ŞAH DEVRİ

Muzafferüddin Şah'ın 1906'da ölümü üzerine tahta oğlu, Muhammed Ali Şah geçer. Henüz tahta ısınmaya çalıştığı esnada, Rusya ile İngiltere 31 Ağustos 1907'de kendi aralarında bir anlaşma imzalarlar. Bu anlaşmanın mevzuu İran'dır ve yaptıkları pazarlıkları İran Şah'ına haber vermeye dahi lüzum hissetmemişlerdir...

Bu Anglo-Rus antlaşmasına göre İran, iktisadî gelisme açısından üç bölgeye ayrılıyordu. Kuzey ve Orta İran Ruslara, Güneydoğu ise İngiltereye tahsis ediliyordu.

Yine bu antlaşmaya göre iki devlet, İran'ın bütünlüğüne ve bağımsızlığına olan saygılarını (!) belirtmek nezâketinde bulunuyorlardı!.. Daha sonraki maddede, aralarındaki sınıra saygı göstereceklerini ve birbirlerinden toprak istemeyeceklerine dair karşılıklı söz veriliyordu (12).

Bu tarihlerde İran'da petrol olduğu anlaşılmıştı. Mücadelelenin şiddeti bundan sonra daha da artar.

Ruslar avantajlıdır. Yıllardır, mütehassis ve müşavir olarak birçok adamını İran'da yerleştirmiştir. Ayrıca Rus subayları İran ordusunu ellerinde bulundurmaktadırlar. Rus gizli servisi ise, halk arasında devamlı faâliyet göstermektedir.

Ruslar şimdi de halkı İngilizlere karşı tahrike başlamışlardır. Bu arada Şah'ın meclisi zorla dağıtmak ve liderleri tutuklatmak istediği haberleri de ortada dolaşmaya başlayınca, halkın tepkisi büyür...

Şimdi İran'da yer yerinden oynamaktadır. Şah, sırtını Ruslara dayamıştır. İlk önceleri halkın sadece İngilizlere karşı olan bu tepkisinden memnundur. Fakat, halkın öfkesinin kendisine doğru da çevrilmeye başladığını gördüğü andan itibaren telâşa kapılır.

İran'da 1908'deki bu halk ayaklanması gittikçe genişlemekte; bilhassa başşehir Tahran'da yer yerinden oynamaktadır.

Şah orduya hareketleri bastırmak için emir verir. Ordunun idarecileri Rus subaylarıdır. Tahran sokaklarına dalan kazak süvarilerinin başında Rus Albayı Liyakof vardır (13). Askerler halkın üzerine merhametsizce saldırırlar. Rastgeldiklerini katlederler. Tahran sokakları insan cesetleriyle doludur şimdi. Halk şehiri terkederek kaçmaya başlar. Bir türlü akıl erdirememektedirler. Nasıl olur da kendi askerleri hunharca kendilerini öldürebilmektedir?.. Rus subaylarından aldıkları emri yerine getirmekle vazifeli İran askerleriyse, bu kadar ince düşünecek halde değildirler...

Bağşehirde kan gövdeyi götürmektedir. Şah, meclis binasının topa tutulmasını emreder. Top ateşiyle meclis binası yerle bir edilir. Pek çok milletvekili bu top ateşi sonunda ölür, bir kısmı yaralanır. Sağ kalanlarsa tutuklanır ve akabinde öldürülür (14).

«*Acem Şahı*» başlıklı şiirinde İran'daki bu hâdiselere îma ederek millî şairimiz Akif diyor ki :

«*Kazak celbeyleyip tâ Rusya'dan, sâdâtı çiğnettin ;
Yezidin ruhu şâd olsun... Eminim çünkü şâd ettin !*»

Ruslar İran'a girmekte gecikmezler. Ayaklanma bastırılmayınca Ruslar, kendi vatandaşlarını korumak bahanesiyle 1909 ilkbaharında İran topraklarına dalarlar (15). İngiltere, Rusya'nın bu durumunu protesto ederse de, dinlemez. Rusya, bu işgali, vatandaşlarının hayatlarının tehlikede olması üzerine yapmıştır! Bunda telâşa kapılacak ne vardır?..

AHMED MİRZA ŞAH DEVRİ

Bu sırada İran'daki idarede yine bir değişiklik görülür. Merkezi Raşt ve İsfahan'da olan bir İran ordusu, bağşehirde doğru yürüyüşe geçmiş; şahı tahttan indirmişlerdir. Şah, Rus elçiliğine sığınır. Daha sonra da Rusya'ya gider. Darbeciler tahta Muhammed Ali Şah'ın oğlu Ahmed Mirza'nın geçmesini temin ederler.

Ahmed Mirza döneminde İran'da halk iki büyük partinin propagandasına maruz kalır. Milliyetçiler ve Devrimciler. İran'ın asâyişinin temini vazifesi Devrimci partinin askerî lideri İbrahim Han'ın idaresi altındaki polis teşkilatına verilmiştir (16).

Bir darbe yapılmıştır. Fakat darbeciler şaşkın bir vaziyettedirler. Daha önce devleti nasıl idare edeceklerini düşünmemişlerdir. Devlet teşkilatını işletecek adamları da yoktur. Hükümet daireleri ancak yabancı uzmanların yardımıyla düzenlenebilecektir. Rusya ile İngiltere bu meseleye de el atarlar. Bu yabancı uzmanlar, zayıf devletlerden birisi veya birkaçın-

dan getirilecektir. Aksi takdirde Rusya ile İngiltere kendi vatandaşlarını zorla işbaşına getireceklerdir (17).

Bu tartışmalar sürüp giderken İran hükümeti 1911'de Amerika vatandaşı William Morgan Shuster'e vazife verir. Bu Amerikalının vazifesi, Genel hazinedar olarak, İran'ın gelirlerini kontrol altında tutmak, toplamak ve lüzumlu yerlere harcamaktır. Bu durumdan Rusya memnun olmaz ve memnuniyetsizliğini hemen açığa vurur. Ya Amerikalı işi bırakacaktır. Ya hatta Rus birlikleri Tahran'ı işgal edecektir. İran hükümeti tercihini yapmalıdır. İranlılar bu tehditler sonunda Amerikalı uzmanın işi bırakmasını kabul ederler (18).

I. DÜNYA SAVAŞI VE SONRASI

Birinci Dünya savaşında İran tarafsız olduğunu ilan eder. Menfaatleri için birbirleriyle kıyasıya mücadele eden devletler bir süre için İran'ı unutmışlardır.

Savaş devam ederken, İngiltere 1919 yılında İran'la bir anlaşma yaparsa da halkın tepkisi üzerine bu anlaşma feshedilir.

1921 yılında İran'da neticeye ulaşan bir darbe görülür. İran Kazak Tugayının kumandanı Rıza Han, maiyyetindeki orduyla Tahran'a doğru yürümüş, 21 Şubat'ta başşehir girmiş ve hükümetin idaresini zorla ele geçirmiştir.

İran'ın değişen yeni idaresinde Seyyid Ziyaeddin Başbakan, Rıza Han ise Savunma Bakanı ve Başkumandandır.

Bu devrede Rusya ile bir anlaşma yapılır. Bu anlaşmaya göre, Rusya kendi topraklarını tehlikede gördüğü an, İran'a müdahale edebilecektir. Rusya ile yapılan bu anlaşma, 59 yıl sonra tekrar gündeme gelecektir.

Şimdi İran'da Seyyid Ziyaeddin başbakandır, fakat kuvvetler Rıza Han'ın elindedir. Sonunda kuvvetli olan idareyi ele geçirir. Başbakan istifaya mecbur edilir. Rıza Han idareyi bü-

tünüyle ele alır. 1923'te Başbakan ilan edilir. Bu sırada Kaçar hânedanının son temsilcisi Ahmed Şah, ülkeyi terketmiştir. Rıza Han'ın gözü şahlıktadır. Meclisi zorlar. Meclis 31 Ekim 1925'te Kaçar hânedanı yönetiminin sona erdiği kararı alır. Böylelikle İran'da Kaçarların idaresi devri sona ermiş olur...

Rıza Han, Pehlevi sıfatıyla tahta oturmak için hazırlığa başlar. 25 Nisan 1926'da yapılan büyük şenliklerle taç giyerek İran tahtına oturur. Şimdi İran'da yeni bir devir başlamaktadır. Pehleviler devri.

Siyâsî hareketler yanında sık sık görülen dinî mahiyetteki hareketlerle de çalkalanan İran'da, bundan sonra ne olacaktır?..

Dünyayı sarsan fikrî ve siyâsî cereyanlar ve devletlerin çekişmesinden İran da müteessir olacak mıdır?.. Hâdiseler dalgası arasında çırpınan İranlıları hangi âkıbet beklemektedir.

İki üyesini iş başında gördüğümüz Pehleviler hânedânı ve bu hânedan devrinde İran'ın idaresine bakalım şimdi...

V. BÖLÜME AİT NOTLAR

- (1) İslâm Ansiklopedisi, c. 5/II, s. 1024
- (2) Meydan Larousse, c. 6, s. 385
- (3) İ. A., c. 5/11, s. 1025
- (4) Meydan Larousse, c. 6, s. 386
- (5) a.g.e., c. 6, s. 386
- (6) a.g.e., c. 6, s. 386
- (7) a.g.e., c. 6, s. 386
- (8) a.g.e., c. 6, s. 386
- (9) a.g.e., c. 6, s. 387
- (10) İslâm Ansiklopedisi, c. 5/11, s. 1025
- (11) Petrol Fırtınası, Raif Karadağ, 1979, İstanbul, s. 35
- (12) Meydan Larousse, c. 6, s. 387
- (13) Petrol Fırtınası, s. 9
- (14) Meydan Larousse, c. 6, s. 388
- (15) a.g.e., c. 6, s. 388
- (16) a.g.e., c. 6, s. 388
- (17) a.g.e., c. 6, s. 388
- (18) a.g.e., c. 6, s. 388

VI. BÖLÜM
PEHLEVİLER DEVRİ

Institut Kulte Paris

Institut kurde de Paris

YİRMİNCİ ASIR'DA DÜNYA VE PEHLEVİLER DEVRİ

Yirminci asır boyunca dünyada cereyan etmiş bütün hâdiselerden İran ziyadesiyle müteessir olmuştur. Bu bakımdan, zaman zaman bu mühim hâdiseleri hatırlamak, nazarı dikkate almak, bu bölümde ele aldığımız mevzua açıklık kazandıracaktır zannedirim...

Pehlevî hanedânı İran'da süngü kuvvetiyle hâkim kılmıştır. Bir asker olan Rıza Han, maiyyetindeki kuvvetlere sırtını dayayarak, zaten otoritesi iyice sarsılmış, varlığıyla yokluğu belirsiz hale gelmiş Kaçarların saltanatına kolayca son vermiştir... Artık İran kendisindedir.

Yirminci asır henüz bitmiş değil. Asrın başından itibaren İran'da görülmeye başlanan hâdiseler de öyle. Bu asırda neler olmuş İran'da? Yine baştan beri takip ettiğimiz yolu takip edip kronolojik olarak İran tarihine bakalım... Yalnız, başta da belirttiğimiz gibi, daha evvel yüzyılın mühim hâdiselerine bir göz gezdirelim.

1. DÜNYA SAVAŞI ve NETİCELERİ

Yirminci asır, ilim ve tekniğin zirveye ulaştığı, insan zekâsının en olgun eserlerinin ortaya konulduğu bir asır olarak bilinir. Doğrudur. Asırlar boyu nesilden nesile devredilerek, gittikçe gelişen ilim, bu asıra geldiğinde en mütekâmil şeklini bulmuştur. Teknoloji zirveye çıkmıştır. Ancak temelde, insanlığın saâdeti için yapılan makineler, âletler, beşeriyetin fe-

lâketi için kullanılmaya başlanması üzerine, insanlar kara kara düşünmeye başlamıştır.

Harâretle propagandası yapıldığı gibi, yirminci asır, Batı medeniyetinin temin ettiği bir refah asrı mıdır? Gerçi, ilimde, teknikte ilerleme olmuştur. Fakat muvazene temin edilemediğinden, cüz'î bir refaha bedel pek ağır sıkıntılar ve problemler yüklenmiştir insanların sırtına...

Uzun zamandan beri ruhî buhran geçiren beşeriyet, yirminci asır başında, bütün sıkıntılarını ortaya dökmüştür. Yarıdağın infiâli gibi tıpkı... Maddeye esir olanlar, derdlerinin devâsını da maddede görmüşler; görülmemiş bir hırsla, birbirlerini imha için harekete geçmişlerdir. Silâhlar çekilmiş, büyük bir dünya savaşı başlamıştır. Yirminci yüzyılda iki kez görülen savaşların ilki...

Birinci Dünya Savaşı'nın tafsilâtına girecek değiliz. Neticesi ne olmuştur? Milyonlarca insan kaybı, hesapsız maddî, manevî tahribat... Çizilip bozulan sınırlar...

En mühim neticesi de, asırlar boyu «En büyük devlet» olma vasfını elinde bulundurmuş Osmanlı Devletinin, tarih sahnesinden çekilmesidir. Üç kıtada dalgalanan sancağıyla, adâletiyle, insanî vasıflarıyla, Hakk'a tâbi oluşuyla, en büyük, muhteşem bir Devlet, asırlar süren mâcerâsını altın harflerle tarihe kaydettirerek, hatıralarda ebedîleşmek suretiyle sahneden çekilmiştir...

Osmanlı Devletinden sonra, Dünya'daki güç dengesi sarılmıştır. Muvâzene temin edilemediğinden günümüzde de devam eden karışıklıklar süregelmiştir...

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti, daha sonraları çeşitli isimler alan İslâm Devletlerini de bünyesinde muhafaza etmekteydi.

İslâm Âlemini sancağı altında toplamış bir devletin dört bir yandan yapılan tecâvüzler neticesinde çözülmesi, dağılması, İslâm âleminde derin sarsıntılar meydana getirmiştir...

Osmanlıya saldıranlar tarafından toprakları işgal edilen bu İslâm ülkelerinin, ileride, müstakil birer ülke haline geldikten sonra takip ettikleri politikalarında, bu işgal ve tecâvüzlerin büyük rolü görülecektir...

.....

Osmanlı'nın tarih sahnesinden çekilmesinden sonra, Anadolu sınırları aziz şehidlerin kanyıyla çizilen, temelinde gazilerin cansiperâne mücâdeleleri, yediden yetmiş, kadın, çocuk, ihtiyar herkesin insanüstü gayretleri bulunan bir devlet kurdur : Türkiye Cumhuriyeti Devleti...

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Birinci Dünya Savaşının hemen akabinde istiklâlini ilân eden ilk İslâm Devletidir. İkincisi de, Türkiyeyi kendisine örnek alarak, düşmana karşı verdiği istiklâl mücadelesinde muvaffak olan Afganistan...

.....

Yirminci yüzyılın ilk yarısının mühim hâdiselerinden birisi de Rusya'daki ihtilâldir. 1917'deki ihtilâlle Çarlık yıkılmış, yerine komünist bir idare hâkim kılınmıştır. Mayası, kan, zulüm, işgal, masum insanların gözyaşlarıyla yoğrulan Çarlık rejiminden sonra, tüm insanlığın başbelâsı, hürriyet düşmanı, inanç düşmanı bir rejim Rusya'da kurulmuş ve görüleceği gibi binbir türlü desiselerle sınırlarını genişletmiştir...

Yirminci asır boyunca, sıcak savaşların yanı sıra, kültür savaşları da büyük ölçüde cereyan etmiştir...

Yirminci asrın ilk yarısında İslâm âleminin hâdiseler karşısında umûmiyetle seyirci durumunda kaldığını, birçoklarının istiklâlini kazanmak için mücâdele verdiğini görmekteyiz... Siyâsî hürriyetlerin yanında, kültür noktasından serbest olmayan, daha doğrusu kültür istiklâlini henüz kazanamamış İslâm ülkelerini de görmekteyiz...

.....

Yirminci yüzyılda insanlık, ilim ve teknikteki son gelişmeler ve yeni icadlar neticesi, makinalarla haşır neşir olmuştur... Makinalaşan dünya, Kader-i İlâhinin tecellisi olarak, bu

makinaların kanı hükmündeki petrol için, bir zamanlar ezmek, yok etmek istediği İslâm âleminin eline bakar duruma gelmiştir...

Dünya siyasetinde ipler, yirminci asrın sonlarına doğru, İslâm âleminin eline geçmeye başlamıştır.

İnsan hayatına giren petrol, ülkelerin başını ağrıttacaktır. Büyük çapta petrol kaynaklarına malik İslâm ülkeleri, bu madde yüzünden birçok beynelmilel hâdiselerin merkezi olacaklardır...

İran da, yirminci yüzyılın hemen başından itibaren petrol ülkelerinden biri olarak tanınmıştır. Ekonomik hayatları büyük ölçüde petrole bağlı olan ülkeler, İran'a daha başka nazarla bakmaya başlayacaklardır...

Yirminci asrın başından itibaren İran'ın içişlerinde dahi yabancı eller hâkim rol oynayacaktır...

.....

Kaldığımız yerden İran'a dönelim. Bakalım, Pehleviler devrinde İran'da neler olmuş?

ŞAH RIZA PEHLEVİ DEVRİ

İran tahtına oturan Rıza Han, kendini Şah ilân eder ve Pehlevî sıfatını alır. Tahtının istikbâl garantisinin, halka gözdağı vermekle mümkün olacağına inanmıştır. Artık İran'da hâkimiyet kendisindedir. Fakat kısa bir zaman sonra yanıldığını görecektir. Devletlerin elinde nasıl oyuncak haline geldiğini müşahede edecek, bütün çırpınmalarına rağmen hiçbirşey yapamayacaktır...

Rıza Şah, İran'daki dinî kültürü yıkmak, hiç değilse zayıflatmak istemekteydi. Bunun için çalışır. Din adamlarına ve dine cephe alır. Kendilerini ezmeye uğraşan ülkelerin kültürlerini örnek almak ister. Hukuk sistemini değiştirir. Fransız hukuk sistemini kabul eder (1).

Şah, asırlar boyu İran'da hâkim olmuş İslâmiyet hakikatına karşı gözünü kapar ve nazarlarını binlerce yıl öncesine çe-

virir. İslâmiyyetten önceki İran tarihini nazarlara vermek ve İslâm öncesi İran kültürünü halka maletmek için çalışır (2).

İran'da halk büyük ölçüde cahildir. Okuma - yazma nisbeti çok düşüktür. Dünyada cereyan eden hâdiseleri değerlendiren, muhakeme edecek kültürden mahrumdurlar: İran halkı ağzı lâf yapan, bol bol vaadde bulunan herkese alâka göstermektedir. Tarihin hiçbir döneminde huzur yüzü görmemiştir.

Asırlarboyu İran'da kaynayan fitne kazanı hâlâ fokurdamaktadır. Birçok eller kazanın altındaki ateşi söndürmemek için çırpınmaktadır. Hariçteki eller ve işte içteki el Pehlevî hânedânının ilk temsilcisi.

Rıza Han devrinde İran'da ülemânın gücü birhayli azalmış, İran askerî bir idare altına girmiştir. Bu zorba el, halkın zahirî görünüşüne dahi el uzatmaktan geri durmamıştır...

Ekonomik meselelerde büyük ölçüde batılı ülkelerin uzmanlarından istifade etme yolunu tutmuştur Rıza Han. İran maliyesi 1923'ten itibaren Amerikan, 1928'den itibaren de Alman uzmanlar tarafından murakabe edilmeye başlanır...

Rıza Han devrinde Almanya İran'la münasebetlerini geliştirmiştir. Bu devirde Almanya'da pek çok uzman vazifeli olarak bulunmuştur... Bu durum ileride İran'ın başına gâile açacaktır.

Almanya'nın İran'daki faaliyetleri İngiltereyi şüphelendirmiştir. Almanya'nın, Güneybatı İran'daki Anglo - İran petrol şirketinin çok önemli petrol tesislerine zarar vermelerinden ve bu tesisleri mahvetmelerinden korkmaktaydı İngiltere (3). Aynı korkuyu Rusya da taşımaktaydı.

1941'de Almanya'nın Rusya'ya saldırması üzerine, Rusya İran'da Almanların bulunmasından daha fazla endişe etmeye başlar.

Rusya'nın batılı mütteliklerinden gelecek cephaneye çok ihtiyacı vardır. Bu sevkiyat için de, en münasip karayolu İran'dır ...

İran halkının büyük sıkıntı çekmeleri neticesinde yaptırılan ve ülkeyi kuzeyden güneye kateden demiryolu, en fazla Rusya'nın işine yaramıştır. Almanya karşısında durmadan hezimete uğrayan Rusya, bu yoldan ulaşan yardımlarla Almanya karşısında direnebilmesi mümkün olmuştur...

Rusya ve İngiltere İran'a başvurarak, Rusya'ya askerî ikmalin İran'dan geçmesine izin verilmesini isterler. Aynı zamanda İran'da bulunan Almanların da İran'dan çıkarılmalarını talebederler.

İran'ın bu iki teklifi de reddetmesi üzerine, İngiltere ve Rusya İran topraklarına zorla girerler. 25 Ağustos 1941'de Kuzeyden Ruslar, güneyden İngilizler İran'a girmeye başlarlar (4).

Kirmanşah'ı işgal eden İngilizler, Kazvin'in güneyinde Sovyet birlikleriyle buluşurlar. İki ülke ordusu Abadan rafinerisi ile petrol tarlalarının kontrolünü ele geçirirler. İran'ın mühim mevkilerini aralarında titizlikle pay ederler. İngilizler güney, orta ve batı kısımları, Sovyetler ise Azerbaycan'ın kuzey eyaletlerini, Milan ve Mazanderan'ı kontrolleri altına alırlar (5).

Rusya'nın işgale karşı gösterdiği mazeret, 1921 Sovyet-İran anlaşmasıdır. Bu anlaşmaya göre, İran'da Sovyetlere karşı saldırgan bir üs kurulduğunda, Sovyetler İran'a birliklerini yollayabileceklerdir (6). Rusya aynı mahiyetteki antlaşmaları daha sonraları çeşitli ülkelerle yapacak ve sudan bahanelerle bu ülkelere saldıracaktır.

İngiltere ise petrolü düşünmektedir. Batılı müttefikler, Amerika da dahil Rusya'yı düşünmektedirler. «Aman Rusya'ya birşey olmasın!» demektedirler. Bu işgalden sonra, Almanya'nın öldürücü darbesini yemek üzere olan Rusya'ya batılı müttefikleri İran'dan yardım ulaştırırlar. Kendi elleriyle destekledikleri Rusya'nın ileride kendilerini ezmek için yaptığı plânlardan habersizdirler.

İngiltere ve Rusya, İran'ı işgal etmekle kalmazlar. Kendilerine boyun eğmeyen Rıza Han'ı tahttan indirmek için uğ-

raşlılar ve neticede Rıza Han, 16 Eylül 1941'de tahtını ve tahtını oğlu Muhammed Rıza'ya terkettiğini açıklar. Şahlıktan istifa etmiştir. Aslında istifânamedeki mühür kendisinin değil, Rus ve İngiliz süngülerindir.

İran'a hâkim kuvvetler Rıza Han'ın İran'da oturmasına bile müsaade etmezler. Devrik şah, önce Maritius'a, oradan Güney Afrika'ya sürülür. 1944'de İran'dan uzakta Güney Afrika'da ölür.

Tahakkümle ülkeye hâkim olmak isteyen Rıza Han, işgalci devletler eliyle sevdiği tahtından zorla uzaklaştırılmıştır. Neticede doğup büyüdüğü topraklarda ölmesine bile razı olunmuştur.

Zalimlerin zulümleri dünyada bile yanlarında kâr kalmamaktadır. Boşuna denilmemiş : Zulm ile âbâd olan kahr ile berbâd olur, diye...

ŞAH MUHAMMED RIZA PEHLEVİ DEVRİ

Babasının yerine tahta oturan Muhammed Rıza Pehlevî, işgal kuvvetlerinin talimatıyla Almanya'ya savaş açar. İlk icraatlarındandır bu. İngiltere ve Rusya'nın vaadlerine inanmıştır. Vaade göre; İran Almanya'ya savaş açtığı takdirde, işgal kuvvetleri İran'dan çekileceklerdir. Fakat çekilmezler. Daha ziyade yerleşirler. İngiltere, Güney İran'daki Huzistan bölgesinde malik buldukları petrol imtiyazını kaybetmek istemiyordu. Rusya ise, zengin petrol kaynakları bulunan kuzeyde hâkimiyet kurmak ve Irak petrollerine doğru işgal sınırlarını genişletmek niyetindeydi (17).

Muhammed Rıza Pehlevî devrinde İran'dan Rusya'ya, Batılı müttefiklerin askerî yardımları aktarılmaya devam edilir. Ayrıca İngiltere'nin kontrolü altında bulunan petrol yataklarından temin edilen benzin, mazot gibi akaryakıt Rusya'ya gönderilir ve Almanlara karşı savaşan Rusya'nın çökmesi bu yardımlarla önlenmiş olunur...

Rusya İran'da gayet plânlı çalışmaktadır. Bir gün İran'dan çekilmek durumunda kalacağını önceden hesaplamıştır. Rusya İran'dan temin edeceği menfaatleri sağlama almak istegindedir. İşgal döneminden de istifade ederek İran'da TUDEH adı altında bir komünist teşkilâtı kurar. Geniş çapta plânlanan ve organize edilen bu komünist teşkilât, ileriki tarihlerde zaman zaman İran'ın başına büyük gâileler açacaktır.

Rusya İran'da kurmuş olduğu bu komünist teşkilât yanında Azerbaycan'da da faâliyet gösterir ve Azerbaycanlıları İran aleyhine kışkırtmaya başlar. Niyeti Azerbaycan'ı İran'dan koparıp yutmaktır.

Azerbaycan'da daha Birinci Dünya Savaşından beri İstiklâl hareketleri görülmektedir. 1945'te İran'ın karışık durumundan istifade eden Azerbaycanlılar, istiklâllerini ilân ederler. Kendi hükümetlerini kurar, ordularını teşkil ederler. Artık, bir süre için Azerbaycan İran'dan ayrılmıştır. Rusya'nın arzusu gerçekleşmiştir. Azerbaycan'da istiklâl hareketleri o yöre halkınca harâretle desteklenmiştir. Çünkü, uzun zamandanberi Azerbaycan şahların baskısı ve adâletsiz idaresi altında inlemektedir.

İkinci Dünya Savaşı sona erince İngiltere askerlerini İran'dan çekmesine rağmen, Rusya çekmez. Çekmeye de niyeti yoktur. İran'daki petrolere göz dikmiş; İran petroleri üzerinde imtiyaz muâhedesini almadan çekilmeyeceğini de belirtmiştir...

İran 1946 senesi başında Birleşmiş Milletlere müracaat eder ve Rusya aleyhine bir karar çıkartmaya muvaffak olur. Fakat Rusya oralı değildir. Birleşmiş Milletlerin kararına aldırmaz.

Rus yanlısı olarak bilinen İranlı vezir Kıvam üs-Saltana Rusya ile anlaşmak üzere Moskova'ya gider. Rusyaya, istedikleri imtiyazları vereceklerini ve yine Rusya'nın istekleri arasında olan Azerbaycan Devletini tanıyacaklarını İran hükümeti adına vaadeder (8). Ancak bu anlaşmaların İran Millet Meclisince tasdiki zarûrîdir. İran veziri Millet Meclisinin

böyle bir anlaşmayı tasdik edeceğine dair, Rusya'ya teminat verir. Bu teminattan sonradır ki. Rusya 1946'da askerlerini İran'dan çekmeye razı olur.

Rusların çekilmesinden sonra İran, Azerbaycan'daki istiklâl hareketlerini bastırma yoluna gider ve Azerbaycan'a ordular sevkettmeye başlar. Azerbaycan'daki yerli halk, İran ordusuna karşı mukavemet gösteririrse de uzun süre dayanamazlar. İran ordusu modern silâhlarla teçhiz edilmiştir. Silâh yönünden. sayı yönünden Azerbaycanlılar çok zayıf durumdadırlar. İran ordusu Tebriz'e girer. İstiklâl hareketini başlatmış olanları idam ettirir. İstiklâl hareketleriyle uzaktan yakından alâkası olan herkes sorguya çekilir ve en ufak bir ipucu sonunda kurşuna dizilirler. Azerbaycandaki hareketler böylelikle, modern silâhların zoruyla bastırılmış olur... Aradan yıllar geçmesine rağmen Azerbaycanlıların Şah Muhammed Rıza Pehlevî'nin bu zulümlerini unutmadıkları görülecektir...

Rusya, İran'dan koparacağını umduğu petrol üzerindeki imtiyazları da alamaz. Çünkü, 1947'de Meclis aldığı bir kararla, Rusya'ya imtiyaz verilmesi teklifini reddetmiştir.

Rusya, İran'dan bir darbe yemiş; büyük ölçüde muhtaç olduğu İran petrolünden mahrum olmuştur. Bu mağlûbiyeti hazmedemez. Derhal çalışmalara başlar. İran'da kuvvetli bir komünist teşkilât vardır. Adamları vardır. Onlar vasıtasıyla İran'da karışıklık çıkartmak yolunu dener ve bunda da başarılı olduğu görülür...

İRAN'DA AYAKLANMALAR

Rusya, İran'da petrolden mahrum olmuştur. Hedefi, İngiltere'yi de petrolden mahrum bırakmaktır. Nasıl olsa, İran komşusudur. İleride yapacağı hareketlerle İran'daki menfaatlerini yeniden elde edebilecektir...

Rusya plânlarını yapmıştır. İran'daki komünist partisine emir verilir. Artık harekete geçme zamanı gelmiştir. TUDEH mensupları çalışmaya koyulurlar. Halk arasına yayılarak pro-

paganda yapmaya başlarlar. Slogan ve halka gösterilen hedef : «Petrol Devletleştirilmelidir.» Slogan tutar. İran içten içe kaynamaya başlar. Rusya bütün imkânlarını seferber etmiştir. Komünistler, hareketlerinin daha müessir olabilmesi için İran'da dinî liderlerle, mollalarla da temasa geçerler. Onların da desteğini aldıktan sonra çalışmalarını süratlendirirler. Şimdi İran'da komünist TUDEH teşkilâtı yanında kendilerine «Fedaiyan-ı İslâm» adını veren bir grup daha ortaya çıkmıştır.

İran'da gösteriler başlar. Halk sokağa dökülmüştür. İlk önce, Petrol'ün Devletleştirilmesini isterler bu sokağa dökülenler.

Slogan yerleşince, Rusya ikinci hamleyi yapar. Hedef, İngiltere'dir. Halk bu sloganı da kabul eder ve her tarafta İngiltere aleyhine gösteriler yapılmaya başlanır. Artık ok yandan fırlamıştır. İranlılar, haklarını sokaklarda aramayı gelenek haline getirmişlerdir âdetâ. Pek çoğu, niçin, ne sebepten sokakta olduğundan habersizdir. Hareketlerinin neticesinin ne-reye varacağını hesap edenler pek azdır. Toplum psikolojisiyle hareket etmektedirler. Komünistlerin oyununa geldiklerinden habersizdirler. Hâdiseleri idare edenlerin komünistler olduğu sonradan açıkça ortaya çıkacaktır.

İran'da komünist TUDEH teşkilâtı ile Fedâiyan-ı İslâm teşkilâtı el ele vermiştir (9). Şimdi bir hedef daha gösterilmiştir halka. Şah Muhammed Rıza Pehlevî...

İran'da şimdi göstericilerin kafasında üç slogan yerleşmiştir. «Petrol Devletleştirilmelidir», «İngiltere'ye verilen imtiyaz geri alınmalıdır» ve «Şah'a ölüm»...

Başvekil General Razmara bu gösterilere mani olmak için sert tedbirler alır. Fakat gösteriler durmaz. 7 Mart 1951'de General Razmara öldürülür...

Razmara'nın öldürülmesinden sonra, Şah Başvekilliğe Hüseyin Âlâ'yı getirir. Yeni başvekil cinayetle alâkalı tevkiflere başlar. Sıkı tedbirler alır. Lâkin hâdiseler durmaz, gittikçe büyür. Şimdi Tahran'ın her tarafında nümayişler olmaktadır.

Nisan 1951'de nümayişler İran'ın her tarafına yayılır. Şimdi tüm İran çalkalanmaktadır. Halk sokaktadır. Hükümet aleyhine, İngiltere aleyhine sloganlar atarak gösteri yapmaktadır...lar...

KOMÜNİSTLER SAHNEDE

Başından beri perde gerisinden hâdiseleri hazırlayan, idare eden komünistler, hâdiseler ülke sathına yayılınca, renklerini tamamen belli ederek ortaya çıkarlar. Artık, kendilerinden başka destekçilere ihtiyaçları kalmamıştır. Hareket halka maledilmiştir. Şimdi parsayı toplamak ve hareketleri komünist bir hareket şeklinde göstermenin zamanı gelmiştir.

Komünistler açıkça çalışmaya başlarlar. Artık silâhlı çatışma devresi başlamıştır. Abadan'da nümayişçiler polisle silâhlı çatışmaya girerler (10).

Abadan tasfiyehanelerinde çalışan işçiler umûmî ve kanunsuz greve başlarlar. Tasfiyehânelerde faâliyet durmuştur.

Abadan'daki bu hareketlerden sonra İngiltereyi bir telaş alır. İngiltere, petrol tasfiyehânelerini korumaya kararlı olduğunu dünyaya ilân eder. Lâkin nasıl koruyacaktır?. Askerî bir müdahale yapmaya cesaret edememektedir İngiltere. Öyle bir harekete geçse İrandaki petrolere ebediyen elvedâ demek durumunda kalacaktır. Çünkü, Rusya fırsat kollamaktadır. 1921 tarihinde İran'la yaptığı anlaşmayı ileri sürerek kapı komşusu İran'a girecektir. İngiltere bunu hesap eder ve bir teşebbüste bulunamaz. Rusya ile harbi de göze alamamaktadır.

İran yine dünya aktüalitesinin baş mevzuu haline gelmiştir. Beynelmîlel platformlarda şimdi İran meselesi görüşülmektedir. Dünyanın gözü İran'a çevrilmiştir. İran'da hâdiselerin neticesi ne olacaktır? Merakla beklenmektedir...

KOMÜNİSTLERİN KURNAZLIĞI

İran'daki hâdiselerde komünistler Fedâiyân-ı İslâm Teşkilâtını tahrik etmekteydiler. İlk bakışta halkın kendilerini

dinlemeyeceklerini biliyorlardı. Bu bakımdan halkın inançlarının tercümanı oldukları iddiasıyla ortaya çıkan Fedaiyan-ı İslâm Teşkilâtıyla işbirliği içine girmişlerdi. İki tarafta bu ittifaktan memnundu. Çünkü, her ikisi de Şah'a karşıydılar, idareye karşıydılar.

Fedâiyân-ı İslâm kendini güçlü göstermekteydi. Hareketler neticesinde istediklerini elde ettikten sonra, nasıl olsa komünistleri tesirsiz hale getiririz diye düşünmekteydiler. Çoğu da, komünist tehlikesini dahi düşünmüyordu. Onlar için o anda en büyük düşman İngiltere ve Şah'tı. Komünistler de aynı düşüncedydiler. Fakat bir fazlasıyla : Onlar, hesaplarını Rusya'nın menfaatlerine göre yapıyorlardı...

Rusya da açıkça İran'a baskı yapmağa başlamıştı. İran sınırına askerî yığınak yaparak gözdağı vermek istiyordu. İran Başveziri baskılara dayanamaz, son çare olarak istifayı tercih eder ve istifasını Şah'a verir. Bu istifadan sonra İran daha karışık ve karanlık günler geçirecektir. Musaddık Başvezir olduktan sonra, İran'da durum daha da karışacaktır.

MUSADDİK DEVRİ

Musaddık Başvezir olduktan sonra nümâyişçileri memnun etmek için çalışmalara başlar. Esâsen Musaddık, Şah'a karşıdır. Petrolün devletleştirilmesinden yanadır. Bu sebeplerle ülkeyi bir uçtan bir uca kaplamış olan kargaşaya lakayt nazarlarla bakar ilk önceleri. Musaddık henüz ayağının tozuyla, Başvezirlik koltuğuna oturur oturmaz Petrolün Devletleştirilmesi için çalışmaya başlar. Bir hükümet kararnamesi ile Petrolün Devletleştirildiğini ilân eder. Şah bu kararnameyi tasdik etmek istemez. Hâdiselerin devam etmesi üzerine, çaresiz olarak Musaddık'ın hazırladığı kararnameyi tasdik eder (11).

Şimdi göstericilerin arzusu yerine gelmiştir. Hâdiseler so-nan erecek midir?. Hâdiseler duracağına daha da artar. Musaddık da şaşırmıştır. «Besle kargayı oysun gözünü» hesabı

elleriyle beslediği kargalar, şimdi Musaddık'ı alaşağı etmek için çalışmaktadırlar...

Şimdi komünistler İran'da tedhiş hareketlerine başlamışlardır. Her tarafta sabotaj düzenlerler. Büyük taşkınlıklarla 1 Mayıs Bayramını kutlarlar.

Rusya, içindeki adamları vasıtasıyla, perde gerisinde olup bitenlerden bihaber göstericilere, bir hedef daha gösterir : Amerika!. Binlerce İran'lı kurulu mekanizma gibi hareket etmektedir. Şimdi göstericilerin bir sloganı daha vardır. «Kahrolsun Amerika!» Göstericiler Amerika sefaretî önünde protesto mitingleri düzenlerler...

Ruslar İran'daki gönüllü adamları yanında, Mütchassisı adı altında ajanlar da göndermektedir. Bu ajanlar, İran'da halkı kışkırtmaktadır... Rusya işi o derece ileri götürmüştür ki, resmî Rus konsolos memurları bile halk arasında tahrik faaliyetlerine katılmaya başlamışlardır.

Hükümet artık bu kadarına göz yumamaz ve dört Rus konsolosluk memuru tevkif edilir, daha sonra sınır dışı edilirler. Rusya hâdiseyi protesto eder...

Komünistlerin ellerinde bir maşa olarak kullandıkları Musaddık, artık işe yaramaz hale gelmiştir. Rusya'nın gayesi İran'a tamamen hâkim olmaktır. Bunun için de İran'la diğer devletlerin rabitasını koparmak lâzımdır... Hâdiseleri körüklemeye devam eder. Amerika ve İngiltere aleyhine gösteriler şiddetlenir. Rusya, İran'ın yanında olduğunu bildirmektedir. Ne olacak sanki!. İran, İngiltere ve Amerika ile alâkayı kestikten sonra her türlü yardıma hazır bir komşusu yanibaşında durmaktadır!..

Aleyhlerindeki gösterilerin artması üzerine Amerika ve İngiltere İran'a birer nota verirler. Bu notalar üzerine İran'da hükümet bir şaşkınlık devresi geçirir. Rusya'nın Tahrandaki resmî adamı büyükelçi, derhal temaslara geçerek İran idare-

cilerine endişelenecek bir şey olmadığını; şayet İngiltere ve Amerika İran'a saldırırsa, Rusya'nın hemen İran'ın yardımına koşacağını temin eder (12).

NETİCESİZ DARBE VE SONRASI

İran'da hâdiselerin şiddeti dozunu gittikçe arttırarak devam etmektedir. Bu esnada General Zahidi ile General Hicazi'nin Musaddık'a karşı bir darbe teşebbüsü olur. 13 Ekim 1952'de Musaddık'a karşı başkaldıran bu iki general, darbe yapmak isterler. Ancak muvaffak olamazlar. Harekete geçecekleri Musaddık tarafından daha önceden öğrenilmiş ve her türlü tedbir alınmıştır. Başarısız darbeden sonra General Hicazi tevkif edilir. General Zahidi Ayan azası olduğu için, hakkında hiçbir muamele yapılamaz (13).

Makamının tehlikede olduğunu gören Musaddık, geniş çapta tevkiflere başlar. Şüphelendiği herkesi tutuklamaktadır...

Başşehirde hâdiseler kızıymıştır. Şah'ın otuzuncu doğum yıldönümü münasebetiyle yapılacak şenliklere TUDEHÇİLER mâni olurlar. O günlerde yaptıkları kanlı hareketlerle Şah'a karşı büyük hareketlere girişirler. Sokaklar artık «Şah'a ölüm!» sesleriyle çınlamaktadır. Hâdiseleri polis kuvvetleri önleyemez. Ordu birlikleri duruma müdahale eder. Yine de bastırılmaz... Sokaklarda binlerce insan, durmadan gösteri yapmaktadır İran'da...

İdareye hâkim olamayan Şah, 16 Ağustos 1953'de ülkesini terkederek kaçır. Önce Bağdad'a daha sonra Roma'ya gider.

Şah gitmeden önce, bir fermanla, Musaddık'ı vazifeden azlettiğini, yerine General Zahidi'yi tayin ettiğini bildirmiştir. General Zahidi bir basın toplantısıyla İran'ın meşrû Başvekilinin kendisi olduğunu açıklar. Şimdi İran'da iki Başvekil vardır. Musaddık ve Zahidi...

Musaddık daha kuvvetli gözükmektedir. Şah'ın memleketi terketmesini fırsat bilerek bütün ipleri eline geçirmeye çalışmaktadır.

Musaddık, İran halkına hitaben neşrettiği bir beyanname ile, Şah Rıza Pehlevî'yi vatan haini ilân eder.

İran'da nümâyişler Şah'ın gidişinden sonra da durmaz. 19 Ağustos 1953, İran için mühim bir tarihtir. General Zاهدی, bugünde bir darbe ile Musaddık'ı devirmiş ve İran'da idareyi ele geçirmiştir...

Hâdiseler karşısında başını alıp yurt dışına kaçan Şah, kendi namına yapılan darbeden sonra, 22 Ağustos 1953'te Tahran'a geri döner. Hem de muzaffer bir kumandan gibi, büyük merasimlerle karşılanır...

ŞAHLIKTA İKİNCİ DEVRE

Şah'ın İran'a dönüşünden sonra tahta ikinci kez oturduktan sonra, İran'da yeni bir devir başlar. İran'ın iç ve dış politikası, büyük ölçüde değişikliğe uğrar... Kültür ve içtimâî sahalarda değişiklikler görülür...

Şah Rıza Pehlevî, kendisini ülkesinden kaçmaya mecbur eden hâdiselerin nereden kaynaklandığını anlamıştır nihayet... Hâdiselerin Rusya'nın tahrikiyle, içteki Rus taraftarlarının tertip edildiğini, halkın bu komünist fikirli kişilerce vasıta olarak kullanıldığını görmüştür... Bunlara karşı sert tavır takınır. Komünistler her yerde takibata uğrarlar, tevkif edilirler...

Şah, Rusya'ya karşı da yabancı tavır takınır. İran'a göz diken Rusya'dan yüzünü çevirir, batı ülkelerine yönelir. Onlarla tekrar dostluk anlaşmaları, askerî ve ticârî sahalarda anlaşmalar yapar...

Rusya İran'da bir darbe daha yemiştir... Bunu unutacak ve hazmedecek değildir. Kapı komşusunun nimetlerinden kendisine göre fersah fersah uzaklıktaki devletlerin istifade etme-

sine tahammül edebilir mi?. Aradan yıllar geçse de bu mağ-lûbiyetin acısını çıkaracaktır... Kendi sınırlarından binlerce kilometre uzaklıktaki ülkelere el atıp karıştıran, kendisine bağlayan Rusya, nasıl olur da hemen burnunun dibindeki bir ülkeye el atamaz, orada dilediğini yapamaz?. Rusya gibi haris, dünyada komünist diktatörlüğü kurmak için çalışan bir ülke, bunu nasıl hazmeder?... Bu sebeplerle yıllar sonra İran'da Rusya'yı tekrar sahnede görünce, şaşmamak gerektir...

İran, batı dünyasıyla arasını düzeltme yolunu tutar. 5 Aralık 1953'te İran ile İngiltere arasındaki diplomatik münasebetler yeniden kurulur (14). Yeniden petrol üzerine anlaşma yaparlar.

İran Sovyet bloku dışındaki çeşitli ülkelerle iktisadî ve siyasî işbirliğine yönelir. 1955 yılında Amerika ile de bir anlaşma imzalar. Bağdat Paktına katılır (15).

İran, silâh ve diğer harp malzemelerini Amerika'dan tedarik etmeye başlar. Rusya bu cihetten de mağlûp olmuştur. Yağlı bir müşteriyi elinden kaçırmıştır.

Şah, kültürde de batıya yönelir. O da babası gibi, İran halkının fikirlerine, inanışlarına sırt çevirir. Zorla da olsa, Batı kültürünü halka maletmek için uğraşır. Yine babası gibi, İran'ın İslâmiyetten önceki tarihine eğilir. Pers İmparatorluğunun kuruluş yıldönümleri, parlak merasimlerle kutlanmaya başlanır... Hele 15 Ekim 1971'de Pers İmparatorluğu'nun 2500'üncü kuruluş yıldönümünde büyük masraflarla, gösterişli merasimler yapılır...

Şah, 1951'de başlayan hareketlerde, bazı dindarların komünistlerle işbirliği yapmasını bahane ederek, tüm dindarlara ve ülemâya cephe alır. Dine karşı menfî bir tavır takınmaya başlar. İran'da mollaların nüfûzunu kırmak için çalışmalara başlar... 1963'te başlattığı ve «Ak Devrim» adı verilen hareketlerin asıl gayesi, İran'daki mollaları maddî bakımdan desteksiz bırakmaktır...

Şah dünyaya büyük propagandalarla takdim edilen Ak Devrim hareketleriyle, neticede halka pek bir menfaati olmayan hareketlere başlar. Ak Devrim, toprak reformu, sanayileşme, kültür ve sağlık yönünden çalışmalar, seçim kanunlarında değişiklik yapılması, imar hareketleri olarak hülâsa edilebilecek hareketlere verilen isimdir.

Bu hareketler, Şah'a pahalıya mal olacaktır. Tacını tahtını ebediyen kaybedişinde bu hareketlerin büyük rolü vardır...

Şah, toprak reformuyla İran'da büyük nüfuzları olan toprak sahiplerini ve bu toprak sahipleri arasında bulunan İran'ın ileri gelen din adamlarını karşısına almış oluyordu... Propaganda ve gösterişle halka toprak dağıtıyor gibi gözükten Şah, aslında fakir halka pek birşey vermiş de değildir... O'nun bütün maksadı tahtını sağlama almaktır.

Şah'ın Ak Devrim'i büyük tepkiyle karşılanır. Sıfatları Ayetullah olan ve İran'da hatırı sayılır nüfuzları olan din adamları, Şah'ın bu hareketlerini protesto ederler. Çünkü Ak Devrim ile, ellerinde bulundurdukları ve büyük ölçüde nüfuzlarını temin için kullandıkları arazi parçaları ellerinden çıkmaktadır. Şah, bu devrim sırasında, daha sonra İran'da isminden sık sık bahsedilecek ve Şah'a karşı hareketlerde öne sürülecek olan Humeyni'nin elindeki geniş arazi parçasını da devletleştirmiştir... Humeyni, bu sebeple açıkça Şah'a karşı çıkar.

Şah, o devirde pek mühimsemediği Humeyni'yi tutuklatır ve hapseder. O sıralarda yine mollaların tahrikiyle İran'da karışıklıklar başlamıştır. Şah gözdağı vermek ister. Humeyni'yi öldürtecektir. Humeyni'nin imdadına yine İran'ın güçlü din adamlarından Şeriatmedari yetişir. Şah'la görüşen Şeriatmedari, Humeyni'nin serbest bırakılmasını, hayatının bağışlanmasını ister. Bu yapılmadığı takdirde, İran'da ayaklanma kaçınılmaz olacaktır. Şah rahatını kaçırmayı göze alacak değildir... Humeyni'yi serbest bırakır. Fakat İran'da kalmasına müsaade etmez. Kasım 1964'de sürgüne gönderir. Humeyni kendisi-

ne karşı Şah'ın bu hareketlerini unutmayacaktır. Adı sanı duyulmadığı uzun yıllar boyunca, O, Şah'dan intikam almak için fırsat kollamaya başlar...

ŞAH'IN DEBDEBESİ

Şah, ihtişama düşkündür. Tahtını korumak için kendince pek emin zannettiği tedbirlerden sonra dünyadan kâm almağa bakmaktadır.

Eski İran şahlarına özenir. Artık, Aryemehr'dir. 27 Ekim 1967'de parlak merasimlerle taç giyer... Milyonlarca riyal Şah'ın keyfi ve debdebesi uğruna su gibi harcanır.

Milyonlarca insan aç bî-ilâç dururken Şah uçağının tuvaletini altından yaptırtacak kadar gösteriş ve ihtişam düşkünüdür. O, çekildiği sırça köşkünde, etrafındaki dalkavuklarla yaşamaktadır...

Sanayileşme için bazı teşebbüsler görülür. Fakat İran'ın zengin petrol kaynaklarından elde edilen gelirler büyük ölçüde silâhlanmaya harcanır. Evet bir ülke için silâh da lâzımdır. Savunma için tedbirler de alınmalıdır. Fakat, halk işsiz ve maddî bakımdan muztar durumda iken, silâhlanmaya karşı aşırı iştah ne ifade edecektir?

Şah dine karşı cephe almıştır. Gerçi açıktan bir hareketi ve dinî yaşayışı baltalamak için alenî teşebbüsleri yoktur. Ancak hükümet politikası olarak halkın dinî kültür almaları yönünden hiçbir teşebbüste bulunulmamaktadır. Şah, maddeye yönelmiştir. Bu maddeciliğin neler getireceğini ileride göreceklerdir...

İran Şahı elindeki petrole güvenerek hayaller kurmaktadır. Dünyanın en güçlü ordusunu kuracağını ve süper güçler arasında yer alacağını hayallemektedir. Bu aşırı silâhlanma ne içindir? Hemen kapı komşusu Rusya'ya karşı mı? Belki... Fakat Şah, kendisinden önceki İran şahları gibi diğer ülkelere de göz dikmiştir. Fırsat buldukça sınır komşularını tâciz etmekten de geri durmamaktadır...

—İran Şahı çeşitli ülkelerdeki etnik grupları menfaat plânlarına göre tahrik etmektedir. Bu yüzden Irak'la 1966 ve 1970'de arası açılır. Şah'ın aynı oyunu, zaman zaman Türkiye'ye karşı oynamak istediği de görülmüştür...

İran, İslâm âleminde kopuk bir vaziyette durmaktadır. 1963'de müslüman Arap ülkelerinin Yahudi İsraille yaptıkları savaşta İslâm dünyasına yabancı kalmıştır. Daha sonraları Müslüman Arap âleminin düşmanı Yahudileri desteklediği ve İsrail'e petrol vermeye devam ettiği görülür. Bu hareketlerle İslâm dünyasını kendisine iyice küstürmüş, batılları ve Yahudileri sevindirmiştir...

ŞAH DEVRİNİN UMÛMÎ MANZARASI

Şah tahta çıktığı sıralarda Azerbaycan'a karşı giriştiği hareketle o yöre halkının büyük ölçüde nefretini kazanmıştır. Çünkü Şah masum insanları ezmekten çekinmemiştir...

Şah, döneminde gerçi sanayileşme için bazı teşebbüsler olmuştur. Toprak reformu göstermelik de olsa yapılmıştır. Fakat halk büyük ölçüde topraksızdır, işsizdir. Dolayısıyla fakirdir.

Okuma - yazma nisbeti düşüktür. Kültür yönünden zayıftır İran halkı. Şah dönemlerinde asıl insanı değerlendiren vasıflara ehemmiyet verilmemiştir. Maddenin insana kâfi geleceği basit fikriyle hareket edilmiştir.

Şah döneminde hürriyet yoktur. Hürriyet, ancak Şah lehine söylenecek sözler ve düşünceler için vardır.

Şah tarafından, idaresine karşı çıkanları tespit ederek onları bertaraf etmek gayesiyle kurulan İran gizli haber alma teşkilâtı SAVAK, pek çok masum insanın canını yakmıştır. Bu gizli servis ayrıca faaliyetlerini hudutları dışına da taşıyarak komşu ülkelerdeki bölücü faaliyetlerin arkasında yer almış ve kışkırtıcılık yapmıştır.

İslâm âlemiyle dostça münasebetler kurulmamış, İslâm âlemi küstürülmüştür.

Şah kendi zevki için aşırı israfa gitmiştir... Halkın gözü önünde yapılan bu harcamalar, fakir halkın nefretini celbetmiştir...

Yine Şah döneminde komünizme karşı menfî tavır takılmıştır. Yapılan tek müsbet icraat, sadece budur.

İran'da halk Şahtan ve icraatlarından memnun değildir. Ufak bir kıvılcım, içten içe kaynayan halkın öfkesini patlatmaya kâfi gelebilecektir.

Şah'ın idare-i maslahatçı ve makam düşkünlüğüyle yaptığı icraatlar, 1977 sonlarına kadar devam eder. Bu tarihten itibaren İran'da kıpırdanmalar görülür... Damla damla büyüyen hareketler kısa zamanda sel haline gelecektir. İran Şahını da önüne alıp götüren bir sel...

Pehlevî hanedânının sallanmaya başlamadan evvelki İran'ın durumunu hülâsa olarak göz önüne almış olduk.

Bundan sonra ele alacağımız mevzular, son birkaç yıldır yakından şahidi olduğumuz hâdiselerdir...

VI. BÖLÜME AİT NOTLAR

- (1) Meydan Larousse, c. 6, s. 388
- (2) İslâm Ansiklopedisi, c. 5/II, s. 1026
- (3) Meydan Larousse, c. 6, s. 389
- (4) İslâm Ansiklopedisi, c. 5/II, s. 1026
- (5) Meydan Larousse, c. 6, s. 389
- (6) a.g.e., c. 6, s. 389
- (7) İslâm Ansiklopedisi, c. 5/II, s. 1027
- (8) a.g.e., c. 5/II, s. 1027
- (9) Petrol Fırtınası, s. 266
- (10) a.g.e., s. 267
- (11) a.g.e., s. 289
- (12) a.g.e., s. 323
- (13) a.g.e., s. 328
- (14) Meydan Larousse, c. 6, s. 390
- (15) a.g.e., c. 6, s. 390

Institut kurde de Paris

VII. BÖLÜM

**DÜNYA'DAKİ FİKRÎ-SİYASÎ HÂDİSELERE
UMOMÎ BAKIŞ
...VE İRAN'DA ŞAHLIĞIN YIKILIŞI**

1911

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

PHYSICS 101

Institut National de la Recherche Scientifique de Paris

KUTUPLAŞAN DÜNYA

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünyada fikrî - siyasî hâdiseler süratli bir gelişme göstermiş ve bunun neticesinde bloklaşmalar ve kutuplaşmalar doğmuştur.

Bu kutuplaşmanın mihrinde Rusya vardır... İkinci Dünya Savaşında Almanlar tarafından hezimete uğramaktan kurtulan Rusya kendisini toparlar toparlamaz, tarihî fonksiyonunu icraya başlamıştır. Kendi sınırlarından dışarıya taşmak. Kızıl rejimini dünyaya hakim kılmak için alabildiğine bir faaliyet içine girmiştir.

Bir taraftan Avrupa'ya yönelirken diğer taraftan İslâm ülkelerine el uzatmaktan çekinmeyen Rusya, hürriyet içinde yaşamak isteyen her ülkenin baş belâsı durumuna gelmiştir... Bu sebeple önce hür ülkeler Rusya'ya karşı birleşmek ihtiyacını duyarlar. Bu teşebbüs karşısında Rusya da kendisine yâr olan ülkeleri bir araya getirir. Böylece dünya belli başlı iki kutba ayrılmış olur.

ÜLKELER BİRBİRİNE MUHTAÇ

İnsanlar hayatlarını devam ettirmek için nasıl birbirlerine muhtaçlarsa, cemiyetler ve milletler de birbirine muhtaçtırlar. Aralarında kültür farklılığına ve milliyet ayrılığına rağmen ilim, teknik, askerî, politik ve ekonomik meselelerde karşılıklı alışveriş mecburiyetindedirler.

Bu mecburî ihtiyaçtır ki gelişen dünya şartları muvacehesinde ülkeleri birbirlerine yaklaştırmış ve asgarî müşterekte anlaşmaya zorlamıştır. Şu halde ülkelerin birbirleriyle münasebetleri kaçınılmazdır...

.....

İran'da Şah'a karşı başlayan hareketlere bakmadan evvel, dünyadaki fikrî - siyasî cereyanların durumuna ve faaliyetlerine kısaca bir göz atmakta fayda vardır.

RUSYA'NIN EMELLERİ VE FAALİYETLERİ

Bolşevik ihtilâlinden sonra Rusya, tahakküm faaliyetlerini süratlendirmiştir. Ülkelere göre muhtelif taktikler hazırlayarak çalışmalarına başlar. Propagandanın yirminci asırda en müessir silâh olduğunu anlamıştır. Gelirinin büyük kısmını komünizm propagandası için ayırır...

Ülkeleri içten içe karıştırmak için, ağını beyinlere örme hareketlerine girer. Misallerini göreceğimiz gibi, içten içe karıştırdığı bazı ülkelere askerî tecâvüzden de çekinmez.

Kurnazdır. Dessâstır. Menfaatperesttir. Ülkeler ve insanlar üzerinde tahakküm kurmak istegindedir. Hem kültür, hem de askerî yönden tahakküm. Yani emperyalizm...

Komünizm, inanç tanımaz. Allah inancının komünizme teslim olmayacağını, direneceğini ve komünizmi yıkacağını bilir. Bu sebeple ilkönce Rusya'da dindarlara karşı büyük baskı yapar. Dini Rusya'dan tamamen kaldırmak için çalışır. Camileri, kiliseleri tahrip eder. Kültür ve eğitim faaliyetleriyle yeni yetişen neslin beynini yıkayıp kendisine yâr etmek, onları dinsiz yapmak için uğraşır...

Komünizm hürriyet düşmandır. El uzattığı, kızıl pençesine aldığı her ülkenin etrafına hemen bir ateş çemberi çizer. İnsanları ezme için uğraşmaya başlar.

Komünizmin dünyadaki hâmisi Rusya, ülkeleri ele geçirmek için çeşitli yollara başvurmaktadır. Politik temaslar ku-

rar. Yardım vaâdeder ve vaadini de yerine getirir. Dâvetlere hemen icabet eder. Kendisine yâr olan idarecilerin dâvetine (!) hemen koşar. Topuyla, tüfeğiyle...

Rusya, komünizm fikri ve emperyalist düşünceleriyle yirminci yüzyıl insanının en büyük düşmanı haline gelmiştir. Milyonlarca insan komünizm canavarının pençesinde can vermiştir. Yine milyonlarcası hürriyetten mahrum bir halde yaşamaktadır.

Rusya, doğrudan ya da dolaylı eli altında bulundurduğu ülkeleri askerî ve ekonomik gayelerle kurulmuş bloklarla etrafında toplamıştır.

VARŞOVA PAKTI

Askerî ittifak gayesiyle kurulmuş Varşova Paktına üye ülkeler aslında Rusya'nın menfaati için birer destekten başka birşey değildir.

14 Mayıs 1955'te komünist bloka mensup ülkeler Varşova'da bir araya gelir ve bir anlaşma imzalarlar. Bu ülkeler; Rusya, Arnavutluk, Demokratik Alman Cumhuriyeti, Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Romanya ve Çekoslovakya'dır (1).

Rusya, Varşova Paktından evvel, İkinci Dünya Savaşı sonunda bazı ülkelerle anlaşma imzalamıştır zaten. Nisan 1945'te Polonya, Şubat 1948'de Romanya, Macaristan ve Mart 1949'da Bulgaristan ile ittifak yapmıştır...

Rusya aynı şekilde ikili anlaşmaları; 1921'de İran'la yapmıştır. Aynı şekilde; Etiyopya, Angola, Irak, Suriye, Mısır, Somali, Afganistan gibi ülkelerle de anlaşma yapmıştır.

Rusya, İkinci Dünya Savaşından sonra; yaptığı bu anlaşmalara dayanarak Çekoslovakya, Macaristan ve son olarak da Afganistan'a askerî tecavüzde bulunmuş ve kuvvet zoruyla bu ülkeleri tahakkümü altına almıştır.

Polonya, Bulgaristan, Romanya ve Doğu Almanya gibi ülkelerde de yine İkinci Dünya Savaşından sonra, bir süre fiilî

işgali devam ettirmiş, kendine râm olacak idarecileri işbaşına getirdikten ve her yönüyle Moskova'ya bağladıktan sonra askerlerini çekmiştir. Fakat Rus namularının ucu, daima bu ülkeler üzerine çevrili vaziyette kalmıştır.

İşgal ettiği ülkelerde Rusya, hemen hemen birbirinin aynı metodları kullanmıştır.

RUSYA MACARİSTAN'I NASIL ELE GEÇİRDİ ?

İkinci Dünya Savaşında Almanya - İtalya - Japonya üçlü paktına katılan Macaristan toprakları, Alman ordularının manevra alanı haline gelmişti...

Artık Macaristan İkinci Dünya Savaşının getireceği âkıbetleri kabullenmiş oluyordu ister istemez.

Bilinen şekliyle Almanya harpten mağlûp çıkınca Macaristan da Rusya tarafından işgal edilmişti. Macaristan'daki komünistler faaliyete geçerek idareyi ele geçirmeye çalışırlar. Rusya'nın silâhlarının gölgesinde 4 Kasım 1945'de yapılan seçimlerde komünistler büyük bir darbe yerler. Herşeye rağmen Macar halkı «Komünizme Hayır!» demiştir. Bu seçimlerde anti-komünistler oyların % 60'ını, komünistlerse % 17'sini almışlardı.

Seçimlerde tokat yemelerine rağmen, Rusların zorlamalarıyla komünistler kilit noktalara yerleştirilir. Daha sonra 1947 ve 1949'da yapılan seçimler Sovyet tipinde yapılır. Seçimler komünistlerin elinde olan tek bir listeye «evet» veya «hayır» diyeceklerdi (2).

Macaristan daha sonra Rusya'nın elinde süratle şekil değiştirmeye başlar. Ağustos 1946'da S.S.C.B. Anayasasını örnek alan yeni bir anayasa çıkarılır. Komünist olmayanlar idarî kademeden süratle temizlenir. Bütün mevkilere komünistler veya taraftarları getirilir.

Kiliseler tesirsiz hale getirilir (3). Macaristan, 14 Mayıs 1955'te Varşova Paktını imzalayan ülkelere katılır.

Hürriyet insanların fitrî hasletidir. Süngüler ona gem vuramaz. Macaristan'da da öyle olur ve 1956'dan sonra komünizme karşı hareketler başlar. Macar hürriyetperverleri, Rus askerlerine karşı gösteriler yaparlar. Rusya aleyhine gösteriler bütün Macaristan'a yayılır. Bazı yerlerde Rus askerleriyle silâhli çarpışmalara girilir. Macar hükümetinin de Rusya'nın çekilmesini istemesi üzerine, Rus ordusu 27 Ekim'de başşehir Budapest'ten çekilir.

Bütün çalışmalarına rağmen Rusya Macaristan'da muvafak olamamıştır. Macarlar kapıyı, kızıl surata kapatmışlardır. Rusya'nın taktikleri çoktur demiştik. Kapı tokmağın çevrilmesiyle açılmayınca kırmaktan çekinmez Rusya. Macaristan'da da öyle yapar. Rus ordusu şehri terkettikten üç gün sonra, 30 Ekim'de Macaristan'a girerek başşehir kuşatırlar.

Macar halkı Rus ordusuyla dişe diş bir mücâdeleye girerler. Rusya'nın bu tecâvüzü üzerine, devrin başbakanı İmre Nagy, Birleşmiş Milletlere bir telgraf çekerek Macaristan'ın Varşova Paktından çıktığını, tarafsız bir devlet olarak tanınmalarını ve Rus tankları altında ezilen Macar halkının imdâdına âcil olarak yardım gönderilmesini talep eder... (4).

Macar hürriyetperverlerinden binlercesi kızıl askerlerce katledilirler. Rusya, büyük bir vahşet örneği göstererek Macaristanda duruma hâkim olur... Bütün bu olup bitenlerden sonra Birleşmiş Milletler Sovyet Rusya'nın müdahalesini kınayan bir karar alır ve bu kararı Rusya'ya tebliğ eder!. Rusya aldırış bile etmez ve bütün hür dünyanın gözü önünde Macaristan'da bir vahşet tablosu çizer. Hürriyetperver Macarları tamamen katleder. Kendi adamlarını işbaşına getirir...

Kızıl pençeye girdikten sonra kurtuluş zordur. Ve Macaristan hâlâ Rusya'nın peyki durumundadır...

ÇEKOSLOVAKYA İŞGALİ

Çekoslovakya'nın Rusya tarafından işgali de, komünizmin nasıl bir rejim olduğunu ortaya koyan müşahhas misallerdendir.

Rusya, peyki ülkelerde, kendi politikasından en ufak bir sapmaya bile tahammül gösterememektedir. Çekoslovakya'da da bu görülür. Rusya 1968'de Çekoslovakya'da başlayan liberalleşme siyasetini hazmedemez. Cüz'î de olsa hürriyetin tanınmaya başlanması, Rus politikasına zıttır. Bu bakımdan Rusya'nın politikası hilâfına hareket eden Çekoslovakya'ya henüz tam olarak anlamadıkları anlaşılın komünizmin ne olduğu gösterilmelidir!..

Haziran 1968'de Çekoslovakya topraklarında Varşova Paktı manevraları yapılır. Manevraların 12 Temmuz'da sona ermesine rağmen, manevralara katılan Sovyet birliklerinin geri çekilmedikleri görülür (5).

20 - 21 Ağustos 1968 gecesi Sovyetler Birliği ile Polonya, Doğu Almanya, Macaristan ve Bulgaristan askerî birlikleri Çekoslovakya topraklarına girerler ve başta Prag olmak üzere Brno ve Bratislava gibi büyük şehirleri birkaç saat içinde işgal ederler...

Sovyet Tass ajansı, Varşova Paktı müttefiklerinin Çekoslovakya'da «karşı devrimi» önlemek üzere, ülkeyi işgal ettiklerini ve müdahalenin Çekoslovakya Komünist Partisi Merkez Komitesi üyelerinden «bir grup» tarafından istendiğini öne sürer. Buna mukabil Prag radyosu, işgalden Çekoslovak hükümetinin, Cumhurbaşkanı'nın, Meclis Başkanının haberi olmadığını açıklar (6).

Rusya'nın kastettiği «bir grup», hükümet üyelerinden komünist fikre mensup olanlardır. Onların davetlerini (1) kırmışlardır.

Üçyüz bin kişilik işgal ordusu, kendilerine karşı direnen Çekoslovak hürriyetperverlerini katlederler. İşgale karşı diren-

meleri tesirsiz hâle getirirler... Bu dâvet sonunda Rusya, kendi adamlarını işbaşına getirir.

UTANÇ DUVARI

Komünizm gayr-ı insânî rejimini sâir insanlardan gizlemesini de beceremez. O'nu da kabaca yapar. Berlin'de yaptığı gibi.

İkinci Dünya Savaşı sonunda Almanya'ya giren Rus orduları Doğu Almanya'da idareyi ele geçirirler. 1946'dan itibaren bu bölgede sosyal bünyeyi değiştirme faâliyetlerine girişirler. Demokratik Almanya Cumhuriyeti adı altında Rusya'nın peyki ülkelerden olan Doğu Almanya 1956'da Varşova Paktına katılır... (7).

Komünizmin zulmünden kaçmalar süratlenince, bu hürriyete kaçışlara dur demek için Berlin'in komünist idare tarafına bir duvar örülür. İnsanlığın yüz karası, komünizmin ne olduğunun müşahhas misali bir duvar. Utanç duvarı. Komünizmin utanacak yüzü yoktur. Utanan yine, insanî vasıflarını yitirmeyenlerdir...

RUSYA'NIN DİĞER TECÂVÜZLERİ

Rusya'nın el uzatmadığı ülke yok gibidir. Afrika'da, Orta - Doğu'da çalışmalarını görmekteyiz.

Afrika'da Güney Yemen'e el atmıştır. Doğrudan Moskova'ya bağlı idarecileri iş başına getirdikten sonra, bir işaretle Kuzey Yemen'e saldırtmıştır.

Vietnam'a el uzatmış, yerli halkın perişan olması, binlercesinin hayatlarını kaybetmesi pahasına kızıl rejimi altına almıştır bu ülkeyi... Halkın eline silâh tutuşturarak, birbirine kırdırıştır...

Daha sonra Vietnam'ı Kamboçya'nın üzerine salıvermiştir. Kızıl Çin tarafından desteklenen Kamboçya ile Vietnam ara-

sında amansız bir mücâdeleye şahid oldu dünya... Komünizmin hâkimiyet savaşı. Arada ezilen binlerce masum insan.

Rusya, Etiyopya, Zaire ve Küba'ya da el uzatır. Küba'da kendisine râm olan kukla bir idareciyi iş başına getirir.

KURNAZLIĞIN BÖYLESİ

Rusya taktiklerini ustaca oynamasını bilmıştır. Orta - Doğu'da da böyle yapar. Batı dünyasının hatalarından ve İslâm dünyasına karşı takındıkları menfî tavırlardan faydalanmasını bilir... Suriye Irak gibi ülkelere el uzatır. Askerî ve ekonomik sahalarda mecburen ihtiyaçlarını, iki büyük blok ülkelerinden birisinden temin edecek olan bu ülkeler, Rusya'nın gayretleri, Amerika'nın beceriksizliği neticesinde Rusya'ya yansır.

Uzun süre Batı ülkelerinin işgalinde kalan ve İslâm toplumlarında, Batı'dan nefret fikri rağbet görür... Denge sağlanamaz.

Irak ve Suriye'de askerî darbelerle sosyalistlerin işbaşına geldikleri görülür. Bu İslâm ülkeleri Rusya'nın ne olduğunu iyice anlayıncaya kadar, Rusya sırtlarından parsayı toplama-ya devam edecektir.

Bütün bu tecâvüzlerine karşı göze çarpan bir tepki ve kendisini durduracak bir engelle karşılaşmayan Rusya, gittikçe cüretini arttırır. Son olarak bir İslâm diyârına tecâvüz etmekten çekinmez. Tanklarıyla, toplarıyla, binlerce askeriyle, bu hür İslâm ülkesine saldırır.

AFGANİSTAN DRAMI

Afganistan bilindiği gibi Birinci Dünya Savaşından sonra istiklâline kavuşmuş bir İslâm diyarı. Rusya'nın kapı komşusu bir ülke... Uzun müddet Afganistan'ı ele geçirme plânları yapar Rusya. Amerika'nın Afganistan'la münasebetini kesmesini fırsat bilir ve Afganistan'a el uzatmaya başlar. Afgan ida-

recilerinin basiretsizliği, Rusya'ya karşı yanaşmaları işgali kolaylaştırır.

Afganistan'da Zahir Şah'ı devirerek idareyi ele geçiren Davud Han, Rus yanlısı bir politika takip etmeye başlar. 1978 yılına kadar aynı yolu tutar. Fakat Rusya için bu kâfi değildir. Afganistan'da tāmâmen kendisine sâdık adamlarını işbaşına getirmek için çalışmalarına başlar ve 27 Nisan 1978'de bir darbe ile Davut Han alaşağı edilir. Yerine Nur Muhammed Tarakî getirilir. Fakat ihtilâlin perde gerisinde Tarakî'den bir gömlek daha fazla Rus'çu Hafızullah Âmin vardır.

Afgan'ın imanlı halkı, komünist idareye karşı mücâdele etmeye başlarlar. Büyük ölçüde de muvaffak olurlar.

Afganistan'da nihayet duruma hâkim olamayan Tarakî alaşağı edilir ve 16 Eylül 1979'da yerine Hafızullah Âmin getirilir.

Peşpeşe darbe yaptıran Rusya, bir taraftan da Müslümanlara karşı dayanamayan komünist idareye yardım için asker sevk etmeye başlar. Yine de başarılı olamayınca, 27 Aralık 1979'da yaptırdıkları bir darbe ile Âmin'i ve çevresini öldürterek yerine tāmâmen Rusya'ya bağlı Babrak Karmal'ı iktidara getirirler.

Afganistan'ın imanlı halkı, Ruslara boyun eğmezler. Rusların tanklarına, toplarına, uçaklarına karşı, ibtidâî silâhlarla vatanları için, dinleri için mücadeleye başlarlar. Son fertlerine kadar da direnmeye ve Rusları vatanlarından kovmaya da kararlı gözükmektedirler...

POLONYA HÂDİSELERİ YAHUT KIZIL İMPARATORLUĞUN SARSILMASI

Polonya işçileri 1980 yılı içerisinde başlattıkları hareketlerle komünizmin içyüzünü bütün dünyaya bir kez daha göstermiş, aynı zamanda komünizmin, bütün gayri insanî metotlara rağmen insan ruhundaki hakka ve hürriyete karşı olan

aşkın öldürülemediğinin müşahhas misalini ortaya koymuşlardır...

Polonya işçileri, komünizmin, (devamlı propagandası yapıldığı gibi) işçiler için bir refah rejimi olmadığını bütün dünyaya göstermişlerdir.

«*Birazcık insanca yaşama hakkı*» istemişlerdir. Fakat, komünizmde bu masum isteğe yer yoktur. Komünist idarenin verdikleriyle iktifa etme mecburiyeti vardır. Bu yüzden Rusya, beş yüz bine yakın askerle Polonya'nın etrafını kuşatmış ve müsait fırsatı kollayarak işgal hazırlığına girişmiştir.

Rusya, 1956 yılında da yine Polonya'da başlayan işçi hareketlerini tanklarla masum insanları çiğneyerek, binlercesini katlederek bastırmıştır. Polonyalılar bu vahşeti hiçbir zaman unutmamışlardır. Ve 1980 sonlarında Rusya'nın işgal teşebbüsleri karşısında da yılmamış, boyun eğmemişlerdir. İşgale karşı mukavemet edeceklerini söylemişlerdir. Aynı şekilde Polonya ordusu da kendi halkına silâh çekmeyeceğini belli etmiştir.

Afganistan'da ve diğer demirperde ülkelerinde binlerce asker bulundurmak mecburiyetinde olan Rusya, Polonya işgalinin getireceklerini hesap etmiş ve neticesinin kızıl imparatorluğun sonu olabileceğini hesap ederek şimdilik işgalden vazgeçmiştir...

Rusya, işgal neticesinde iktisadî durumu zaten felç olan Polonya'nın işgal neticesinde tamamen perişan olacağını ve bunun neticesinde; «esaret»in yanına bir de «açlık» eklenince bütün Polonyalıların mukavemet edeceğini hesaplamıştır. Hiç değilse, en ufak mukavemet dahi prestijini sarsacaktır... Ayrıca Afganistan'da çok müşkil durumda kalmıştır. Polonya gibi demirperde ülkesinde Kızıl İmparatorluğa karşı başlatılacak hareketlerin diğer demirperde ülkelere ve Rusya'ya yayılması hiç de uzak bir ihtimal değildir... Bu şekilde bir tahmin her zaman için geçerlidir... Rusya bütün bunları göz önünde bulundurmıştır. Hem, işgalle ekonomik ve stratejik yön-

lerden hiçbir kazancı olmayacaktır. Bu sebeplerden alenî bir işgalden korkmuştur...

Polonya işçilerinin kilise ile el ele vermesi din duygusunun hiçbir zaman öldürülemeyeceğini göstermiştir...

Polonya'da işçiler komünizmin maskesini yırtmağa muvafak olmuşlardır. Fakat maalesef Kızıl İmparatorluk tamamen yok olmadıkça, kızıl canavarın soluğunu her an enselerinde hissederek yaşayacaklardır. Bütün Polonyahlar ve kızıl pençe altındaki bütün insanlar gibi...

DİĞER BLOKLAR

Rusya'nın yanında Kızıl Çin de komünizmi kabul etmiş ülkelerdendir. O da etrafındaki ülkelere el atar. İnsanları ezer... Milyonlarca Doğu Türkistan'lı Müslüman Türk, Kızıl Çin'in tahakkümü altında ezilmekte. vahşet tablolarına sahne olmaktadır...

İkinci Dünya Savaşından sonra Rusya'nın takındığı tecâvüzkar tavırlar üzerine, hür dünya, komünizme karşı birleşmek ihtiyacını duymuştur. Bu gaye ile kısa adıyla NATO diye bilinen Kuzey Atlantik Paktı etrafında komünizme karşı olan ülkeler bir araya gelirler. Anlaşma, ilk önce 4 Nisan 1949'da, Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, İngiltere, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz ve A.B.D. tarafından Washington'da imzalanır. Daha sonra, 1952'de Türkiye ve Yunanistan, 1955'te Federal Almanya, bu anlaşmaya katılır...

NATO, komünist blok karşısında, kuvvetli bir engel olarak durmuştur...

KORE'DE KOMÜNİZME KARŞI İTTİFAK

Hür dünya ülkeleri komünizme ilk kuvvetli darbeyi, Kore'de indirirler. 25 Haziran 1950'de komünist Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırması üzerine, Birleşmiş Milletler aldığı

bir kararla Kore'de komünizme dur demek için ordular gönderir.

Türkiye'nin Kore'ye sevkettiği askerler, dünya tarihine altın harflerle geçen, şanlı bir mücadele verirler.

BAĞDAT PAKTI

Birden fazla ülkenin bir araya gelmesiyle teşekkül etmiş bir ittifak da Bağdat Paktı'dır. Türkiye, İran, Pakistan ve İngiltere arasında kurulmuş, Amerika'nın da destekleme taahhüdünde bulunduğu güvenlik ve savunma antlaşması. Pakta katılan ülkeler arasında ilk başta Irak da bulunmaktaydı. Daha sonra idareye Baas rejimi hâkim olunca bu ülke Pakt'tan çekilmiştir. Bunun üzerine Pakt'ın merkezi Ankara'ya nakledilmiş ve adı CENTO olarak değiştirilmiştir (8).

A.B.D.'NİN POLİTİKASI

Komünizmin himâyecisi Rusya karşısında, hür devletler içerisinde askerî ve ekonomik sahalarda büyük güç olarak A.B.D. kabul edilmiştir yirminci yüzyılda...

Amerika baştan beri takip ettiği politikasıyla, komünizme karşı şuurlu bir şekilde mücadele vermektен uzak gözükmektedir. Bunda, maddeci oluşu yanında, devlet olarak yeni oluşunu da hesaba katmak gerekir... Bilindiği gibi, A.B.D.'nin üzerinde kurulduğu topraklar Milâdî onbeşinci asır sonlarında keşfedilmiştir. Amerika keşfedildiği esnada Osmanlıların üç kıtaya hakim bir devlet ve İstanbul'u fethederek yeni bir çağ açmış olmalarını hatırlamak gerekir...

Amerika, Vietnam'da hezimete uğramış ve o ülkeyi komünizmin pençesine terketmiştir.

Amerika'nın İslâm dünyası karşısında takındığı tavırlar ve tatbik ettiği politika da, Rusya'nın ekmeğine yağ sürecektir şekilde olmuştur...

Müslümanların İsraille yapmış oldukları savaşta, Yahudileri desteklemiştir. Hâkeza Türkiye'nin Kıbrıs'taki Rum tecâvüzlerine dur! demek için hakkı olan müdahalesi karşısında Türkiye'ye karşı menfi tavır takınmış ve Aralık 1974'te aldığı bir kararla Türkiye'ye karşı askerî ambargo tatbik etmeye başlamıştır (9).

Dünyayı tehdit eden komünizm canavarı karşısında, hürriyete inanan, din ve vicdan hürriyetine büyük önem veren demokratik bir ülkenin, İslâm dünyası ve Türkiye'ye karşı böyle menfi tavırlar takınması, büyük hata olarak tarihe geçmiştir...

İSLÂM DÜNYASI, TÜRKİYE VE İRAN

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren, İslâm dünyasında derlenip toparlanma görülür. Yirminci yüzyılın sonuna geldiğimiz şu günlerde dünya üzerinde 42 İslâm ülkesinin bayrağı dalgalanmaktadır. İslâm ülkelerinde çıkan petrolle, İslâmiyet ekonomik yönden de büyük bir güç olmuştur... Sanayileşen ve teknikte ilerleyen dünya, İslâm âleminin eline bakar hale gelmiştir.

İslâm âleminin, din ve maneviyat düşmanı komünizm ve beynelmilel platformlarda zaman zaman aleyhlerine geçen batı dünyası karşısında, her sahada kendi haklarını aramak için bir araya gelme teşebbüsleri müşahede edilmektedir.

Yahudilerin İslâm ülkelerine tecâvüzleri ve daha sonra mukaddes belde Mescid-i Aksa'yı yakmaları (1969) ve nihayet 24 Temmuz 1980 günü yaptıkları açıklamayla Kudüs'ü İsrail'in ebedî ve bölünmez başkenti olarak ilân etmeleri İslâm dünyasını bir araya gelmeye zorlayan hâdiselerdendir.

Kudüsteki Mescid-i Aksa yangınından sonra 22 - 25 Eylül tarihleri arasında Rabat'ta toplanan İslâm Zirve Konferansı'yla İslâm ülkeleri ilk defa biraraya gelmişlerdir. Daha sonra bu zirve konferansları, yanında «İslâm Ülkeleri Dışişleri Ba-

kanları toplantı»ları olmuş ve çeşitli sahalarda İslâm ülkeleri temsilcileri bir araya gelerek İslâm âleminin meselelerini görüşmeye başlamışlardır.

Son olarak, Rusya'nın İslâm ülkesi Afganistan'a tecavüzü üzerine İslâmâbad'da biraraya gelen İslâm Ülkeleri Dışişleri Bakanları Rusya'nın tecavüzünün değerlendirmiş ve Rusya'ya askerlerini hür İslâm ülkelerinden çekmelerini bildirmişlerdir.

İslâm âlemi, kültür, ekonomik ve politik yönden birbirleriyle yakınlaşmaktadır. Bu da Hicrî 15. Asırda dünyadaki yorumcular tarafından, «İslâm'ın Zaferi», «İslâm'ın Yeniden Kuvvetlenişi» şeklinde değerlendirilmektedir...

... VE İRAN

Yirminci yüzyılda dünyanın ahvaline hülâsanın hülâsası olarak baktıktan sonra nazarlarımızı tekrar asıl mevzuumuza çeviriyoruz.

İslâm âlemi bir derlenip toparlanma hareketi içerisindeyken, ortaya İran meselesi çıkmıştır. Bazı art niyetliler, hâdisenin derinliklerine inmeyenlere, bu hareketleri «İslâmî bir hareket» olarak takdime çalışmışlardır. Bakacağız, acaba nasıl bir harekettir İran'da başlayan hareketler?... Görüldüğü gibi meselemizin düğüm noktasına gelmiş bulunuyoruz...

Şah'ın İran'ı terkedip kaçışına kadar sürüp giden hâdiseler ve hâlen devam eden hâdiseler ne içindir?. Nasıl başlayıp, nasıl gelişmiştir?.

ŞAH'A KARŞI AYAKLANMA

Şah'a karşı ciddî mânada ayaklanmaların ikincisi 1977'de başlamıştır. İçten içe kaynayan İran, 1978 yılının ilk günlerinde hâdiselerin infilâkiyle çalkalanmıştır. O tarihten 16 Ocak 1979 tarihinde Şah'ın ülkesini ikinci kez terkedişine kadar şiddetle devam etmiştir. Hâdiseler daha sonra da durmamış, 1 Şu-

bat 1979'da hareketlerin perde önündeki lideri Humeyni'nin İran'a dönüş tarihine kadar, hatta günümüze kadar devam edegelmiştir. Irak harbiyle de daha büyük boyutlara ulaşmıştır.

Bilindiği gibi Humeyni, Şah tarafından 1964'de sürgüne gönderilmişti. Yurt dışında bulunan birisinin o kadar düzenli ve gayet profesyonelce tertiplenmiş hareketleri nasıl idare etmiştir?. Bunun cevabını da arayacağız.

Hâdiseler başladığı andan itibaren binlerce, onbinlerce İranlının sokaklara döküldüğünü gördük. 1951'de ve daha önceleri olduğu gibi.

Halkın ayaklanmasına esnaflar da katılır daha sonra. Bütün İran sathına yayılır ayaklanmalar...

İran'da ayaklanmaları idare eden belli başlı iki grup gözükmüştür. Komünistler ve mollalar. Büyük çapta teşkilâtlı olan komünistler, yine 1951'de olduğu gibi perde önüne çıkmaktan çekinmişlerdir. İdareden memnun olmayan gruplar, Şah'ı yıkmakta ittifak etmişlerdir. Bunlar belli başlılarıdır. Aslında bütün İran Şah'a karşıdır.

Şah'a karşı mücadele veren başlıca siyâsî teşkilâtlar şunlardır :

Komünist «TUDEH Partisi», Musaddık'ın taraftarlarınca kurulmuş olan Millî Cephe Partisi, kendilerine «İslâm Marksistleri» adını veren gurup, silâhlı mücadele taraftarı «Fedâiyan-ı Halk», mollalar tarafından idare edilen «Mücahidin-i Halk», «Kürdistan Demokrat Partisi», «Demokratik Gençlik ve Öğrenci Teşkilâtı», «İran Ulusal Güçleri Cephe Birliği...»

Petrolden elde ettiği gelirlerle zengin ülkeler arasında kabul edilen İran'da halk umûmiyetle fakirdi.

Şah'a karşı ayaklanmaların başlangıcında İran halkı bu bakımdan : «Ekmek isteriz! İş isteriz!. Dört yıllık Şah isteriz!..» diye bağıyorlardı.

Esnafa ve işadamlarına karşı takındığı menfî tavır ve onlardan daha ağır vergi almak istemesi üzerine, esnaflar ve iş-

adamları da, sokağa dökülmüş halka katılmışlardır. Artık onlar da «Şah'a ölüm!» diye haykırmaktadırlar...

Şah'ın dostu kalmamıştı artık. Tek dayanağı orduyu.

Şah, komünizme ve komünistlere düşmandı. O da şuurlu oluşundan değil... Tahtının, tacının tehlikede olduğunu gördüğünden ve 1951'deki hâdiselerden sonra başlamıştı bu düşmanlık. Aynı şekilde mollalara karşı da düşmandı. Sebep, yine tacı ve tahtı...

Şah, şahsî olarak dine taraftar değildi. Fakat alenî olarak karşı da değildi. İran'da halk, dinî yaşayışlarında büyük ölçüde serbestlerdi.

Şah koyu bir Pers milliyetçisiydi. Bu sebeple Hicrî takvimi terketmiş yerine Pers Devleti'nin kuruluşuyla başlayan yeni bir takvim düzenlettirmişti...

Şah, gösteriş düşkünüydü. Şahsî zevklerine düşküdü. En mühimi de, müstebit oluşuydu. Kendisine ve idaresine karşı tenkitlere tahammülü yoktu. Kurduğu gizli teşkilât SAVAK, halkı yıldırılmıştı... Hürriyet düşmanlığı Şah'ın tahtının ve tacının yerle bir olmasına yol açmıştır...

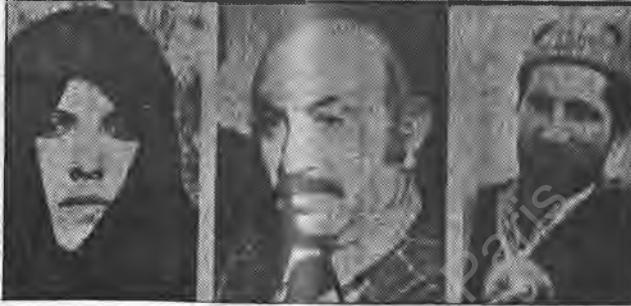
Şah, maaşlı adamları haricinde İran'da herkesin gözünde «düşman» haline gelmişti...

Bu bakımdan İranlılar ayaklanır. Bulanık suda balık avlamak isteyenler için de bu karışık zemin ele geçmez bir fırtınadır...

Hareketlerin başlangıcına bakalım. Uzun bir süre «İslâm» kelimesine rastlamamaktayız. Hareketlerin dinî bir vasfı ve şekli yoktur. Daha sonraları da sadece sloganda kaldığı görülmüştür.

Hareketlerin ve harekete geçenlerin yegâne hedefi ŞAH'tır... O gitsin de ne olursa olsun düşüncesi hâkimdir kalabalıkta. Fakat o gittikten sonra, idareyi kendi hesaplarına ele geçirmek isteyenler, hesaplarını gizliden gizliye yapmaktadırlar. Komünistler ve mollalar, Şah'ın ülkeyi terkedişine kadar el ele çalışırlar...

İran halkı ne diyor?

İran'da son olaylar için görüşlerini açıklayanlardan bir öğretmen hanım bir dükkan sahibi ve bir çiftçi görülüyor.

*Amerikan TIME Dergisi
sokaktaki insanla konuştu*

İran'da halkın büyük kısmı "Şah"sız, özgür bir yönetim istiyor

İran'daki hareketler mücerred İslâm için yapılmamaktaydı. Baştanberi hareketler Şah'a karşıydı. İranlılar kendilerini düşünmeyen Şah'ı istemiyorlardı. Ve bir an evvel O'nun başlarından uzaklaşmasını istiyorlardı...

"Şah gidiyor" diye eğlenen halk görüüyor..

**Halk "Şah gidiyor" diye
sokaklarda dans ediyor**

İran Şahı ülkeyi bir süre terkedip yönetimi Naipiler Kurulu'na bırakmayı kabul etti

Onbinlerce kişinin toplanıp, yürümelerini teşkilâtlanmış komünistler organize etmişlerdir. Belli merkezlerden mitinge katılanlara yiyecek dağıtılması, afişlerin hazırlanması, sloganlar hep bu teşkilâtın çalışmalarındandır...

İran'da bir yıl boyunca sürekli sokak hareketleri görülür. Şah hâdiseler geliştikçe desteklerini kaybetmektedir. Sadece bir süngünün üzerinde kalmıştır... O'na da yaslanamayacağını anlayınca, ülkesini terkederek kaçır. Bu kaçışla İran'da bir devir, Şahlık devri kapanmış olur, yeni bir devir başlar.

M. ÂKİF'İN KERAMETİ

Mü'minin ferasetinden çekininiz buyuruyor Peygamber Efendimiz. Çünkü mü'min, Allah'ın nuruyla bakar... İşte, imanlı vatan şairimiz Mehmed Âkif de yıllar evvelinden Şahlığın yıkılacağını şiirinde haber vermektedir. İmanlı şairin tespitine bakalım.

*Şehamet-Perverâ, Şâhâ! Zaman, bî-dâdı kaldırmaz ;
Hatâ etmekteşin şayed diyorsan «Kimse aldırmaz.»
Bu istibdada artık bir nihayet ver ki : İstikbal
Karanlık derler ama işte pek meydanda: İZMİHLAL» (10)*

Şah istibdada son vermemiş ve sağlığında izmihlâli görmüştür...

Âkif aynı şiirinde Şahlığın nasıl yıkılacağını da söylemektedir :

*«... Emin ol bunca mazlumun yüreklerden kopan âhı,
Tependen indirir elbette bir gün LÂ'NETULLAH'I!» (11).*

.....

VII. BÖLÜME AİT NOTLAR

- (1) Meydan Larousse, c. 12, s. 540
- (2) a.g.e., c. 8, s. 164
- (3) a.g.e., c. 8, s. 164
- (4) a.g.e., c. 8, s. 164
- (5) a.g.e., c. 3, s. 179
- (6) a.g.e., c. 3, s. 180
- (7) a.g.e., c. 1, s. 355
- (8) a.g.e., c. 2, s. 53
- (9) Türkiye-ABD İlişkileri, Sezai Orkunt, 1978, İstanbul, s. 104
- (10) Safahat, s. 84
- (11) a.g.e., s. 82

VIII. BÖLÜM
ŞAH'LIKTAN SONRAKI DEVİR
(GÜNÜMÜZDE İRAN)

Institut Kurde de Paris

ŞAHLIKTAN SONRAKİ DEVRİN ÖNCESİ VE SONRASI

Halkın Şah'a karşı husûmeti, İran hareketlerinde bayrak olmuştur. Hareketlere bir de poster lâzımdır. Herkesin dikkatini çekecek bir poster. O da bulunur. Bazı batı ülkelerinin de geniş çapta propagandalarıyla Humeyni dünyaya tanıtılır. Artık o flaş isimdir... Bir süre için hareketlere katılanlar O'nu lider kabul edeceklerdir. Bir süre diyoruz. Çünkü, daha sonra İran'da hâdiselerin rengi değişmiştir...

Aranan lider bulununca, İran'da ilkokul öğrencilerine varıncaya kadar herkes, Şah'a karşı ayaklanmış. Daha doğrusu ayaklandırılmıştır...

Hareketlerin perde önünde iki grup vardır. Mollalar ve komünistler. Bu iki grubun bir süre el ele çalıştıkları görülür. Uzun süre sokaklarda Humeyni'nin posterleri ile orak çekiçli afişler yan yana asılmıştır.

Komünistler bir yandan halkı, silâhlı mücadeleye çağırılmaktadırlar... Pek çok İranlı bu çağrıya memnuniyetle icabet eder. Ve İran'da Şah'a karşı halkın bütünü silâhlandırılır. Bu kadar külliyatlı silâh nereden tedarik edilmiştir?. Hem de en modern silâhlar. Halkın, bu silâhları kendilerinin tedarik etmediği açıktır... Demek ki gaye yıkmak olunca, tahrip vasıtalarını bulmak zor olmamaktadır... Yıkıntıdan menfaati olanlar, severek tahripçilere yardıma koşmaktadır çünkü...

İran'da herkesin kafasında ilk önceleri tek bir fikir vardır. «Şah gitsin!» Ondan sonra ne olacaktır?. Büyük kesim bunu düşünmemektedir. Fakat hesaplarını yapmış olanlar da vardır. Ve İran'da parsa toplama savaşını göreceğiz daha sonra...

Silâhlanan halk ile Şah'ın askeri arasında yer yer silâhlı çatışmalar başlar. Askerler arasında da ihtilâf çıkınca, durum iyice karışır. Sonunda bilinen âkıbet gelir. Şah ülkesini terkeder. Geride Şah'ın tayin ettiği bir başbakan kalmıştır. Şahpur Bahtiyar...

ŞAHTAN SONRASI

İran hareketleri plânlı bir şekilde, ilk başlarında dinî bir havaya büründürülmüştür... Kadınlar çarşaf giyerek sokaklara dökülürler. Daha sonra bu hareketin, Şah'ın devrilişinde sadece bir basamak olduğu ortaya çıkacaktır...

İslâmiyet, vicdanlarda, gönüllerde, akıllarda taht kurar. Oraya yerleşince sökülmesi imkânsızdır... Uzun müddet, şeklen İslâm olanlara, bütün amelî hükümleri hem de zorla kabul ettirmeye kalkmak mümkün müdür?. İnsanın fıtratına zıt bir harekettir zorlama... İtikadî meselelerde şüphesi olanlardan, amelî hükümlerin tatbikini istemek, henüz sağlam temelle sahip olmayan bir binayı süslemeye çalışmak gibidir... İran'da da ilk başta bu hareketleri görmekteyiz. Birçok yasaklar, sonradan neticesiz kalan tedbirler, gizli de olsa devam eden gayr-ı meşrû hareketler...

İran'da Humeyni'nin teşebbüs ettiği fikrî hareketler muvaffakiyetsizlikle neticelenmiştir... Daha sonra olanlarda büyük ölçüde savunduklarının aksine cereyan etmiş vak'alardır...

YIKILAN MÜESSESELER VE DEVAM EDEN KARIŞIKLIKLAR

İran'da yıkım hareketleri başlamıştır Şah'tan sonra... Kin sadece Şah'a değil, Şah'ın kurduğu bütün mekanizmayadır.

Neticede neyin nasıl, hangi ölçüde, hangi elemanlarla kurulacağı düşünülmeden büyük bir yıkım hareketi içine girilir. Pek çok idareci ve yetmişmiş elemanlar öldürülür...

İran ordusunda disiplin diye birşey kalmaz... İleri gelen subaylar kurşuna dizilir. Ordunun mevcudu 600 bin askerden 350 bine indirilir.

Şah'tan sonra herşeyin güllük gülistanlık olacağını ümid edenler yanıldıklarını göreceklerdir. Çünkü Şah'ın gidişinden sonra da hâdiseler durmaz.

İran'da Humeyni'nin gelişinden sonra fikirler iyice ortaya konur. Humeyni kendilerini hâkim kılmak isterken Marksistler sokaklarda «İşçi hükûmeti» diye bağırırlar.

Şah'ın gidişine kadar Humeyni'nin posterlerini taşıyan komünistler daha sonra Humeyni'ye karşı gösteri yapmaya, geniş çapta silâhlanmaya ve Humeyni taraftarlarıyla çatışmaya bile başlarlar...

Yüzbinlerce insan şimdi Humeyni'ye karşı gösteri yapmakta, Humeyni aleyhine sloganlar söylemektedirler. Artık hedefe varılmıştır. 1951'de yapıldığı gibi Şah gidinceye kadar ken-

Solcular dün Humeyni'ye karşı gösteri yaptı

İhtilâl Lideri Humeyni ve Başbakanı Humeyni tarafından bir devlet binalarına gittiği sırada FKO (İhtilâl Yürütme Kurulunu) için bir gösteri yapıldı. Humeyni yanlarında bir grup öğrenciler ve işçilerle birlikte de Tahran Üniversitesi'nde bir gösteri düzenleyen Farklı İhtilâl Kurulunun üyeleri de gösteriye katıldılar. Gösteri sırasında Humeyni'nin fotoğrafı ve Humeyni'nin bir konuşması görüldü.

Şah idaresinin yıkılması için baştanberi Humeyni taraftarlarıyla el ele veren İran'lı komünistler hedefe varıldıktan sonra kendi hedeflerine varmak için çalışmalarına başlamış ve

Humeyni aleyhine gösteriler tertip etmişlerdir. Ve İran'da komünistler faaliyetlerini alabildiğine devam ettirmektedirler...

di fikirlerinde olmayanlarla YIKMAK'ta birleşen komünistler, hedeflerine ulaşmışlardır. Bir süre önce alkışladıkları Humeyni'ye şimdi cephe almışlardır.

Çatışmalar komünistlerle Humeyni taraflarına münhasır kalmaz. Azeriler, Kürtler ve Araplar da Şah'ın baskısından sonra Humeyni baskısına karşı ve haklarını elde etmek üzere ayaklanırlar...

Humeyni umduğunu bulamamanın şaşkınlığı içerisindeyken en yakın adamlarının bile öldürüldüğünü görerek daha beter şaşırır.

Kuzey İran Devrim Komitesi Başkanı Şirazi ve Humeyni'nin en yakın danışmanlarından Mufettah öldürülür.

İran'da idarede de bir keşmekeş başlamıştır. Eli silâhlı, kim oldukları, maksatları tam olarak bilinmeyen kişiler iş başına gelmiş, idarede söz sahibi olmuşlardır. Faaliyetlerini gizli olarak yürüten «Devrim Komitesi» şimdi İran'da hâkim güçtür...

İran'da hâdiseleri büyük ölçüde yurt dışında tahsil görmüş talebeler organize etmişlerdir.

Bunlar, ekseriyetle Rusya'nın ağına düşmüş talebelerdir... 1947'de İran'da yediği darbeyi unutmayan Rusya, plânlı bir şekilde çalışmaya başlamış; yurt dışına tahsile gönderilen binlerce İranlı öğrencilere, kurduğu teşkilâtlar vasıtasıyla; el atmış. Şah'ın imkânlarıyla tahsillerine devam eden bu talebeleri, kendisine râm olacak şekilde yetiştirdikten sonra İran'a göndermiştir.

İran'a dönen bu sol fikirli talebeler, devlet kademelerinde önemli mevkilere de yerleşmişlerdir.

Ayrıca İran'da komünistlerin yıllardır sürdürdükleri plânlı çalışmalarını da gözden uzak tutmamak gerekir...

Bütün bunlar da; inançsızlığa karşı maddenin hiçbirşey yapamayacağını gösteren müşahhas misallerdir... Şah'ın büyük serveti güvendiği ordusu komünizme karşı birşey yapamamış. Neticede halkın kini de buna eklenince alaşağı edilmiştir...

İRAN'DA HÜKÜMET

Şah'ın başbakanı Bahtiyar, Şah gittikten sonra da bir süre İran'da başbakan sıfatıyla kalmıştır. İran'a dönen Humeyni Mehdi Bazergan'ı başbakan tayin ettiğini açıklamıştır. İran kısa bir süre iki başbakanlı olmuştur. Ülkeyi terkederek Humeyni gibi Paris'e giden Bahtiyar, hâdiseleri şu şekilde değerlendirmiştir: «*Şimdi ufukta görünen ne özgürlük, ne demokrasi ne de millî kültüre benzemektedir. Bir İslâm Cumhuriyeti kurulacağı ümidiyle ortaya konan şeyin ne olduğunu kimse bilmiyor.*», «*İran'da eski diktatörlüğün yerini yenisi almıştır.*», «*Hazine bomboş, fabrikalar durdu.*», «*Humeyni İslâm dünyasının lideri olma hevesinde.*»

Humeyni'nin tayin ettiği başbakan Bazergan, İran'daki keşmekeşi düzeltmek için çalışmış, fakat muvaffak olamamıştır. Kontrolü altında bulunduramadığı kişilerin ellerinde silâhla İran'da bir güç olarak durmalarından rahatsız olmuştur. İdarenin kimde olduğu belirsizdir. İdareci kimdir?. Hükümet mi, yoksa Humeyni'nin desteğine sığınan ne olduğu belirsiz «Devrim Komitesi» mi?.

Devrim Komitesi, keyfine hareket etmekte, istediğini kurşuna dizip istediğini tutuklamaktadır... Tutukluları kurşuna dizdikten sonra hükümete bildirmektedirler. Bu durum karşısında Bazergan; «İdamlardan utanıyorum» diyerek kanaatini ve İran'ın durumu için de; «İran hükümeti, başında bulunan bir garip kuruluş oldu» der...

ı olarak da Amerika ile iyi münasebetler kurulma-
olan Bazergan, bu fikri üzerine baskıya maruz kal-
'arecinin kim olduğu belirsiz, karmakarışık bir sis-
ından çıkamayan ve Humeyni'nin mevcudiyeti yanın-
'a» olduğu açık olan bir idarenin başında bulunama-
belirten Bazergan istifa eder ve «*Gelsin de Humeyni
n olsun*» der...

Humeyni Başbakan olur mu?... Humeyni rehberdir.

belirtir
yüz başkan
Politika
'sı taraftarı
mıdır. İd
temin alt
«kukl
ğını
ka

SELÂHİYETLERİ VE ŞAHSİYETİYLE HUMEYNI

Zaman zaman Humeyni'den bahsettik. İkinci bölümde de fikrî yapısını gördük. İran'da kabul edilen son anayasa ile Humeyni «Rehber» olarak kabul edilmiştir. Bu kanuna göre Humeyni, mühim sivil ve askerî kararları alacak, bütün kanunları tasdik edecektir. Cumhurbaşkanı azletme ve parlamentoyu dağıtma hakkına da sahiptir. Bütün selâhiyetleri kendi kendine veren ve kendinde toplayan Humeyni, yine kendi kendisini Genelkurmay Başkanı yapmıştır...

Servetinin Şah'ın servetinden çok olduğu iddia edilen Humeyni'nin tenkitlere de tahammülü yoktur. İran gazetelerinde Humeyni aleyhinde yazı yazılması yasaklanmıştır. Bu yasağa uymayıp Humeyni'yi tenkit eden 44 gazete ve dergi kapatılmıştır...

Bazergan'ın İran'daki karışıklığa ve Humeyni'nin idarecilikten uzak tavırlarına tahammül edemeyerek istifa etmesi üzerine, Humeyni, «İran'da artık hükümete ihtiyaç yok» diyebilmektedir. Çünkü, «Devrim Komiteleri» vardır.

Humeyni'nin bütün bu hareketlerine ses çıkarılmamaktadır. Belirli bir zamana kadar Humeyni'ye ihtiyaç vardır!

Humeyni'nin yakın adamları arasında komünist fikirli olanların bulunduğu iddiasına cevap verilmiş değildir henüz. Humeyni'nin yakın adamlarından Sadık Gazabi'nin Sovyet Gizli Teşkilâtı KGB'nin ajanı olduğu ve Fransız Komünist Partisi ile İran'daki Marksistler arasındaki irtibatı yürüttüğü de söylenenler arasındadır.

DEVRİM KOMİTESİ VE FAALİYETLERİ

İran'da Devrim Konseyi'nin kurulduğunu Humeyni kendisi açıklamıştır. Devleti, kimlikleri ve şahsiyetleri belirsiz 40 kişilik Devrim Konseyi'nin yürütmesini istemektedir. Şeriat-medari, Humeyni'nin bu fikrine karşı çıkarak, derhal Kurucu

da
yaca
Başba
H

Meclis'in toplanmasını istemiştir. Fakat Humeyni'nin kendisinden başka kimseyi dinlemeye niyeti yoktur...

Humeyni tarafından kurulan Devrim Konseyi çalışmalarına gizli olarak başlamış ve aynı gizlilikle çalışmalarını sürdürmüştür. Bu gizli ve mahiyeti meçhul teşkilât, İran'da bütün nüfuzu ele geçirmiştir. Artık bu konseyin astığı astık, kestiği kestiktir... Humeyni'nin şahsiyeti yanında fonksiyonu olmayan hükümet, aldığı kararlarını bu Devrim Konseyi'ne tasdik ettirmek mecburiyetindedir. Humeyni talimatı vermiştir. «*Hükümet kararlarının Devrim Konseyi'nin tasdikinden geçmesi zaruridir.*» diye...

Devrim Konseyine bağlı olarak çalışan Devrim Komiteleri, sanıklar bulmaya başlar... Ve İran'da ekspres yargılama ve idamlar görülür. Artık, halktan, idarecilerden, ordu mensuplarından ve çeşitli tabakaya mensup insanlardan yüzlerce si kurşuna dizilmektedir... Yüksek rütbeli generaller ve Şah'ın onüç yıllık Başbakanlığını yapmış Huveyda da bu kurşuna dizilenler arasındadır.

İran'da şiddet ve terör havası estirilmektedir. Herşey eli silâhlı «Devrim Muhafızları»nın keyfine bağlıdır. Şahsî kin duyduklarından intikam almaları da mümkün olmaktadır. Mahkemelerin seyrine baktığımızda, hükümlerin rastgele verildiğini görmekteyiz...

Sanık, yakınları Şah tarafından işkenceye uğramış halk huzurunda yargılanmakta ve tartışmaya bu dinleyiciler de karışmaktadır. Sanık kendi kendisini savunmak durumundadır. Mahkemenin temyizi yoktur. Mahkeme biter bitmez idam mangası tarafından kurşuna dizilmektedir.

Humeyni'ye göre dâvalar basit ve çabuk halledilmelidir. «Şipşak» karar verilmesini savunmaktadır Humeyni. Bu hususta şöyle der : «... Bu arada ilgililerin zamanı, tarafların yaşayış biçimi ve işleri göz önünde tutulmalı ve dâva mümkün olduğu kadar basit ve çabuk olarak sonuçlandırılmalıdır.» (1). Nitekim bu fikir mucibince hareket edilir ve hiçbir şekilde

hukuku feda edilemeyecek olan insanlar çabuk ve basit yargılamalardan beş dakika sonra, idam edilirler...

Bu hareketlerin hangi hukukta yeri vardır? sualine «Devrim Hukukunda» diye cevap verilmektedir... Öyleyse bu hareketler sadece devirme hareketinden öteye gidemez. Hele «İslâm» kelimesini, bu hareketleri yapanların ağızlarına almaya hiç hakları yoktur...

İRAN'DA SEÇİMLER VE ANAYASA

İran'da devrimden sonra Kurucu Meclis için seçimler yapılır. Ama ne seçim!... Kurucu Meclisin 73 üyesini belli edecek seçimlere Humeyni'nin partisinden başka diğer partiler iştirak etmez. Seçmenler sadece Humeyni'nin başkanlığını yaptığı partiye oylarını verirler ve böylece İran'da seçim yapılmış olur...

İran'da bundan başka Anayasa için halk oylamasına başvurulmuştur. Anayasaya göre, İran Cumhurbaşkanlığına sün-nilerden kimse adaylığını koyamayacaktır. Cumhurbaşkanı olmak için şii olmak şartı getirilmiştir.

Yine anayasaya göre resmî mezhep olarak şii'lik kabul edilmiştir. Halbuki İran'da milyonlarca ehl-i sünnete mensup müslümanlar da vardır. Görüleceği gibi, ehl-i sünnete hiçbir hak tanınmadığı gibi ezmeye bile çalışılmıştır.

Yeni anayasaya göre, bütün haklar Humeyni'de toplanmaktadır. Hem devletin başkanı, hem ordunun başkanı. Hem anayasa kuruluşları başkanı vs...

Humeyni'nin hazırladığı anayasaya İran'da yirmiye yakın siyasi kuruluş karşı çıkmıştır. Fakat, o anda kuvvet Humeyni tarafında gözüktüğünden fazla bir sesleri çıkmamıştır...

İran'da devlet başkanlığı için de seçimler yapılmıştır. B seçimlere biri sabık olmak üzere iki dışişleri bakanı da katılmış ve sabık Dışişleri Bakanı Beni Sadr, Devlet Başkanlığı seçiminde % 70'e yakın oy alarak Devlet Başkanı seçilmiştir.

ceyusu, açlıksalılık, uyuşturucu | d'nce idama mahkum edilen biri kadın 8 hükümlü, revolarının hüsn edilmes için işburelere ç
soçlarından Devrim Mahkeme- | karımıq, boyunlarındaki iplerin çekilmesini bekliyorlardı. İdam sehpası getiriltilyle çöktürdül..

İran'da isyan büyüyor

● Geçen hafta darbe girişiminde bulunanların 800'ü yakalandı, 300'ü kurşuna dizildi

● Ayaklanan güçlerle Devrim Komitesi üyeleri arasında çıkan silâhli çatışmalarda her gün çok sayıda İranlı yaşamını yitiriyor.

● Tebriz, Hoy ve Kotur kentlerinde yönetime karşı tepkiler yayılıyor, kentlere Humeyni yanlı güçler sokulmuyor...

İran'da sürüp giden isyanlar, ayaklanmalar ve çatışmalar... İran devriminde baştanberi sık sık görülen hâdiseler... Ve «şipsak muhakeme» neticesinde idam edilenler... İran'ın Humeyni dönemi manzaralarından sadece birkaçı...

Beni Sadr'ın Dışişleri Bakanlığı vazifesinden alınmasından sonra yerine tayin edilen Kutbizade ise, Devlet Başkanlığı seçiminde hezimete uğramıştır...

AZERİLERİN AYAKLANMASI

İran'da devrimden sonraki mühim hâdiselerden birisi de Azerilerin ayaklanmasıdır. Şah'ın gitmesiyle neticelenen hâdiselerde mühim rol oynayan Azeriler daha sonra, Humeyni bütün selâhiyetleri kendisinde toplayıp da «Hak» isteyenlere sırtını dönünce ayaklanmışlardır.

Azerilerin lideri Şeriatmedari, İran'daki seçimlere büyük hileler karıştığını açıklamış ve Humeyni'nin yanlış yolda olduğunu belirtmiştir. Şeriatmedari'nin; *«Humeyni hükümeti hatalarını tekrarlarsa ülke iç savaşa sürüklenir. Herşeyin sebebini Amerikan emperyalizmi ile ilişkili göstermek hiçbir meseleyi çözmez»* demesi üzerine, Şeriatmedari aleyhine gösteriler olmaya başlamıştır. Daha sonra Şeriatmedari'nin evinin basılması üzerine Şeriatmedari taraftarları ile Humeyni taraftarları arasında çatışmalar olmuştur...

«Humeyni'nin karanlık emelleri uğruna ülkeyi parçaladığını» ileri süren Şeriatmedari taraftarları başkaldırmışlar ve Tebriz'de kontrolü ele geçirmişlerdir. Radyo ve TV istasyonunu da ele geçiren Azeriler, Humeyni kuvvetleriyle çarpışmaya başlamışlardır...

Azerilerin ayaklanması karşısında telâşa kapılan Humeyni, İran Azerbaycan'ına ordu birlikleri göndererek silâh zoruyla ayaklanmaları bastırma yoluna gitmiştir...

İran'da 16 milyon civarındaki nüfuslarıyla hemen hemen İran nüfusunun yarısını teşkil eden Azerî unsurunu gözden uzak tutmamak gerekir...

Hiçbir hak ve selâhiyet verilmeyen bu kadar nüfus, elbette sakin durmayacaktır. Kaldı ki, Azerilerin lideri Şeriatmedari, halkın ayaklanmasında ve Şah'a karşı ayaklanmalar-

İran'da 4 Kürt köyü ateşe verildi

106 İran askeri öldürüldü. Bir helikopter düşürüldü.

Bazı ajanlar İran askerlerinin Kürtleri Türkiye'den geçerek arkadan vurduğunu iddia ettiler. Dışişleri bu haberi yalanladı.

Türkiye'ye sığınan 88 İran askeri iade edildi

Kuzeybatı İran'da İran askerleriyle Kürtler arasındaki çatışmalar dün de sürdü. Her taraf da durmadan takviye alırken, Kürtler mevzilere kadar getirilen yeni silahlarla daha da güçlendiklerini bildirdiler. Celal Talabani'nin de bölgeye Kürtleri yanında savaşmak amacıyla yeni gerillalar gönderdiği öğrenildi. (Foto: hha)

İran'da Şah döneminde mağdur durumda bırakılan Kürtler aynı durumlarının Humeyni devrinde de ziyadesiyle devam ettiğini görünce ayaklanmışlardır. Ve zaman zaman ortaya çıkan bu ayaklanmalar en şiddetli şekilde bastırılır... Fakat çatışmalar sürüp gider...

da faal rol oynamıştır. Humeyni'nin adı sanı yokken o, hâdiselerin liderliğini yapmıştır. 1964'de Humeyni'nin hayatının kurtulmasında da mühim rol oynamıştır. Fakat Humeyni bütün ipleri eline geçirdiğini zannettiği anda, Şeriatmedariye sırt çevirmiş ve onu tesirsiz kılmak yolunu tutmuştur... Humey-

Humeyni devri idaresinden bir tablo... Humeyni taraftarları, Kürtleri kurşuna dizerlerken...

ni'nin emriyle Tahran'da gösteri yapan binlerce kişi, bir vakitler baş üzerinde tuttıkları Şeriatmedari'nin başını istemişlerdir...

Askerî kuvvetlerin baskısıyla Azerbaycan'da Humeyni idareye el koymuştur. Ne vakte kadar devam edeceği meçhul bir baskı kurulmuştur Azerbaycan'da...

KÜRTLERİN AYAKLANMASI

Büyük ekseriyetle sünnî olan Kürtler, İran'ın bütün devresi boyunca Şahlar tarafından hor görülmüştür. Pehleviler devrinde de aynı tutum devam etmiştir. İran'ın en geri kalmış bölgeleri kürtlerin bulunduğu bölgelerdir... Onlara karşı bu yabancı tavırlar sünnî oldukları için midir? Humeyni devrindeki baskıları da gözönünde bulundurursak bu suale evet! cevabını verebilmekteyiz...

Şah'ın gitmesini isteyen kürtler yeni devirde belki bir hak elde edebiliriz demişler, fakat yanıldıklarını anlamışlardır. Humeyni taraftarları, alâka bekleyen bu insanlar üzerinde tahakküm kurmaya çalışmışlardır.

Şah döneminden farksız muamele gören kürtler de, yeni idareye karşı ayaklanmışlardır. Ayaklanma karşısında, Hu-

Tebriz'de iç savaş patladı: 700 ölü

- **Başkent Tahran'da da
İnsan avı giderek artıyor**
- **Amerikan B. Elçiliği basıldı. 102
Amerikalı 5 saat rehine tutuldu**

Şah gitmiş fakat İran'la karışıklık bitmemiştir. Bu defa iç çatışma patlak vermiştir. İran'da Kürtler ve Türkler Humeyni idaresine karşı ayaklanmışlardır...

Başbakan Yardımcısı
Mustafa Camran'ı taşıyan
helikoptere ateş açıldı

İran uçakları Kürt bölgelerini bombalamaya başladı

● Humeyni «Düşman en kısa sürede mahvedilmezse

● *İran Başbakanı, Humeyni'nin
hükümetin başına
geçmesini istedi ve
«İstifa etmeye hazır
olduğunu» söyledi*

meyni kuvvetleri büyük bir kinle hareket etmişler ve Kürt bölgeleri İran uçaklarınca bombalanmış, köyler ateşe verilmiş ve yüzlerce insan «Devrim Muhafızları» tarafından kurşuna dizilmiştir...

Ayaklanma karşısında öfkeye kapılan Humeyni: «*Düşman en kısa zamanda mahvedilmezse, ayaklanma bölgesine kendim gideceğim*» demiştir. Düşman dediği ve mahvedilmesini istediği kimlerdir?. Yine kendi vatandaşları değil mi?. İran'da hor görülmüş müslümanlar değil mi?. Ve Humeyni bu insanları mahvetmek için uğraşmaktadır...

Yine Âkif'in şiirine bakacağız. Sanki bütün İran idarecilerinin hareketlerini görüp de öyle yazılmış gibi bir şiir. Zaman zaman parçalar aldık. İran'da kurşuna dizilen Azerileri ve Kürtleri gözönüne alarak, bunlara bu merhametsiz hareketleri reva görenleri hatırlayarak okuyalım:

«*Bu müthiş velvelen İran'ı daim inletir sanma.*

«*Muzaffersin!*» diyen sesler bütün haindir, aldanma.

Zafer-yâb olduğun kimdir? Düşün bir kerre, millet mi?

Adalet isteyen bir kavmi vurmak galibiyet mi?» (2).

Şahî devirdikten sonra her meseleyi halledeceklerini zannedenler aldandıklarını anlamışlardır. Tamir yolu dururken tahrip yoluna gitmişler, islah dururken tahrip etmişlerdir... Şimdi şaşkınlık sırası devrimin idarecilerindedir... Muvaffakiyetsizlik, yeni birşey getiremem, perişan İran halkının dertlerine devâ olacak bir harekette bulunamama, iç ve dış politikadaki keşmekeşlik, ekonomik ve kültür sahalarındaki buhran, idarecileri iyiden iyiye yıpratmıştır. Zevahiri kurtarmak için yeni bir hareket lâzımdır. Halkın nazarlarını üzerlerinden çekecek bir hareket. O da bulunur. Tahran'daki ABD elçiliği basılır...

ELÇİLİK BASKINI VE GELİŞMELER

Baştan sona yanlışlıklarla dolu, akılla, mantıkla, devletler hukukuyla, İslâmiyetle alâkası olmayan bir harekettir elçilik baskını...

Bir grup talebe, (Sonradan Marksist görüşlü oldukları ortaya çıkmıştır) silâhlarıyla, (İran'da fark gözetilmeksizin halk silâhlandırılmıştır ve her silâhlı kendi başına bir kuvvettir) kendi sınırlarında bulunan, yabancı bir ülkenin elçiliğini basmıştır ve elçilik görevlilerini rehin almışlardır...

Talebelerin bu hareketini alkışlayan Humeyni, baskın hareketini desteklediğini açıklamıştır. Devlet idareciliği ciddiyetiyle alâkası bulunmayan bir açıklama ve davranış örneği... Ne idüğü belirsiz bir grup. devlete rağmen, yabancı bir ülkenin elçiliğini basıyor, devlet de bu kanunsuz ve mantıksız hareketi destekliyor. İşte İran'ın devrimden sonraki durumunu fazla yorumla hacet bırakmadan izah eden bir hareket...

Hasta Şah'ın Amerika'da tedavi için bulunması bahane olmuştur. Humeyni; rehinelerin casus olduğunu ve Şah iade edilmezse yargılanacağını ifade etmiştir. Aslında casusluk iddiası da bahanedir. Bütün hedef Şahtır. Hareketin başlangıcında olduğu gibi gelişmesinde de hareketleri yönlendiren Şah düşmanlığıdır. Ve Humeyni ne bahasına olursa olsun kendisini sürgüne gönderen Şah'tan intikam almak istemektedir. Kim yaparsa yapsın eline bir fırsat geçmiştir... Humeyni'nin emri üzerine yüzbinlerce kişi sokağa dökülerek; «Şah'a ölüm... Carter'a ölüm..» diye bağirmiştir.

Rusya'nın tahrikiyle, Amerika'ya meydan okuyan Humeyni; «ABD ile İran arasındaki ekonomik savaş, silâhlı bir savaşa dönüşebilir.» diyebilmektedir. Bu sözlerin cesaretle alâkası ne derecededir?.

İran Dışişleri Bakanı Kutbizade ise niyetlerini açıkça ortaya koymuştur: «ABD'nin müdahalesi halinde Sovyetlerden yardım alabiliriz.» demiştir...

Şah iade edilmeden rehineleri serbest bırakmayacaklarını açıklayan öğrencileri, beyanatlarıyla Humeyni ve Kutbizade desteklemişlerdir.

Kutbizade bir toplantıda: «ABD ekonomik ambargo koyarsa, bütün rehineleri casus olarak yargılayacağız» derken,

bir diğer beyanatında : «*Şah iade edilmezse, Amerikalılar son-
suza kadar rehin tutulacak.*» demiştir.

Humeyni de fikrini : «*ABD elçiliğinin işgalinden vazge-
çilmesine kesinlikle karşıyım*» demek suretiyle açıklamıştır.

Aklen izahı mümkün değildir bu beyanatların...

Devletin başında bulunanların, bu gibi dağ eşkiyalarına
yakışan hareketleri desteklemeleri nasıl makul karşılanabilir?

İran'ın bu tavrı karşısında Amerika müessir bir teşebbü-
se geçememiştir. Bunda İran'dan aldığı külliyatlı miktarda pet-
rolü düşünmesi yanında beynelmilel politikasının da büyük ro-
lü vardır. Amerika, İran'a cephe aldığında Rusya kucaklamak
için hazır beklemektedir. Bu da kaçınılmazdır. Çünkü, İran'ın
kendi kendisine yetecek ne ekonomik gücü, istihali vardır, ne
de askerî gücü ve istihali...

Rusya'nın Afganistan'a tecavüzü de, Amerika'nın tavrına
tesir etmiştir. İran'a karşı sert tedbir almaktan çekinmiştir...

İran'da devlet başkanlığına seçilen Beni Sadr, elçiliği ba-
san öğrencilere karşı çıkmış ve «*öğrenciler hükümete karışa-
maz*» demiş... Öğrencilerse, Beni Sadr'ın bu demeci karşı-
sında tavırlarını değiştirmeyeceklerini açıklamışlardır.

Baştanberi öğrencileri destekleyen Kutbizade ise, devlet
başkanının beyanatından sonra tam bir dönüş yaparak ; «*Ame-
rikalı rehineleri militanların elinden almak için gerekirse kuv-
vet kullanırız*» demiştir. Bir zamanlar alkışladığı kişilere da-
ha sonra militan demiştir. İşte İran'daki idareyi ve idarecilerin
durumunu gösteren bir misal daha...

İran'daki elçilik baskını meselesi bu satırları yazdığımız
esnada hâlâ bir neticeye bağlanmış değildir.

Neticesi şöyle veya böyle olabilir. Mühim olan hâdisenin
cereyan tarzıdır.

Elçilik baskını, devletler hukukuna aykırıdır. Devlet cid-
diyetine aykırıdır. İslâmî anlayışa aykırıdır ve bu hareketin
İslâm'la uzaktan yakından hiçbir alâkası yoktur.

«Elçiye zeval olmaz» sözü beynelmilel bir kaide haline gelmiştir. Kaldı ki bu sözün en güzel şekilde tatbikatını İslâm'da görmekteyiz.

İSLÂM'DA ZİMMİLERİN DURUMU

İslâm'da zimmilere, yani İslâm teb'ası altında bulunan gayr-ı müslimlere husûsî tarzda muamele edildiğini görmekteyiz.

Bir zimminin can ve mal ve ırzının korunmasına bir müslümanın ki kadar dikkat edilmesini emretmiştir İslâm Hukuku. Hz. Ömer (R.A.) devrinde bir müslüman, bir zimmiyi haksız yere katlettiğinde derhal kısas tatbik edilmiştir (3).

Hz. Ömer (R.A.) zimmiler hakkında düşüncelerini Suriye orduları başkumandanı Ebû Ubeyde bin Cerrah'a göndermiş olduğu emirnamesinde belirtmektedir. «*Müslümanları, ehl-i zimmeye zulmetmekten, bir sebep olmadan zarara sokmaktan, onların malını yemekten menet! Zimmilerle, kararlaştırdığın şartları hakkıyla yerine getir.*»

Zimmilere karşı bu örnek hareketleri İstanbul'un fethinden sonra da görmekteyiz. Herkesin inancında serbest olduğu, can, mal hürriyeti bulunduğu ilân edilmiştir. İslâm'ın bu yüksek hakikatları karşısında pek çok zimmi, İslâmı kabul etmiş ve hak dine girmiştir...

Elçilerin durumu da aynı zaviyeden değerlendirilebilir. Elçiler o devletin muhafazasına sığınmıştır. Onu korumak devletin şanıdır. Kaldı ki İran'da kendisine güvenen ve koruması icap eden elçiye ve elçilik mensuplarına tecavüz edilmiş, bu hareketi de devlet idarecileri desteklemiş ve alkışlamışlardır. Bütün dünyanın nefretini celbetmek bahasına bu hareketleri yapmaktan çekinmemişlerdir...

ŞAH'IN YEĞENİ ÖLDÜRÜLÜYOR

Şah'ın yeğeni Paris'te sokak ortasında kurşunlanarak öldürülmüştür. Devrim mahkemeleri hâkimi Halhali, büyük bir

gururla, çok büyük bir iş becermişçesine; «Şah'ın yeğeninin kendi adamlarınca öldürüldüğünü» açıklamıştır. İşte bir ciddiyetsizlik ve İslâmiyetle alâkası bulunmayan bir hareket daha... Henüz gençlik çağında birisi, sırf Şah'ın yeğeni olduğu için öldürülmüştür.

«Hiçbir günahkâr başkasının günahını çekemez. Birinin günahından dolayı öteki suçlanamaz, mesul kılınmaz, ceza verilemez.» meâlindeki İslâm'ın bu hükmüne, Cenâb-ı Hakkın «Velâ tezîrû vâziratün vizra uhrâ» (4) fermanına rağmen bu hareketi işlemek nasıl izah edilir?.

İran'da infaz edilmek üzere bekleyen bir idam mahkûmü. İran'da infaz edilen idam mahkûmlarının sayısı 300'ü aştığı bildirildi.

İranlı yargıç Halkhalî'nin verdiği idam kararlarının sayısı 300'ü aştı

TAHRAN- İranlı dinî liderlerden Sadık Halkhalî, 2 ay içinde İran'ın bütün mahkemelerinde mahkûmlardan tahliye edilmiş ve ölüme mahkûm edilmiş mahkûmların sayısını 300'e yaklaştığını bildirdi.

300 olarak 10 kişi daha idama mahkûm olmuş bulunan Halkhalî, bunlarla ilgili idam kararlarının sayısını 300'e yaklaştığını bildirdi.

Halkhalî'nin idam ettiği kişiler arasında Şah döneminin eski komutanlarından Hüseyin Hanverdi de bulunmaktadır. 21 Mayıs'ta bu yarı İran da 327 kişi kurşuna dizilmiş olup bunlardan 85 tanesi uyarı verilmemiş mahkûmlardan yargılanmışlardır. Halkhalî son olarak idam mahkûmüne gönderdiği 10 kişinin şun diye deki sorgularını bulunduğu yerdeki sanıklar önünde okuyarak bunların duyurduğu mahkûmların yarı sayısını bildirdi. «Bir gün Cezir, Tahran'a gelince onu da yargılayacak» diyor Halkhalî. «Bu davaya bizzat ben başkanlık edeceğim» dedi.

İRAN'IN DIŞ POLİTİKASI

İran'ın Şah'tan sonraki devresinde dış politikası da keşmekeş haldedir... Amerika ile alâkayı kesmeye doğru giden İran, buna mukabil Rusya'ya yakınlık göstermeye başlamıştır. Rusya ise, baştan beri İran'da Şah'a karşı yapılan hareketleri desteklemektedir ...

Bu sebeple Brejnev, Humeyni'yi ilk önce ve «candan» kutlamıştır. İran'da yeni idarenin ilk büyükelçisi Moskova'ya ta-

yin edilmiştir. Şah döneminde İran'dan ayrılan Ruslar, tekrar İran'a dönmeye başlamışlardır. Sovyet Rusya resmî yayın organı Pravda : «İran sosyalist yola yöneldi» diye yorum yapmaktadır...

Amerika ile münasebetlerini kesmeye yönelen İran'ın durumundan istifade etmek için Rusya'nın büyük bir hırsla çalıştığı görülmektedir. Fazla politik olmaya lüzum hissetmeden, İran'a askerî yardım yapmayı teklif etmiştir.

İran Dışişleri Bakanı Kutbizade ise «Politik olarak komünizme yöneldiklerini» açıklamaktan çekinmemiştir...

Rusya'nın Afganistan'ı işgalinden sonra İran için yeni bir endişe dönemi başlamıştır. Afganistan işgalini daha önce Afganistan'a yaptığı anlaşmaya dayandıran Rusya'nın bu tutumu, İran'ı telaşlandırmıştır. Çünkü İran'ın da Rusya ile yaptığı böyle bir anlaşma vardır. İran idarecileri Rusya'nın elinde koz olan 1921'de yapılmış bulunan anlaşmayı feshettiklerini açıklamalarına rağmen, Rusya ; «Anlaşmaya sadık» olduklarını, Rusya - İran anlaşmasını kendilerinin feshetmediklerini bu sebeple İran'a da müdahale haklarının olduğunu açıklamıştır...

İran, Rusya'nın sıcak denizlere inme ezeli emelleri önünde bir engeldir. Ruslar bu engeli geçide çevirmek için yıllardır uğraşmışlardır. Ayrıca İran ekonomik yönden de zengin bir pazardır...

Rusya'nın Afganistan'ı işgalini destekleyen gösteriler görülmüştür İran'da... Binlerce kişi ellerinde orak çekiçli afişlerle gösteri yapmışlar, Rusya lehinde sloganlar söylemişlerdir. Bunlara karışan olmamıştır...

İran'da yaşayan Afganlıların Sovyet Büyükelçiliği önünde protesto gösterileri yapmak istemeleri üzerine «Devrim Muhafızları» silâh zoruyla Afganlıları dağıtmışlardır.

ABD elçiliğini basan Marksist görüşlü işgalci öğrenciler, Rusya'nın bir İslâm ülkesine tecavüzünü değerlendirmek ve Rusya'ya karşı ortak tavır almak üzere toplanan İslâm ülke-

leri Dışişleri Bakanları konferansına da karşı çıkmışlardır... Bu öğrencilerin bildirimleri İran radyo ve TV'sinden verilmektedir...

İran yeni dönemde, yıllar boyunca olduğu gibi yine İslâm âlemine yabancı kalmıştır... Hareketini bütün İslâm âlemine mal etmek istemiş, hâdiseleri yakından değerlendiren İslâm âleminin bu propagandalara iltifat etmemesi üzerine de kırıldığını belli etmekten çekinmemiştir.

Sınırları haricinde de huzursuzluk çıkartan İranlılar bir çok ülkeyi tedirgin etmişlerdir.

İran'lı öğrenciler, Şah'a karşı hareketlerde olduğu gibi, Şah gittikten sonra da Türkiye'de hareketlerde bulunmuşlardır. İstanbul ve Ankara'daki İran Elçiliğini basan İran'lı öğrenciler bir süre huzursuzluk çıkartmışlardır...

Humeyni de haddini aşarak ileri geri konuşmaya başlamıştır: «Türkiye, Irak ve Mısır'da hükümetler süngü tehdidiyle hüküm sürmektedir. Akıllarını başlarına almazlarsa, Şah'ın başına gelenler onların da başına gelecektir» demesi ve bu ifadelerin İran radyo ve TV'sinden de yayınlanması üzerine, Türkiye'nin Tahran elçiliğinde vazifeli olanların aileleri yurda getirtilmiştir.

SON GELİŞMELERE UMÛMÎ BİR BAKIŞ

«Bütün Cepheleriyle İran Meselesi» araştırmamızı tamamladığımız andan kitap olarak neşrine hazırladığımız Ocak 1981 tarihine kadar geçen bir yıllık zaman zarfında İran'da yeni gelişmeler oldu. Bu gelişmelerin hepsi de bütün tesbitlerimizin sıhhatini teyid etmektedir... Bu bakımdan araştırmamızın ilk şeklinde hiçbir değişiklik yapmadık. Ancak bu 8. Bölümde yeni gelişmeleri de göz önünde bulundurarak yapacağımız tespit ve değerlendirmelerle «İran Meselesi»ni noktalamak istiyoruz...

Son bir yıl içerisinde İran'ın iç ve dış politikasında cereyan eden hâdiselerin en mühimi, hâlen devam eden Irak'la harbe tutuşmasıdır. Bu yüzden İran - Irak harbine hülâsa olarak göz atacağız.

İRAN - IRAK SAVAŞI

İran'la Irak arasındaki atmosfer 1979 Haziranından başlayarak gerginleşmiş ve bu gerginlik gittikçe artarak, önce ağız, daha sonra fiilî kavgayı netice vermiştir. İlk önce iki ülke idarecileri karşılıklı sert ithamlarda bulunmuşlar, daha sonra sınır çatışmaları çıkmış ve nihayet bütün ordu kuvvetleri bütün güçleriyle birbirine girmiştir.

Aslında İran'la Irak arasındaki anlaşmazlık asırlar öncesine dayanır. Günümüzde cereyan eden savaşı daha iyi değerlendirmek için İran - Irak münasebetlerinin tarihçesine bakmamız meseleye ışık tutacaktır şüphesiz...

İlk defa 16. Asırda Şah İsmail'in Irak'a saldırması üzerine iki ülke arasındaki çatışma başlamıştı. Daha sonraki yıllarda da iki ülke arasındaki anlaşmazlık devam etmiştir. 19. Yüzyıl başında yine İran, Irak'a saldırmıştır. İki ülke arasındaki anlaşmazlık en fazla yüzyılımızda cereyan etmişse de, hiçbir zaman bugünkü gibi bir savaşa yol açacak boyutlara varmamıştır.

● *Anlaşmazlığın sebepleri*

İki ülke arasındaki anlaşmazlık, sadece sınır meselesi değildir. Her iki ülkenin de karşılıklı olarak çeşitli güçleri devletleri aleyhine tahrik etmeleri ve kültürel noktadan zıtlıklar, anlaşmazlığın sınırını genişletmiştir.

İran ile Irak arasında *Şattülaraç* bölgesinin sınır olması mevzuunda iki ülke arasındaki anlaşmazlık bir türlü hallolmamıştır. 1913 ve 1937 yıllarında imzalanan anlaşmalar da sınır anlaşmazlığına kalıcı çözüm getirmemiş, iki ülke arasındaki bu

mesele yüzünden sürtüşme devam etmiştir. Hele, Irak'ta krallık rejiminin sona ermesinden ve sosyalist görüşlü Baasçılar'ın idareyi ele almasından sonra anlaşmazlık daha da artmıştır.

Irak, kuruluşunda kendisinin de dahil olduğu, Türkiye, İran, Pakistan ve İngiltere'nin meydana getirdikleri güvenlik ve savunma anlaşması olan *Bağdat Pakti'nden (CENTO)* 24 Mart 1959'da fiilen çekildi. Daha sonraki yıllarda Irak, Rusya taraftarı bir politika takip ederken, İran'la arasındaki gerginliği muhafaza etmiştir.

● İç savaş tahriki

Irak, İran'da Arapların ekseriyette olduğu ve zengin petrol yataklarının bulunduğu Kuzistan bölgesinde hak iddia edip, buradaki Arapları kışkırtırken, İran da; *Şattülarap* ve *Hürmüz Boğazı*'nda haklar iddia etmiş ve Irak'ta Kürtlerin ayaklanmalarını destekleyerek silâh ve cephane yardımı yapmıştır. Irak'la İran arasında 1965 - 1966 yıllarında yine sınır meselesi yüzünden ufak çapta çatışmalar çıkmıştır. 1969 yılında Irak'ta vuku bulan bir darbe teşebbüsünden sonra Baasçılar, İran hesabına casusluk yaptıkları iddiasıyla bazı kişileri idam etmiştir. Bu durum, iki ülke arasındaki gerginliği iyice arttırmıştır. Bu hengâmede İran 1937 anlaşmasını tek taraflı olarak feshetmiştir.

Sosyalist görüşlü Baasçıların idareyi ele geçirmelerinden beri Irak'ta sık sık darbe teşebbüsleri görülmekteydi. 1970 başlarında da böyle bir darbe teşebbüsü olunca, Irak idarecileri, darbenin mesuliyetini İran'a yüklediler. İki ülke arasındaki atmosfer bu hâdise üzerine daha da bulanıklaştı. İran'lı diplomatlar Irak'tan, Irak'lı diplomatlar da İran'dan çıkarıldı. Muhtemel savaş, Türkiye'nin arabuluculuk yapmasıyla önlenemedi. Bu hengâmede İran, 1971 yılında Hürmüz Boğazı'nda bulunan *Küçük Tomb*, *Büyük Tomb* ve *Ebu Musa* adalarını işgal etti.

● 1975 *sulhünden Humeyni devrine kadar*

İki ülke arasında bu vaziyette devam eden sürtüşme, yumuşamadan 1975'e kadar devam etti. 1975 yılında İran'la Irak bir anlaşma yaparak, Şattülarap bölgesindeki sınır meselesi üzerindeki anlaşmazlığa son verdiler. Bu anlaşmaya göre Irak, Şattülarap'ta toprak talebinden vazgeçiyor, İran da Irak'taki Kürtlere yardımı kesmeyi taahhüt ediyordu. Bu anlaşma en fazla Irak'ın işine yaradı. Sınırları dahilindeki İran yardımından mahrum Kürtleri tamamen sindirdi ve tesirsiz hale getirdi. İki ülke arasındaki hava yumuşamıştı. Öyle ki Irak, İran hükümetinin talebi üzerine 1965'ten beri Irak'a sığınmış bulunan Humeyni'yi 1978 yılında sınır dışı etmişti.

Humeyni, bunu unutmamış, İran'da idareyi ele geçirir geçirmez, Irak'a karşı alenen cephe almıştır. Humeyni'nin Irak halkına Baas rejimini devirmeleri için çağrıda bulunması havayı bir anda gerginleştirmiş ve daha sonra sınır çatışmaları başlamıştır.

Irak, 1975 anlaşmasını taraflı olarak feshettiğini açıklamıştır. Bu açıklama üzerine sınır boyunca çatışmalar şiddetlenmiş ve nihayet her iki ülke tarihinde ilk defa olarak aralarında bütün orduların iştirak ettiği savaş başlamıştır (Nisan 1980).

Bütün bunlar perde önünde görülen tarihî hâdiselerdir. İki ülke arasındaki savaşı daha geniş çerçeveler içerisinde değerlendirmek, hâdiseye ışık tutacaktır şüphesiz.

Başta söylediğimiz gibi, savaş sadece iki ülkeyi alâkadar etmemektedir. Herşeyden önce her iki ülke de komşumuzdur. Bu ülkeler, Orta Doğu'nun kilit noktasını teşkil etmektedirler.

İran aynı zamanda Rusya ile komşudur. Rusya ile Irak arasındaki, Baas rejiminin idareyi ele geçirmesinden beri devam eden bağın derecesi gözler önündedir. İran'la savaş üzerine, Irak Devrim Komitesi Üyesi Tarık Aziz'in Rusya'yı ziyareti mânalıdır.

Şüphesiz ki Irak, İran'ın durumundan istifade etmek istemiştir. İran'daki yeni idarenin ülkeye tam olarak hâkim olmaması, ordusunun insicamını kaybetmesi, subay ve er bakımından (*ekseriyetle Amerikan yapısı olduğu için*) kritik durumda olması, Humeyni'nin yaptığı konuşmalarla Iraklıları ayaklanmağa dâvet etmesi, İran'ın Amerika ile münasebetlerinin kesik oluşu ve İran'ın bütün dünyada yalnız vaziyette bulunuşu, Irak'ın savaş açmasının başlıca sebepleridir.

İran'daki muhalif grupları destekleyen Irak'ın, İran'a karşı vurduğu ilk darbeler, İran'ın askerî bakımdan ne kadar kritik bir vaziyette olduğunu göstermiştir.

Rusya ve son yıllarda Amerika ile de işbirliğini geliştiren Irak'a karşı İran yalnız gibidir... Baştanberi tutarsız ve yanlış hareketlerle ülkeyi felâketin eşiğine sürükleyen Humeyni idaresi, şaşkın vaziyettedir.

● *Harbin muhtemel neticeleri*

Muhakkak olan harbin her iki ülkeye de menfaat getirmeyeceğidir... Bilâkis, her iki ülkenin de karşılıklı olarak ülkelerinin ekonomik candamarını teşkil eden petrol tesislerini tahrip etmeleri, ekonomik bakımdan sarsılmalarını netice verecektir. Ve her iki ülke de bu sarsıntıdan uzun müddet kurtulamayacaklardır...

Her iki ülkenin idarecileri, büyük devletlerin ganimeti paylaşmak için beklediklerinden habersiz gözükmektedirler...

Askerî ve iktisadî bakımdan felç olmuş bir İran, en fazla Rusya'yı memnun edecektir. Rusya, iktisadî yönden oldukça fakir olan Afganistan'ı işgal etmekle sadece stratejik prestij kazanmıştır. Fakat İran için böyle olmayacaktır. Bu yüzden, bir taraftan İran'la münasebetlerini sıklaştırma yoluna gidenken, diğer taraftan da Irak'ı harp malzemeleri yönünden desteklemekten geri durmayarak ikili oynamaktadır...

İran'ın Irak eliyle yara alması, Amerika'yı da memnun etmektedir bir noktada. Rehineler meselesini halledememiş ol-

ması neticesinde devamlı prestij kaybeden Amerika, İran'ın Irak eliyle yıpratılmasını desteklemiştir. Fakat geniş olarak düşünüldüğünde bu durum; Hür Dünya için ve Amerika için, İran'ın Rusya'nın kucağına düşmesine yol açabileceğinden oldukça zararlı bir davranıştır...

Harp nasıl neticelenirse neticelensin, her iki ülke de uzun yıllar harbin menfi tesirinden kurtulamayacaklardır. Hele binlerce insan kaybı, dağılan yuvalar, perişan olan insanlar ayrı bir hicran tablosudur...

● *Şah'ın ölümü ve ondan sonraki gelişmeler*

Tahttan alaşağı edildikten sonra dünya kendisine dar gelen, diyar diyar dolaşan Şah, 27 Temmuz 1980 günü Mısır'da ölmüştür. Şahlık dönemindeki debdebeden, Mısır'daki bir hastahane odasında yalnız olarak can veriş... İlahî kaderin tecellisi...

Şah, İran üzerindeki fonksiyonunu tamamen yitirmişti. Sabık Şah'ın bu noktada ümitleri tamamen kaybolmuştu. Ve ümitlerin berhava olduğu anda ecelle kucak kucağa gelmişti. Şimdi sabık Şah, Şah'la gedâ'nın müsâvî olduğu İlahî huzurdadır...

Şah'tan intikam almak için, dirisiyle hayli uğraşan İranlı idareciler şimdi ne yapacaklardır?. Büyük bir meşgaleleri daha ellerinden uçup gitmiştir. Şimdi İran halkını neyle avutacaklardır?. Gerçi şimdilik halen sürüp giden Irak'la savaş başka şey düşünmelerine mani olmaktadır... Fakat ya sonrası?..

İÇ VE DIŞ POLİTİKADA SON DURUM

İran'da idarî noktadan baştan beri sürüp giden keşmekeş devam etmektedir. İç savaş durmamakta zaman zaman ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda İran'da faaliyet gösteren 25'ten fazla Marksist-Leninist teşkilât İran'daki iç huzursuzluğu körüklemektedir. Komünistlerin bu faaliyetlerini Humeyni de

itiraf etmekte ve «Komünistler cemiyetin içine sızdı» demektedir. Fakat buna rağmen komünistlere karşı hiçbir tavır almamakta, meselâ TUDEH gibi komünist teşkilâtın açıkça faaliyetinde bulunmasına göz yummaktadır...

İran'da Devlet Başkanlığına seçilen Beni Sadr baştan beri mevkiinin içap ettirdiği icraatları yapamamakta, bir noktada eli kolu bağlı kalmaktadır.

Rehineler meselesini halletmek için teşebbüse geçen Beni Sadr, rehineleri ellerinde bulunan Marksist öğrenciler tarafından protesto edilmiştir. Öğrenciler, bir devlet başkanına karşı gelebilmektedir...

Humeyni kuvvetleriyle Şah'ı devirmek için el ele veren komünistler daha sonra renklerini ve niyetlerini ortaya koymuşlar, İran'da ellerinde Orak-çekikli bayraklarla gösteri yapmışlardır... Hem de Afganistan Müslümanlarının komünist Rusya tarafından tecavüze uğramalarından sonra...

Beni Sadr, İran'da biri elçiliği işgal eden Marksist görüşlü öğrenciler grubu, diğeri de Devrim Konseyi olmak üzere iki iktidar olduğunu belirtmiş ve Devrim Komitesinin selâhiyetlerini polis ve jandarmaya devretmesini istemiştir.

İran'da iç savaşın önlenememesi, Kürtlerin meskun olduğu Hoy ve Kotur bölgeleriyle, Türklerin meskun olduğu Tebriz'de Humeyni kuvvetlerine karşı mukavemet edilmesi Humeyni'yi çileden çıkartmış ve Beni Sadr'ı sert bir şekilde ikaz etmiş, «*Ya halkın meselelerini çözün, ya da istifa edin.*» demiştir. Bunun üzerine Beni Sadr istifa mektubunu Humeyni'ye göndermiş, ancak istifası kabul edilmemiştir.

İran'da devlet mekanizmasında sürüp giden keşmekeş neticesinde işlerin karışması gözden saklanamamaktadır. Beni Sadr bu hususta yapılan tenkitleri, «*Bakanları ben tayin etmedim ki, yaptıklarından mes'ul olayım*» diye cevaplamaktadır...

Yine İran'da idaredeki karışıklığı gösteren hâdiselerden olarak; baştan beri Humeyni idaresinde faal rol alan Dışişleri Bakanı Kutbizâde önce tevkif edilerek hapse atılmış, daha sonra Humeyni'nin tavassutuyla hapisten kurtulmuştur. Fakat Dışişleri Bakanlığından da düşmüştür.

İran'da Başbakanlığa tayin edilen Muhammed Ali Recai de rehineler meselesinde takındığı zikzaklı tavırla İran'ın idarî meselesini halletmekten uzak şahsiyet olduğunu göstermiştir...

Rehineler meselesi İran'ın başına iyice dert olmuştur. Marksistlerin İran'ın başına musallat ettiği bu belâ, İran'lı idarecileri kara kara düşündürmekte ve en az zararlı bu meselenin altından sıyrılmak istemektedirler. Sulhcü yollardan netice alamayan ve İran'lı idarecilerin mantıkî çözüm yollarını aramaktan uzak tavırlarını gören Amerika, ilk önce bu meseleyi fiilî hareketle halletmek istemiş fakat tertip ettiği operasyon muvaffakiyetsizlikle neticelenerek, zedelenmiş prestiji daha çok yara almıştır.

Yukarıda Şah döneminde gösteriler sırasında öldürülenlerin anısına yapılan törende konuşma yapan İran Devlet Başkanı Ebuhasan Beni Sadr görüüyor.

**Devlet Başkanı ile Başbakan
arasındaki çekişme sürüyor**

İran'da hükümet bunalımına bir çözüm bulunamıyor

Humeyni'nin yanında, gölge adam hüviyetindeki İran Devlet Başkanı Beni Sadr, Humeyni tarafından tenkit edilince nihayet dayanamamış ve «Bakanları ben atamadım ki, yaptıklarından sorumlu olayım» demiştir. Bu beyanat İran'daki idari noktadaki keşmekeşi gösteren müşahhas misallerden sadece birisidir.

İran Devlet Başkanı,
Homeyni'nin eleştirilerini cevapladı

Beni Sadr: «Bakanları ben atamadım ki, yaptıklarından sorumlu olayım»

- Homevni özellikle hükümetin
ülke ekonomisini
denetleyememesinden
çatışmalara son verememesinden
ve devrik Şahın
kalıntılarını temizleyememesinden
yakınımtı

Beni Sadr

Rehineler meselesinde son olarak çözüm gelip maddî noktaya dayanmıştır. İran rehinelerin serbest bırakılması için Amerika'dan 24 milyon dolar talep etmiştir. Bu da İran'ı dış dünyada daha çok gözden düşüren bir başka taleptir... Hülâsa olarak İran rehineler meselesinde yaptığı gafı nasıl telâfi edeceğini düşünmektedir. Mesele şu veya bu yollarla neticeye ulaştırılmış olabilir. Fakat meselenin çözüme kavuşması bile İran'ın bu meselede kaybettiği prestiji hiçbir zaman telâfi edemeyecektir...

REHİNELER NİHAYET SERBEST BIRAKILDI

İran'ın beynelmilel platformda puan kaybetmesinin en büyük âmillerinden birisi olan 52 Amerikalı elçilik personelinin rehin alınması kördüğümü nihayet 20 Ocak 1981 günü çözüme kavuşmuş ve İran Amerika'dan talep ettiği «mal varlığı» mukabili rehineleri serbest bırakmıştır. Böylece rehinelerin 444 gün süren çilesi son bulmuştur. Fakat İran'ınki değil...

İRAN'DAKİ DEVRİM NASIL BİR DEVRİMDİ?

İran'da ilk baştan itibaren mücerret olarak İslâm adına ortaya çıkılmamıştır. Hâdiseler, İran tarihi boyunca görülen karışıklıkların bir devamıdır...

İran'da yeni devir boyunca İslâm adına yeni olarak ne yapılmıştır?. Birkaç neticesiz, şekli teşebbüs...

Yıllardır iman'a, İslâma muhtaç yaşamış milyonlara ne verilmiştir?... Bütün imkânlar elde iken ne yapılmıştır?... Cevapsız kalan sualler.

Bir kere, İslâm Devrimi olmaz. İslâm bizatihî ismiyle devrime karşıdır... İslâmiyet ıslahçıdır. Tebliğ metodu esastır. Yıkma, devirmek, tahrip etmek İslâmiyette yoktur... Neyi devirip yerine neyi getirmektedirler?. Eğer İslâm getirilmek isteniyorsa, İslâm uzak yerde değildir. Kalplerde, gönüllerdedir. Sonra, asırlardır devam eden İslâmiyeti, bir ülkede halkın % 98'i müslümanken nazarı dikkate almamak mantıkla ölçülebilir hareket midir?...

İran'daki hareketlere bir tek isim verilebilir : *ŞAH'I YIKMA HAREKETİ*... Ondan sonraki devre ise henüz açıklığa kavuşmamış, şekilleri tam olarak belli olmamış bir devredir. *MEÇHUL DEVRE*...

İran, hareketleriyle kendi kendisini düzeltebilmiş değildir. Kaldı ki başka yerlere örnek olabilsin...

İran'ın bizatihî tarihî itibariyle örneklik durumu yoktur. Bunu gördük araştırmamız boyunca...

İRAN'I BEKLEYEN SUALLER

İran, Irak savaşından sonra iyice sarsılan ekonomisini düzeltebilecek ve devrim hareketleriyle sarsılan ve bir türlü düzelmeyen devlet mekanizmasına canlılık kazandırabilecek midir?..

Bu hareketler tarihî boyunca görülen karışıklıkların son halkası mı olacaktır?.

Hareketlerde elebaşılık yapan komünistlerin durumu ne olacaktır? Bunların İran'daki hareketlerine nasıl tavır alınacaktır?

Huzura, asâyişe susamış İran halkının âkıbeti ne olacaktır?.

İran kapı komşusu Kızıl İmparatorluğun oyununa gelmek, pençesine düşmemek için lüzumlu adımları atıp, müessir teşebbüslerde bulunacak mıdır?.

Hür dünya ülkeleriyle, İslâm âlemiyle politikasını nasıl tayin edip yürütecektir?.

Elçilik baskısıyla sarsılan itibarını nasıl düzeltecektir?.

Hülâsa, İran'ın dört bir yanı meseleler zinciri ile çevrilidir. İran idarecileri bu fikirde devam ettikleri müddetçe İran ufkunda aydınlık gözükmemektedir. Bu yolda devam ettikleri müddetçe, İran için karışıklık ve çalkantı kaçınılmazdır. Fakat, en isabetli tefsiri ve hükmü yine *ZAMAN* verecektir. İran'ın âkıbetini zaman içerisinde hep birlikte göreceğiz.

İran'ın başlangıcından itibaren tarihlerini göz önünde bulundurarak durumlarının muhasebesini yapıp, geniş şekilde muhakeme ederek karışıklıklara son verme yolunu tutmaları samimî arzumuz ve temennimizdir...

VIII. BÖLÜME AİT NOTLAR

- (1) İslâm Fıkhdında Devlet, Humeyni, s. 17
- (2) Safahat, s. 82
- (3) Başlangıcından Günümüze İslâm Tarihi, Hayati Ülkü, 1977, İstanbul, s. 326
- (4) En'am Sûresi, 164

IX. BÖLÜM

**İRAN HADİSELERİNİN DÜNYADA VE
YURDUMUZDA AKİSLERİ**

Institut Kurde de Paris

DÜNYANIN DİKKATI

İran'da iki yıl önce başlayıp gelişen hâdiseler bütün dünyanın alâkasını ve dikkatini celbetmiştir... Haberleşme vasıtalarının imkânlarıyla bütün dünya İran'daki hâdiseleri icabında günü gününe takip etmiştir...

Devletlerin ve insanların İran hâdiselerine bakış açıları ve değerlendirmeleri haliyle farklı olmuştur... Biz, yirminci yüzyılda ortaya çıkmış olan üç kutbun hâdiselere bakışlarını, değerlendirmelerini nazar-ı dikkate alacağız. Komünist blok'un, Batı ülkelerinin ve İslâm âlemi'nin...

RUSYA'NIN DEĞERLENDİRMESİ

Rusya, baştanberi İran'da Şah'a karşı başlatılan hareketleri desteklemiş ve alkışlamıştır... Bilindiği gibi, Şah kaçtıktan sonra İran'a dönen Humeyniyi ve idaresini ilk tebrik eden devlet Rusya olmuştur.

Rusya, daha sonra, İran'ın Amerika ile münasebetlerinin menfî şekle bürünmesinden istifade etmek için uğraşmıştır... Her haliyle İran'daki Şahlıktan sonraki idareyi desteklediğini belli etmiştir...

İran'da meydana gelen durum, Rusya'nın lehine gözükmektedir. Şöyle ki; geçen bölümlerimizde gördüğümüz gibi, Şah Muhammed Rıza Pehlevî döneminde İran, Rusya ile münasebetlerini kesmiş durumdaydı... Hele, 1951'de görülen hâ-

diselerin Rusya tarafından tertiplendiği ortaya çıktıktan sonra, tamâmen Rusya aleyhine bir politika takip edilmeye başlanmıştı İran'da...

İran, askerî ihtiyaçlarını batı ülkelerinden, büyük ölçüde Amerika'dan temin etme yoluna gitmişti... Bu durum, Rusya'nın zararına olmuştu... Zengin bir müşteriyi elinden kaçırmıştı...

İran petrol ihracatını da büyük ölçüde batı ülkelerine yapmaktaydı Şah döneminde... Rusya bu değerli maddeden de büyük ölçüde mahrum kalmıştı...

İran, Rusya'nın sıcak denizlere inme emelleri önünde bir sed teşkil etmekteydi. İran'ın hür dünya ile temasları bu engeli daha aşılmaz yapmaktaydı...

İran, Rusya için büyük bir gelir kaynağı, stratejisi için bir geçit yeridir. Bu bakımdan İran'a gülyüz göstermek mecburiyetindedir. Belirli bir süre için...

Rusya, Şah'lığın yerine kim gelirse gelsin durumun kendi lehine olacağını düşünmekteydi. Şimdilik de hesaplarında yanılmadığı görülmektedir...

A.B.D.'NİN TAVRI

İran'la Şah döneminde sıkı münasebet kurmuş olan Amerika, ilk başta Şah'a karşı hareketlere karşıydı. Başkan Carter, Şah'ı desteklediklerini açıkça ilân ediyordu. «Hiçbir şarta bağlı olmaksızın Şah iktidarda kalacaktır» (1) diyordu. Daha sonra hareketler geliştikçe Amerika'nın tavrı da değişmeye başlamış ve bilindiği gibi Şah'tan sonra İran'da lider gözüken Humeyni ve idaresini tanıdığını ilân etmiştir. Amerika için İran'ın büyük ehemmiyeti vardır.

Amerika, İran'dan büyük ölçüde petrol almakta, buna muhtemel askerî malzemeler vermektedir. Yine ekonomik yönden İran'a yardım yapmaktadır...

Amerika, İran'ın Rusya ile sınır sınırı oluşunu da göz önünde bulundurmaktadır... İran'da aleyhine meydana gele-

cek bir hareketten istifade edecek ülkenin Rusya olacağını bilmektedir. Bu hesaplardır ki, İran'da elçiliğinin basılması hâdisesi karşısında bile İran'a karşı sert tavır almaktan çekinmiştir...

DİĞER BATI ÜLKELERİNİN TAVRI

Diğer batı ülkeleri de İran'da yeni idareyi destekler gözükmektedirler. Bunda İran'la aralarında olan ticarî ve ekonomik temasın ve İran'daki petrolün büyük rolü vardır...

Fransa, İran'da Şahlığın daha uzun müddet devam edemeyeceğini hesaplamıştır. Bu bakımdan Humeyni'yi dünyaya tanıtmada, propagandasını yapmasında faâl rol oynamıştır...

Varşova Paktı'na bağlı Avrupa ülkeleri her zaman olduğu gibi, İran meselesinde de Rusya'nın politikasını takip etmişler ve Humeyni idaresini desteklediklerini açıklamışlardır...

İSLÂM ÂLEMİNİN TAVRI

İslâm âlemi, başlangıcından itibaren, İran'daki hâdiselere büyük ölçüde seyirci kalmış, yapılan propagandalara iltifat etmemiş, Humeyni hareketinin *İslâmî bir hareket* olarak vasıflandırılması fikrine katılmamıştır.

Hatta pek çok İslâm âlimi, Humeyni'nin zamanla açığa vurduğu bazı sapık fikirlerini, kesinlikle reddetmiştir. İkinci bölümde gördüğümüz gibi, Humeyni'nin Mehdi-i Muntazır'ın doğum gününde yaptığı konuşmada, Mehdi-i Muntazır'ın Peygamber Efendimizden üstün olduğunu iddia etmesini, protesto etmişlerdir. Humeyni'nin bu konuşmasını değerlendirmek üzere toplanan Fas Ülema Meclisi, Humeyni'yi «*İslâm dünyasının hâini*» ilân etmiş ve Meclisin aldığı kararın altına Fas Kralı II. Hasan da imzasını atmıştır (9 Ağustos 1980 tarihli gazeteler).

İran'ın devletler hukukuna aykırı olarak, akılla mantıkla kabil-i izah olmayan «elçilik baskını» hâdisesinden sonra, Suu-

di Arabistan ve Mısır gibi birçok İslâm ülkeleri de İran'ın bu yanlış hareketini desteklemediklerini açıklamışlardır...

Başlangıcından beri İran'daki hâdiselere tarafsız bir gözle bakan ve hiçbir yorumda bulunmayan Türkiye bile, Humeyni'nin Türkiye'deki idareye de dil uzatan konuşmasından sonra Tahran'daki elçilikte vazifeli olanların ailelerini Türkiye'ye çağırtmıştır...

İSLÂMİYET VE İRAN HÂDİSELERİ

Yirminci asrın sonlarına doğru, Hicri 14. Asrın bittiği esnada İran'da meydana gelen hâdiseler, İslâmiyet açısından da muhtelif yorumlara sebep olmuştur...

Hâdiselerin, şekli, seyri, yapısı itibariyle (şekil ve slogan haricinde) İslâmiyetle alâkası bulunmazken, İslâmiyetle alâkalıymış gibi değerlendirmelerin yapıldığı görülmüştür...

İslâmiyet yirminci asrın sonlarına doğru çıkış gibi büyümektedir. Bir asır boyunca herşeyi ile ortada gözüken gayr-ı İslâmî cereyanların insanların derdine derman olamayacağı açıkça ortaya çıkmıştır. Gözler tekrar İslâmiyete çevrilmiştir. Bütün dünyada İslâmiyet tekrar gündeme gelmiş ve Hıristiyanlık âlemi tedkik ve İslâm âlemiyle yakın temas kurma yoluna yönelmişlerdir. Tam bu esnada İran'da patlak veren hâdiseler ve İslâm adına ortaya çıkanların tavırları, bu ülkelerde ve ülke insanlarında İslâm'a karşı bir çekingencekliğe meydana getirmiştir...

İslâm adına ortaya çıkanların İslâma uymayan davranışları, İslâmın bütün inceliklerini bilemeyen insanları haliyle düşündürmüştür. Her zaman olduğu gibi, İslâmı, İslâm adına ortaya çıkanların şahsında değerlendirme yanlış kıstasıyla hareket edenler, İslâma yabancı kalmaya devam etmişlerdir... Daha sonraları hareketlerin İslâmiyetin bünyesiyle uzaktan yakından alâkası bulunmadığı ve hareketlerin sadece şahısları bağlayacağı ortaya çıkınca, İslâm etrafındaki şüphe bulut-

ları batı dünyasında ve tüm dünya insanların zihinlerinde dağılmıştır...

İran, hâdiseleriyle geçici bir süre için de olsa İslâmî inkişaf için menfi rol oynamıştır...

YURDUMUZDA AKİSLERİ

İran'daki hâdiselerin başlangıcından itibaren akislerini yurdumuzda gördük, müşahede ettik.

Başlangıçta, İran'da Şah'a karşı hareketler Türkiye'de de gösterilerle desteklenmiştir...

Türkiye'deki İran'lı öğrenciler ve büyük çapta Türkiye'li aşırı sol görüşlüler müşterek gösteriler yapmışlardır...

İstanbul'daki sokaklara Şah'ın aleyhine yazılar yazıldığı, afişler asıldığını gördük.

Şah'ın kaçışından önce *İstanbul sokaklarında iki tür afiş gördük. Birinde; «İran halkının yükselen devrim mücadelesi faşist Şah rejimini sarsıyor. Kahrolsun emperyalizm. Sosyal Emperyalizm»* diyordu. Diğerinde ise; «... Sen oradan kıracaksın zinciri.. Ben buradan!.. Yaşasın İran'daki yiğit direniş!..» Bu afişte görülen, «SEN» ve «BEN»le kastedilen neydi?. «SEN» hitabıyla İran'lıların kastedildiğini düşünelim. Şah'ın tavrını düşünecek olursak zincirin mânasını da çözmek mümkün. Fakat bu slogandaki «BEN» kimdi?.. Afiş Türkiye'de yapıştirıldığına göre, bu «BEN» Türkiye'de idi ve kendisini zincirle bağlı kabul ediyordu... Afişteki resme bakılacak olursa da zinciri İran'daki gibi silâh zoruyla kırmak istiyordu...

Yanlış ve sakat düşünceler tarihimizin her devresinde görülmüştür. Bu sebeple tarihi bilenler hâdiseleri serin kanlılıkla değerlendirmesini bilmişler ve «SEN», «BEN» hitabındaki şahısların fikrî yapılarının ne kadar basit esaslar üzerine oturduğunu ortaya koymuşlardır...

Bir kere, Türkiye, asırlardan beri hür ve müstakil olarak yaşamış bir ülkedir. Bu vatan evlâdları verdikleri şanlı müca-

delelerle vatanına, milletine, mukaddesatına yönelik her türlü fikir ve hareketleri ezmesini bilmiştir...

Türkiye asırlardan beri İslâm diyarıdır. Hem de şuûrlu bir şekilde İslâmiyetin yaşandığı bir ülkedir...

Bazı devrelerde, demokrasi ve buna bağlı olarak şahsî hürriyetlerin sınırlandırılması hareketleri görülmüştür. Fakat, bu asil millet şuûrlu bir şekilde, vatanının, milletinin, mukaddesatının aleyhine her türlü fikir ve cereyanlara dur demesini ve meşrû çerçevelerde ders vermesini bilmiştir...

Türkiye, hürriyetin her şekliyle tatbik edildiği nadir dünya ülkelerinden birisidir...

NEYİ ÖRNEK ALACAK

İran'daki hâdiseleri örnek almaya çalışmak mantıksızlıktan da öte ihânettir. Bu vatana ve mukaddes değerlere, millî kültüre...

Hangi açıdan örnek alınacak?... Komünistler kendi menfur rejimlerini ikame etmek gayesiyle, müesseseleri tahrip etmek düşüncesiyle İran'ı kendilerine örnek almak istemiş olabilirler. Bu da kendi açılarından normaldir. Çünkü İran'da, ilerisi düşünülmeden yapılan ayaklanma ile müesseseler tahrip edilmiştir.

İran hiçbir zaman Türkiye ile kıyas edilemez. İran İslâm Âlemi için ölçü olamaz. Baştanberi karışıklığın hâkim olduğu bir ülkedir. İslâmî şuûr, devlet şuûru tam olarak tesis edilmiş değildir. İslâmî yaşayış ve ilimlerde de diğer İslâm ülkelerine örnek olacak durumu yoktur.

İran'daki hâdiseler mücerred İslâmî şuurdan kaynaklanmamıştır. Hareketlerin seyrini gözönünde bulundurduğumuzda İslâm adına, isimden ve slogandan öte birşeye rastlamak mümkün değildir... İslâm basamak yapılarak saltanat tahtına oturmak isteyenlerin hareketleri... Başka birşey değildir...

İran'daki hâdiseler, kendi tarihî seyri içerisinde görülen emsali hâdiselerdendir. Yeni, fevkalâde ve ölçü olacak bir durumu yoktur...

Türkiye'nin tarihî durumunu ve Türkiye'deki İslâmiyetin durumunu bilmeyenler, veya ileri sürdükleri fikirlerde muvafak olamayanlar İran hâdiselerine dört elle sarılmışlardır... Yaptıkları propagandalarla da maalesef meselelere tam olarak vâkif olmayan bir kısım halkın fikirlerini karıştırmışlardır...

Görüldüğü gibi, İran'da «İslâmî bir hareket» veya «İslâmın Zaferi» sayılabilecek bir durum söz konusu değilken, ısrarla böyle olduğu ileri sürülmüştür. Şimdi ekseriyetle cerbezeye dayanan bu düşüncelere kısaca göz atalım...

İRAN'DA İSLÂM'IN ZAFERİ Mİ?...

İran'da İslâm'ın zaferi olduğunu ileri süren ve bu yönde yayın yapan bir gazetenin yazarının İran seyahatini kaleme aldığı yazı serisine bakalım...

Bu gazeteci, İran sokaklarında, muhtelif yerlerde gezmiş ve kanaatlerini kaleme almıştır. Bu arada Humeyni'yi de ziyaret etmiş ve elini öpme şerefine (!) nail olmuştur. Humeyni'nin «İşildayan gözlerini bir projektör gibi yüzüne çevirdiğini» romantik bir üslupla yazan bu gazeteci, Humeyni'nin bu bakışını kâfi görmüş ve İran'da gezisine devam etmiştir...

At gözlüğüyle hâdiselere bakmaya alışmış olanların söyledikleri ve iddiaları, çoğu zaman düşündürücü olmaktan ziyade güldürücü olmaktadır... Misaller mi istersiniz. İşte;

Büyük bir dikkat ve hassasiyetle İran'da İslâmî hareketin izlerini arayan yazar, İran'da halihazırda neşredilen 60 - 70 gazete ve dergiden ancak 6 - 7 tanesinin İslâmî, geri kalanının İslâmî muhtevadan uzak olduğunu söylemekte ve bu durum azmini kırmamaktadır. İran'da İslâmî hareketi ısrarla görmek ister. Üniversiteye gittiğini yazıyor aynı yazar ve Üniversitenin ana giriş kapısında sol marşlar çalındığını görünce

şaşırdığını ve harekete bir mâna veremediğini yazıyor. Daha sonra bir Üniversite talebesinin verdiği cevapla yüreğine su serpilmiş oluyor. Üniversiteli genç, komünistlerin hakkından geleceklerini söylemiştir yazara... Ve yazar da bu sözü hüccet olarak kabul edivermiştir!..

Aynı yazar, büyük ölçüde sol yayınların da serbestçe satıldığını kaydetmektedir. Fakat ne olursa olsun umurunda değildir. Hükmünü verir. «... Ama dizginler kesinlikle mücahitlerin elinde.»

Gazetecinin seyahat hatıralarından İran'da köklü ve yerleşmiş siyasî teşkilâtlar karşısında Humeyni'nin partisinin henüz yeni kurulduğunu ve diğer teşkilâtlar karşısında oldukça ibtidai sayılabileceğini öğrenmekteyiz.

Bizim dikkatle okumamıza rağmen, İran'da İslâmî bir zaferi göremeyişimize mukabil yazarın ısrarla İran'daki hareketlerin İslâmî bir zafer olduğunu gösterme gayretleri görülmektedir...

İran, zaten asırlardır müslüman bir ülke. İslâmiyet Humeyni ile birlikte Fransa'dan gelmedi ki?. Mevcuda ek olarak ne yapılmıştır?. Tahripten başka?. Slogan'dan, şekilcilikten başka?. Yazarın bu ve buna benzer suallere cevap araması da beklenirdi...

İRAN İSLÂM DEVRİMİ Mİ ?

İran'daki hâdiseleri «İslâmî bir Devrim» olarak değerlendirenlere de rastlamaktayız yurdumuzda... Bir kere «Devrim» kelimesinin ihtivâ ettiği mânanın İslâmiyetle alâkası yoktur. İran'da bir devrim olmuştur. Doğru, Şah devrilmiştir. Yerine Humeyni gelmiştir o kadar...

İran'daki hâdiseleri «İslâmî bir Devrim» olarak kabul edip göstermeye çalışanların sayfalar dolusu yazılarla, Humeyni hareketini alkışladığını buna mukabil, hareketleri aklıselimle değerlendirenlere saldırdığını görmekteyiz.

İtiraf edelim ki ustalıkla komünist tehlikesini nazarlardan saklamak isteyen bu yazar, komünizmi tehlike olarak görenlere karşı büyük bir kin duymaktadır. Bütün yazısı boyunca, ve komünist tehlikesinden bahsetmeyen bu yazarın asıl maksadının ne olduğu hakkında hükmü okuyucuların akl-ı selimine havale etmekteyiz...

Komünistlerin, bir milletin dilini tahrip ederek, anlaşmazlığı sağlama, o ülke insanlarını fikri olarak parçalamak taktiğinden habersizcesine, uydurma dili kullanan bu yazarın, millî şuûrdan mahrum oluşuyla İslâmî açıdan meseleleri değerlendirmeye kalkışmasına ne demeli?.

Yazısının bir bölümünde şiiilik bahsine de temas eden yazar, şiiilik ve esasları hakkında malûmat verdikten sonra, asırlardan beri İslâm ülemâsı arasında medar-ı niza olmuş meseleleri halletmişçesine «İmamiyye ile ehl-i sünnet arasında farklı sayılacak noktaların ayrılığa sebebiyet verip veremeyeceğini basiret sahibi Müslümanlara» havale etmektedir.

Basiret sahibi müslümanlar, kimin ayrılığa sebebiyet verdiğini gayet iyi bilmektedir...

NETİCE VE SON SÖZ

Bu araştırmamız boyunca itiraf edelim ki, sırf ileri sürülen iddialar yüzünden büyük sıkıntı çektik şöyle ki; İran'daki harekete «İslâmî bir Hareket» deniliyor ve o şekilde propagandası yapıyordu... İleri sürülen İslâm'dı başka birşey değil... Hareketi yapanlar kendilerine karşı çıkanlara karşı; «Bana karışmakla İslâm'a karışmış oluyorsun» diyorlar ve bunun iddiasını yapıyorlardı. Araştırmamız bu bakımdan zordu. Acaba elinde söz olarak İslâm'ı tutanların davranışlarını araştırmakla, söyleyeceklerimizle «İslâm'a zerre kadar da olsa bir zararımız dokunur mu» endişesini hissettik...

Tarih boyunca din namına ortaya çıkıp da siyaseti hedef tutanlar görülmüştür. Müslümanlar arasında bu şekil olanla-

rın meydana getirdiği tefrikanın tesirleri hiç de küçümsenecek ölçüde olmamıştır.

İran idarecileri ve onların fahrî avukatları «İslâm adına ortaya çıktıklarını» savunmaktaydılar. Araştırdık ve hâdiseleri yakından takip eden herkesle birlikte gördük ki, hareketlerin İslâmiyetle, daha doğrusu mücerred olarak İslâmı hedef ve gaye itihaz etmekle alâkası yoktur...

Hâdiseler Şah'a karşı başlatılmış ve mücadele Şah'a karşı verilmiştir. Şah gittikten sonra neyi, nasıl, hangi elemanlarla koyacaklarını düşünmemişlerdir...

İran hâdiseleri başka hiçbir ülke için örnek olamaz. Daha kendi kendisine faydası olmamış bir hareket nasıl başka ülkeler için faydalı olabilsin ve örnek teşkil etsin?...

İran İslâm âlemi için lider olma vasfından uzaktır. Tarih boyunca ve halihazırda böyle bir iddiada bulunmaya hiçbir zaman hakkı olmamıştır...

İran'daki son hâdiseleri tasvip edip alkışlayanlar bunun siyasî hareket vasfına sahip oluşundan yapmaktadırlar...

Biz, hâdiseleri umûmiyetle objektif olarak, tarihî vesikaların ışığında değerlendirmeye çalıştık. İtiraf edelim ki, zaman zaman, bilerek veya bilmeyerek İslâm'a zarar verme teşebbüsleri karşısında hissî davrandık...

Şunu da açıkça belirtmek gerekir ki biz her zaman İran'ın huzurlu, istikrarlı olmasını ister ve temenni ederiz...

İran sınır komşumuzdur. İran şii de olsa bir İslâm ülkesidir. Onun iyiliğini her müslüman ve insanlığın saadetini isteyen herkes ister...

İran'ın tarihî boyunca görülen karışıklıklara bir son vererek istikrarına kavuşması, idarecilerin, halkın huzuru için çalışmaları İran'ın vatanını, milletini, dinini düşünen idarecilerin eline geçmesi... Üzerinde oynanan oyunları görmeleri... İnsanlığın ve İslâm âleminin en büyük düşmanı komünizme karşı şuurlu bir şekilde cephe alması ve samimî bir şekilde İslâm âleminin yanında yer alması en büyük temennimizdir...

İran'ı huzurlu, komünizme düşman, İslâm âlemine dost ve müttefik olarak görmek herkesten önce Türkiye'yi sevindirecek ve bizleri sevindirecektir...

.....

Bizim bütün endişe ve gayemiz, başta da belirttiğimiz gibi, İran hâdiseleri dolayısıyla meydana gelen fikir ayrılığı, değerlendirmelerin çok çeşitli olması yüzünden meydana gelen karışıklıklardır...

İttihad-ı efkâra ziyadesiyle muhtaç olduğumuz şu günlerde yurdumuzda, milletimiz arasında en ufak bir fikir ayrılığının bile olmaması gerekmektedir...

Hâdiseleri hissî değil, akl-ı selimle, enine boyuna ölçerek değerlendirmek pek çok suallere cevap verecektir...

Şuna inanıyoruz ki, yurdumuzda huzur ve istikrar temin edildiği takdirde, bütün İslâm âlemi hatta insanlık için huzurlu günler başlayacaktır... Yeter ki fikirler bir olsun. Gaye ve hedef bir olsun... Yeter ki gayretleri vatan için, aziz milletimiz için, yüce dinimiz için olsun...

Söylediklerimizin ve söyleyeceklerimizin bu ölçüler dahiinde değerlendirilmesi temennimizi tekrarlıyoruz...

İslâm âlemi için, bu vatan evlâdları için iftirak sebebi olacak her türlü fikir ve hareketlerin sâlim akıllarda ve vicdanlarda yer tutmayacağı her zaman görülmüştür... Son meselede de aynı neticenin alınacağından eminiz...

Institut kurde de Paris

İRAN'DA HAKİM OLAN DEVLETLER - HÜKÜMDARLAR VE İDARECİLER

PERS İMPARATORLUĞU

Kıyaksar

Astiyag

Kiros I

Kambiz I

Kiros II: (M. Ö. 559-530)

Kambiz II. (M. Ö. 530-522)

Smerdis (Guamata) : M. Ö.
522

Dârâ (Darius) I.: M. Ö.
522-486

Kserkses : M. Ö. 486-465

Artakserkses I. : M. Ö. 465-
424

Kserkses II. : M. Ö. 424-423

Dârâ II. : M. Ö. 423-404

Artakserkses II : M. Ö. 404-
358

Artakserkses III. : M. Ö. 358-
338

Ersis : M. Ö. 338-336

Dârâ III. : M. Ö. 336-330

HELENİSTİK DÖNEM

Büyük İskender : M. Ö. 330-
323

PART İMPARATORLUĞU

Phraates I. (Ferhat) : M. Ö.
176-171

Mithridates I. : M. Ö. 171-138

Phraates II. : M. Ö. 138-128

Artabanos I. : M. Ö. 128-123

Mithridates II. : M. Ö. 123-87

Orodes I. : M. Ö. 87-77

Sanatrukes, Phraates III, Ar-
tabanos II. : (Karanlık Dev-
re)

Orodes II. : M. Ö. 57-55

Orodes III. : M. Ö. 55-37

Phraates IV. : M. Ö. 37-2

Phnaates V. : M. Ö. 2 - M.S. 4

Artabanos III. : M. S. 4-38

İÇ SAVAŞLAR (Gotarzes, Vardanes Arasında)

Vologaeses I. : M. S. 52-80

Part İmparatorluğunun Os-
roes, Vologaeses II ve Pa-
karos arasında paylaşıl-
ması :

Husrev : M. S. 108-130

Vologoeses III. : M. S. 130-
191

Vologaeses IV. : M. S. 191-
209

Vologaeses V. : M. S. 209-213

Artabanos V. : M. S. 213-226

Artades : M. S. 226

SASANI İMPARATORLU

ĞU : M. S. 224 - 651

Ardaşir : M. S. 208

Şapur I. : M. S. 242 - 271

Azernersey ve diğerleri : M. S.
271 - 310

Şapur II. : M. S. 310 (326) -
379

Behram Gur ve Diğerleri :
M. S. 379 - 531

Hüsrev Enuşirvan : M. S. 531 -
579

Hürmüz : M. S. 579 - 590

Husrev Perviz : M. S. 590 -
628

Yezgird (Yezdicürt) : M. S.
632

Kadisiye savaşı : M. S. 636

**İSLÂM ORDUSUNUN İRAN'
DA FETİHLERİ VE YEZ-
GİRD'İN ÖLDÜRÜLME-
Sİ : M. S. 651**

**651-1501 TARİHLERİ ARA-
SINDAKİ DEVRE**

HÜLÂFA-İ RÂŞİDİN DEVRİ

Küçük Hanedanlar

Gazneliler

Selçuklular

Moğollar

İlhanlılar

Timurlular

Türkmen Beylikleri

SAFEVİLER DEVRİ

Şah İsmail : 1502 - 1524

Şah Tahmasp I. : 1524 - 1576

Şah İsmail II. : 1576 - 1577

Şah Mehmed Hüdâbende :
1577 - 1587

Şah Abbasi I. : 1587 - 1628

Şah Safi I. : 1628 - 1642

Şah Abbas II. : 1642 - 1667

Şah Safi II. : II. : 1667 - 1694

Şah Hüseyin I. : 1694 - 1722

Şah Tahmasp II. : 1722 - 1732

Şah Abbas III. : 1732 - 1736

**AFŞAR HANEDANI : 1736 -
1749**

Nadir Şah : 1736 - 1747

Adil Şah : 1747 - 1748

İbrahim Şah : 1748 - 1749

Şahrüh Şah : 1749

Süleyman Şah : 1749

Şahrüh II. : 1749

**ZEND HANEDANI : 1749 -
1794**

Kerim Han : 1750 - 1779

Ebulfeth Han : 1779

Muhammed Ali Han : 1779

Sadık Han : 1779 - 1781

Ali Murat Han : 1781 - 1785

Cafer Han : 1785 - 1789

Lutf - Ali Han : 1789 - 1794

**KAÇAR HANEDANI : 1794 -
1925**

Ağa Muhammed Şah : 1794 -
1797

Feth Ali Şah : 1797 - 1834

Muhammed Şah : 1834 - 1848

Nasırüddin Şah : 1848 - 1896

Muzafferiddün Şah : 1896 -
1907

Muhammed Ali : 1907 - 1909

Ahmed Mirza : 1909 - 1925

PEHLEVİ HANEDANI

Rıza Şah Pehlevi : 1925 - 1941

Muhammed Rıza Pehlevi :
1941 - 1978

HUMEYİNİ DEVRİ : 1978 -

KAYNAKLAR

- Büyük Türkiye Tarihi, Yılmaz Öztuna, 1977, İstanbul
Cezmi, Namık Kemal, 1975, İstanbul
El-Milel Ve'n-nihal, Ebi'l Fetih Muhammed Eşşehristâni, 1975,
Beyrut
Eski Şiirin Rüzgâriyle, Yahya Kemal Beyatlı, 1974, İstanbul
Fıkıh Usûlü, Hayreddin Karaman, 1964, İstanbul
Hülasat'ül Beyân Fi Tefsir'il Kur'an, Mehmed Vehbi, 1968, İs-
tanbul
İslâm Ansiklopedisi
İslâm Devletleri Tarihi, Mehmed Açıkgozoğlu, 1975, İstanbul
İslâm'da Fıkhî Mezhepler Tarihi, Prof. Muhammed Ebû Zehra
(Mütercim : Dr. Abdülkadir Şener), 1971, Ankara
İslâm'da Siyasî ve İtikâdî Mezhepler Tarihi, Prof. Muhammed Ebu
Zehra, 1970, İstanbul
İslâm Fıkıhında Devlet, Humeyni, 1979, İstanbul
İslâm Medeniyeti Tarihi, W. Barthold, Prof. Dr. M. Fuad Köprülü,
1973, Ankara
İslâm Mezhepleri Tarihi, (Avni İlhan, Dr. A. Vehbi Ecer, Mus-
tafa Öz), 1977, İzmir
İslâm Peygamberi, Muhammed Hamidullah, 1972, İstanbul
İslâm Tarihi, Hayati Ülkü, 1977, İstanbul
İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İsmail Hami Danişmend, 1971,
İstanbul
Kısas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefa, Ahmed Cevdet Paşa, 1966, İs-
tanbul
Kur'an-ı Kerim
Lem'alar, Bediüzzaman Said Nursi, 1976, İstanbul
Mecmûat'ün Minettefâsir, Beyrut
Mektubat, Bediüzzaman Said Nursi
Meydan Larousse

- Osmanlı Tarihi, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 1975, Ankara
Osmanlı Tarihi, Namık Kemal, 1974, İstanbul
Peçevi Tarihi, 1968, İstanbul
Petrol Fırtınası, Raif Karadağ, 1979, İstanbul
Pir Sultan Abdal Bütün Şiirleri, Cahit Öztelli, 1978, İstanbul
Safahat, Mehmed Âkif, 1966, İstanbul
Sahih-i Müslim ve Tercümesi (Mütercim : Mehmed Sofuoğlu),
1970, İstanbul
Tarih Dergisi (İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınlarından), 1968, İs-
tanbul
Tarihi Hakikatler, İsmail Hami Danişmend, 1979, İstanbul
Tarihte Türk - İran İlişkileri, Arif Koçak, 1976, Ankara
Türkiye I, Prof. Dr. Reşat İzbirak, 1972, İstanbul
Türkiye - ABD İlişkileri, Sezai Orkunt, 1978, İstanbul .

İndeks

— A —

- Abadan : 175
Abdullah ibni Sebe : 39, 48
Afganistan : 19, 155, 191, 196
Afsar-Hanedanı : 144
Aga Muhammed Han : 151
Ahmed Mirza : 159
Ahmed Paşa : 143
Ahmed Şah : 161
Ak Devrim : 180, 181
Alaüddeve Bozkurt Bey : 96
Alaüddin Ali : 93
Ali Esfer Han : 156
Ali Paşa : 107
Angola : 191
Arabistan Yarımadası : 26
Ari kavimleri : 21
Arnavutluk : 191
Azerbaycan : 26, 117, 172,

— B —

- BAAS : 232
Baba Zünnun : 126
Babek-i Hurremi : 84
Babil : 21, 23
Bağdad : 83, 89, 128, 138, 178
Bağdad Paktı : 200
Bahtiyar : 215
Bakû : 152
Basra Körfezi : 19
Bayezid II : 105, 109
Bediüzzaman : 39, 48, 49, 65,
Beni Sadr : 218, 236
Birleşmiş Milletler : 172, 193
Bir Mayıs Bayramı : 177
Bizans : 23, 26, 27
Bratislava : 194
Brejnev : 228
Buhara : 88, 156
Büveyhoğulları : 85
Büyük Petro : 142

Büyük Selçuklu Devleti : 86

— C —

- Çağalazâde Sinan Paşa : 136
Carter : 225, 246
Cengiz : 88
CENTO : 200, 232

— Ç —

- Çağatay : 88
Çekoslovakya : 191, 194

— D —

- Damad İbrahim Paşa : 143
Davud Han : 197
Devrim Komitesi : 214
Devrim Muhafızları : 217
Doğu Türkistan : 199
Dulgadiroğulları : 96
Dumetül - Cendel : 32

— E —

- Ebu Hureyre : 55, 68, 69
Ebu Musa'l-Eş'ari : 36
Ebu Müslim : 83
Ebu Ubeyde bin Cerrah : 227
Ehl-i Sünnet : 55, 56, 66
Ehrimen : 24
Elamlar : 21
Emeviler : 81, 82, 83
Erdebil : 84, 144
Etiyopya : 191, 196

— F —

- Faik Bey : 106
Fars : 23, 26
Fas : 247
Fas Kırâlı Hasan II : 247
Fâtih : 112, 128
Fransa Komünist Partisi :
216
Fedaiyân-ı İslam : 174, 175,
Felipe III : 135
Ferdinand : 120
Feth Ali Şah : 155

— G —

Gazali : 87
Gazneli Mahmud : 86
Gazneliler : 81, 85
Genç Osman : 138, 139
General Hicazi : 178
General Zahidi : 178, 179
Gökçay Muharebesi : 107
Gülistan Antlaşması : 152
Gürcistan : 88, 152

— H —

Habeşistan : 26
Haccac : 82
Hafız Ahmed Paşa : 138
Hafızullah Amin : 197
Halhali : 227
Halife Harun : 84
Halife Me'mun : 84
Harun Reşid : 84, 85
Harzemşahlar : 87
Hasan Can : 119, 120
Hasan Paşa : 142, 145
Hasan Sabbah : 87
Hasanü'l-Askeri Ez'zeki : 71
Hekimoğlu Ali Paşa : 143
Hemedan : 22, 36, 84, 88, 142,
Herat : 36, 82, 155
Hızır Paşa : 123
Horasan : 36, 85
Hulagu : 88, 89, 90
Hulefa-i Raşidin : 57, 65, 68
Humeyni : 39, 46, 47, 50, 51,
Huveyda : 217
Hürmüz Boğazı : 232
Hüseyin Alâ : 174
Hüsrev II : 23
Hüsrev Paşa : 138
Hüsrev Perviz : 27
Hz. Ali : 38, 39, 47, 48, 50, 51,
Hz. Ebubekir : 28, 30, 33, 59
Hz. Eyyub : 112
Hz. Fatıma : 51, 64
Hz. Halid bin Velid : 31, 32

Hz. Hızır : 73
Hz. Hüseyin : 51
Hz. İlyas : 73
Hz. İsa : 67, 73
Hz. Osman : 38, 39, 48, 63, 66
Hz. Ömer : 27, 30, 33, 36, 37,
Hz. Talha : 62
Hz. Zübeyir : 62

— I —

Irak : 19, 31, 92, 145, 171, 183,
İsfahan : 36, 151, 159

— İ —

İbn-i Alkami : 89
İbn-i Kemal : 95, 112
İbrahim Paşa : 131
İmam-ı Azam Ebu Hanife :
141
İmam-ı Muhammed : 71, 72
İmamiye : 50, 55
İngiltere : 135, 152, 155, 156
İran Körfezi : 20
İskender : 23
İskender Bey : 107
İsnâaşeriyye : 50, 51, 71, 72
İsrail : 183, 201
İstahr-âbâd : 25
İstanbul : 23, 112, 121, 126,
— K —
Kabil : 38, 82, 89
Kaçar Hanedanı : 151, 152,
161
Kadı Şüreyh : 68, 69, 70
Kadir Billah : 86
Kadisiye : 23, 34, 81
KGB : 216
Kamboçya : 195
Kanada : 199
Kansu Gavri : 104
Kanuni Sultan Süleyman :
109, 120, 121, 126, 129, 131
Kasr-ı Şirin : 141
Kazvin : 36, 87, 88, 131
Kerim Han : 145

Kerim Hanzend : 151
Kerkük : 145
Kıvamü's Saltana : 172
Kızıl Çin : 195, 199
Kirmenşah : 142, 143
Komünizm : 184, 190
Kudüs : 23, 201
Kutari bin El-Fuca'a : 83
Kuteybe bin Müslim : 82
Kutbizade : 220, 225, 237
Kuzistan : 171, 232
Kürtler : 214, 222, 237
— L —
Lala Mustafa Paşa : 133
Lehistan : 135
Liyakof : 158
— M —
Macaristan : 191, 192, 193, 194
Maritius : 171
Mazdek : 22, 24, 25
Medayin : 33, 35
Medler : 21
Mehdi Bazergan : 215
Mehdi-i Muntazır : 71, 75
Mehmed Akif : 108, 207, 224
Mehmed Hüdabende : 133
Memlüklu Devleti : 102
Merv : 88, 89, 156
Mescid-i Aksa : 201
Mezdeizim : 25
Mezenderan : 88
Mezopotamya : 21
Mısır : 22, 23, 26, 92, 191, 230,
Mir Mahmud : 151
Moğollar : 81
Molla Fenari : 128
Moskova : 192, 195, 228
Muaviye : 68, 70, 82
Muğire ibni Şûbe : 34
Muhammed Ali Şah : 157
Muhammed Rıza Pehlevi : 22,
171, 174, 245
Muhammed Şah : 155

Musaddık : 176, 177, 178, 179
Musul : 145
Mu'tasım : 84
Muzafferüddin Şah : 157
— N —
Nadir Şah : 143, 144, 145, 151
Nahcevan Seferi : 132
Namık Kemal : 134
Napolyon : 152
Nasâra : 67
Nasırüddin Şah : 155, 156
Nasuh Paşa Antlaşması : 137
NATO : 199
Nihavend : 35, 81, 142
Nişabur : 83, 89
Nizamü'l-Mülk : 87
Nuşirevan : 25
— O —
On iki İmam : 54
Osman Paşa : 144
Osmanlı Devleti : 81, 101, 103,
— Ö —
Ömer bin Abdülaziz : 55, 82
Özbek Han : 133
Özdemiroğlu Osman Paşa :
133
— P —
Pakistan : 19, 200
Papa : 96
Patrona Halil : 143
Pehlevi Hanedanı : 184
Persler : 21
Pir Sultan Abdal : 122, 123,
Prag : 194
— R —
Rebi ibni Amir : 34
Revan : 140, 142
Rıza Han Pehlevi : 160, 161,
Roma Devleti : 23.
Rusya : 20, 144, 145, 152, 153,
— S —
Sa'd ibni Ebi Vakkas : 33, 34,
Sadreddin Musa : 93

Sadık Gazabî : 216
Safevî Devleti : 101, 122, 128
Saffariler : 81, 84
Samaniler : 85
Sâsânî : 23
Savak : 183, 204
Sebük-tigin : 86
Sefer Paşa : 136
Selçuklular : 81
Sıffin : 64
Sicistan : 38
Somali : 191
Sultan Abdülhamid I : 145
Sultan Ahmed III : 143
Sultan Halil : 94
Sultan Mahmud I : 143
Sultan Mehmed III : 135
Sultan Murad III : 132, 133
Sultan Murad IV : 138, 140
Sultan Sencer : 87
Suudi Arabistan : 248
— Ş —
Şah : 178, 179, 181, 182, 204
Şah Abbas : 133, 135, 137, 144
Şah İsmail : 93, 94, 95, 101,
Şah İsmail II : 133
Şah Kulu : 106, 107
Şah Safi I : 140
Şah Tahmasp : 120, 128
Şah Tahmasp I : 129, 131, 132
Şariken : 120
Şahîl-Arap : 20, 231, 232, 233
Şehzade Ahmed : 106
Şehzade Osman : 107
Şehzade Selim : 96
Şeriatmedari : 181, 216, 220
Şeyh Ali : 94
Şeyh Cüneyd : 93
Şeyh Haydar : 94
Şeyh İbrahim : 93
Şeyh Safiyüddin Erdebilî : 93
Şilîk : 39, 45, 46, 47, 50, 54, 69
Şirazi : 214

Şireveyh : 27
Şirvan : 36, 94, 133, 152
— T —
Tahmasp II : 142, 144
Tahran : 152, 155, 158, 177,
Taraki : 197
Tass Ajansı : 194
Tebriiz : 88, 93, 116, 118, 131,
Tiflis : 133
Timur : 81, 92
Tudeh : 172, 173, 174, 178, 203,
Tuğrul Bey : 86
Türkistan : 133
Türkiye : 19, 183, 199, 200, 230,
— U —
Ubey bin Halef : 28
Utanc Duvarı : 195
Uzun Hasan : 93
— V —
Varşova Paktı : 191, 193, 194,
Venedik : 104, 135
Vietnam : 195, 200
— Y —
Yahya bin Abdullah : 84
Yahya Kemal : 114
Yakup Bey : 94
Yavuz Sultan Selim : 101, 103,
Yemame : 61
Yezdigerd : 33, 35, 36
Yıldırım Bayezid : 128
Yular-kasdı Sinan Paşa : 106
Yunanistan : 199
— Z —
Zahir Şah : 197
Zaire : 196
Zembilli Ali Efendi : 128
Zen Hanedanı : 145
Zerdüş : 24
Zeyd ibni Sabit : 61
Zitvatorok Antlaşması : 137
Ziyad Bin Ebi Süfyan : 82
Zor Mustafa Paşa : 138
Zülfikar Han : 128

Institut kurde de Paris

BÜTÜN CEPHELERİYLE İRAN MESELESİ

- İran'daki hadiseler İslâmi bir şuurun mahsulü müdür?
- Nereden kaynaklanmaktadır?..
- Niçin ısrarla "İslâm Devrimi" denilmektedir?..
- İran'daki fikri yapıyı İslâmi zaviyeden incelediğimizde ortaya ne çıkıyor?..

İran, tarih boyunca hâdiseleriyle dikkat çekmiş ve yine pek çok ülkeyi yakından alâkadar etmiştir. Bu araştırmada yaptığımız gibi İran, tarihi seyri içerisinde incelendiğinde hâdiselerin şaşılacak derecede birbirine benzediği görülecektir. Bilhassa İran için tarih tekrür etmektedir. İran tarihinde beşer için ibretli pek çok hâdiseler vardır...